TARTU ÜLIKOOL
RAKE

Politseitöös kasutatavate alaealistele õigusrikkujatele suunatud mittekaristuslike sekkumiste teaduspõhisuse ja rakendamise tulemuslikkuse analüüs

ARUANNE

Detsember 2024

Politseitöös kasutatavate alaealistele õigusrikkujatele suunatud mittekaristuslike sekkumiste teaduspõhisuse ja rakendamise tulemuslikkuse analüüs

Tellinud Siseministeerium

Tartus 2024. aastal

Uuringu alaealistele õigusrikkujatele suunatud mittekaristuslike sekkumiste teaduspõhisuse ja rakendamise tulemuslikkuse analüüsi tellis Siseministeerium. Uuringu tegi Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE.

UURINGU AUTORID:

Merle Mägi
Ene Tubelt
Janika Bachmann

Esikaane foto Istock, Oleg Elkov

Uuringu tegijad tänavad Politsei- ja Piirivalveameti Arendusosakonna arenduseksperti Ly Kallast pühendatud aja ja nõuannete ning andmete eest. Samuti kõiki intervjueerituid nii Politsei- kui Piirivalveametist, omavalitsustest, prokuratuurist ja kohtutest, kes leidsid mahti rääkida oma kogemustest mittekaristuslike sekkumiste rakendamisel ning jagada oma arvamusi alaealiste õigusrikkujatega töö paremaks korraldamiseks.

RAKE

RAKE on võrgustikutüüpi rakendusuuringute keskus. Meie missioon on edendada teadmisel põhinevat otsustamist Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame kõrgeima kvaliteedi tagamiseks oma uuringutesse valdkondlikke eksperte nii Tartu Ülikoolist kui vajadusel ka väljastpoolt. RAKE võrgustikust leiab nii sotsiaalteadlasi kui meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

KONTAKTANDMED:
Lossi 36-303, 51003, Tartu
+372 521 5703
merle.magi@ut.ee
http://rake.ut.ee

ISBN: 978-9985-4-1454-5 (pdf)

SISUKORD

SISUKORD 5
SISSEJUHATUS 7
JÄRELDUSED JA SOOVITUSED 9
METOODIKA 23
1. ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMIST SOODUSTAVAD JA SEKKUMISE RAKENDAMIST MÕJUTAVAD TEGURID TEISTE RIIKIDE PRAKTIKATE NÄITEL 26
1.1. ÕIGUSRIKKUMIST SOODUSTAVAD TEGURID 26
1.2. SEKKUMISE RAKENDAMIST MÕJUTAVAD TEGURID 29
1.3. SEKKUMISTE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD 31
2. MITTEKARISTUSLIKUD SEKKUMISED, RAKENDAMINE JA TÕENDUSPÕHISUS 34
2.1. ALAEALISE ÕIGUSRIKKUJA TEEKOND 34
2.2. ALAEALISTELE KOHALDATAVAD SEKKUMISED 35
2.2.1. ALLA 14-AASTASTELE RAKENDATAVAD SEKKUMISED EESTIS 37
2.2.2. ÜLE 14-AASTASTELE RAKENDATAVAD SEKKUMISED EESTIS 45
2.3. ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUJATEGA TEGELEVATE AMETNIKE HOIAKUD JA ETTEVALMISTUS 51
3. ÜLEVAADE ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISTEST EESTIS 54
3.1. KIRJELDAV STATISTILINE ÜLEVAADE 54
3.2. FAKTORANALÜÜS 60
4. OSAPOOLTE KOGEMUSED MITTEKARISTUSLIKE SEKKUMISTE RAKENDAMISEL EESTIS 65
ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISTEGA SEOTUD MITTEKARISTUSLIKE SEKKUMISTE RAKENDAMINE PRAKTIKAS JA HINNANG TULEMUSLIKKUSELE 77
ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUJATE KOOSTÖÖVALMIDUS SEKKUMISTE RAKENDAMISEL JA SEOS HOIAKUTEGA 79
KORDUVMUSTRI KÄSITLEMINE 80
TEENUSTE KÄTTESAADAVUS 82
KOOSTÖÖ TUGIVÕRGUSTIKUGA 84
KOOSTÖÖ LASTEVANEMATEGA/SEADUSLIKE ESINDAJATEGA 86
TÖÖKORRALDUS JA ANDMEHALDUS 88
REFORMI PLUSSID 89
REFORMI RAKENDAMISEL ILMNENUD KITSASKOHAD 91
LISA 1 94

SISSEJUHATUS

Eestis viidi 2018. aastal läbi alaealiste erikohtlemise reform, millega muudeti süütegude uurimise ja lahendamise seniseid tavasid ning karistuslikust suhtumisest mindi üle mittekaristuslikule, kus alaealist õigusrikkujat käsitletakse kui abivajavat last (alla 14-aastaste puhul). Reformi eesmärk oli muuta süüteomenetlused kiiremaks ja tõhusamaks, jättes karistuse kasutamise süüteomenetluses viimaseks lahenduseks. Siiski on Eesti ühiskonnas sügavalt juurdunud normatiivsed käsitlused, kus igale süüteole peab järgnema koheselt karistus ning see on visa kaduma, mistõttu kohtame ikka veel suhtumist, kus alaealisi õigusrikkujaid tuleks kõigepealt karistada[1, 2] ja mitte käsitleda neid kui abivajavaid lapsi. Kuigi karistamine võib tunduda kiire ja lihtsa lahendusena, on see tegelikult probleemide edasilükkamine. Karistamine, näiteks vangistus, võib küll ajutiselt ära hoida uusi kuritegusid, kuid suurendab tõenäosust, et noor satub kuritegelikku ringkonda ning jätkab pärast vanglast vabanemist oma elu endisel moel.[3] Ka enne reformi tehtud uuringud kinnitasid, et karistavad meetodid ei avalda alaealiste õigusrikkujate käitumisele soovitud mõju, mistõttu vajati teistsuguseid mõjutusvahendeid.[4]

Vaatamata sellele, et reformi üheks mõjuks on olnud alaealiste süütegude arvu pidev vähenemine, on alaealiste õigusrikkumised endiselt probleem. Peamised rikkumised on seotud alkoholi tarbimise, pisivarguste ja vara kahjustamisega, kuid viimaste aastate järsku kasvu näitavad nii kergliiklejate liiklusnõuete rikkumised,[5] aga ka uimastite tarbimine ja omamine.[6] Alaealiste kuritegudest moodustasid suurema osa isikuvastased (54%) ja varavastased kuriteod (34%).[7] Kuigi reform oli samm õiges suunas, on mitmed uuringud[8, 9, 10] välja toonud reformiga kaasnenud mitmeid kitsaskohti, milleks on **alaealiste õigusrikkujatega kokkupuutuvate spetsialistide ja ametnike puudus ja olemasolevate ülekoormus ning vähene koostöö või segane rollijaotus erinevate osapoolte vahel**. Töös kasutatud kirjandusallikad viitavad, et alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel on võtmetähtsusega integreeritud lähenemisviis, kus sotsiaal-, haridus- ja õigussüsteemi osapooled teevad tihedat koostööd, pakkudes individuaalset toetust ja sekkumismeetmeid, mis arvestavad iga lapse unikaalsete vajaduste ja olukordadega. Seega sõltub alaealiste õigusrikkujate seaduskuulekamale teele juhtimise edukus mitte ainult seadusandlikest muudatustest, vaid ka eritasandite süsteemide ja spetsialistide vahelisest koostööst, rolli- ning ressursijaotusest ja pidevast oskuste arendamisest. Selleks, et reform täidaks oma eesmärki ja töö

[1] Vt lähemalt: Vapper, T (2022). Mida teha alaealiste õigusrikkujatega?:https://opleht.ee/2022/11/mida-teha-alaealiste-oigusrikkujatega-2/.

[2] Kajo, K., Rohuniit, R. (2023). Alaealiste erikohtlemise võimalused ja kitsaskohad (PPA näitel). Turvalisus-kompass 2023(2).

[3] Pärn, M. (2018). Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine. Prokuratuuri aastaraamat 2018: https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2018/alaealiste-oigusrikkujate-erikohtlemine.

[4] Markina, A., Strömpl, J., Tamm, G., Ilves, K., Luhamaa, K., Ginter, J., Tubelt, E., Puur, S.M., Roos, L., Espenberg, S. 2021. Noorte õigusrikkujate uuring: https://skytte.ut.ee/sites/default/files/2022-04/noorte_oigusrikkujate_uuring_lopparuanne_22.10.2021.pdf

[5] Vt lähemalt Alaealiste õigusrikkumised: https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/alaealiste-oigusrikkumised/

[6] Intervjuudest piirkonnapolitseinikega 01.09-30.09.2024 vahemikus.

[7] Alaealiste õigusrikkumised (2022).

[8] Reinson, H., Hämmal, J., Kruuse, K., Rannu, K., Parder, M-L. 2021. Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs. Tallinn: AS Emor: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_rikk_sekk_lopparuanne_2021_emor_avaldamiseks.pdf.

[9] Markina jt (2021).

[10] Kajo, K., Rohuniit, R. (2023).

alaealiste õigusrikkujatega oleks tõhus, on oluline, et noortega tegelejad omaksid vajalikke teadmisi ja oskuseid, kuna nende suhtumine ja hoiakud mõjutavad alaealiste õigusrikkujate edasist käitumist. Paljudel juhtudel aga puuduvad spetsialistidel piisavad ressursid ja toetav tugivõrgustik, et tegeleda alaealistega järjepidevalt ja tulemuslikult. Seetõttu võib juhtuda, õigusrikkujad ei saa vajalikku tuge, mis soodustaks nende positiivset arengut ja ennetaks korduvate õigusrikkumiste toimepanemist.

Kuna alaealised panevad toime süütegusid, mille hulgas on nii väärteod kui kuriteod, siis rakendatakse mõlemal juhul sekkumisi, millele see uuring keskendub. Sellest tulenevalt oli selle töö **eesmärk põhjalikult analüüsida politseitöös kasutatavaid mittekaristuslikke sekkumisi, hinnates nende teadus- ja tõenduspõhisust ning rakendamiste tulemuslikkust**. Lisaks keskendus töö politsei rollile ja tegevustele alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel, et leida tõhusamaid lahendusi noorte käitumise muutmiseks ja õigusrikkumiste ennetamiseks.

Analüüsis käsitlesime **alaealistele õigusrikkujatele suunatud sekkumiste tulemuslikkuse hindamist, võttes arvesse nende sisu, sihtrühmi ja rakendamisprotsessi**. Samuti uurisime **sekkumiste rakendamisel maakondlikke erinevusi ja andmebaaside kvaliteeti**, et hinnata sekkumiste efektiivsust ja nende hindamise tõhusust ning tuvastada kitsaskohad andmete kogumises ja analüüsis. Lisaks vaatlesime **sekkumiste tulemuslikkust mõjutavaid tegureid, keskendudes töökorraldusele** ja koolitusvajadustele. Tulemuste põhjal töötasime välja soovitused sekkumiste tulemuslikkuse parandamiseks.

Aruande järeldustes ja soovitustes kajastame analüüsi peamised tulemused, mille põhjal andsime soovitused, kuidas parandada sekkumiste tulemuslikkust. Metoodika peatükis anname ülevaate andmekogumise ja analüüsimeetoditest. Esimeses peatükis käsitleme alaealiste õigusrikkumist soodustavaid ja sekkumiste rakendamist mõjutavaid tegureid ning anname ülevaate sekkumise teoreetilistest lähtepunktidest. Lisaks on oluline koht ka alaealiste õigusrikkujatega tegelevate ametnike hoiakutel, mille allikapõhine ülevaade on samuti selles peatükis esindatud. Teises peatükis teeme ülevaate nii õigusrikkumisi soodustavatest kui sekkumise rakendamist mõjutavatest teguritest. Seejärel kajastame lühidalt alaealise õigusrikkuja teekonda ning dokumendianalüüsi allikate põhjal vaatleme üle ja alla 14-aastastele õigusrikkujatele rakendatavatest sekkumistest Eestis. Iga sekkumise juures, kus võimalik, anname ülevaate sekkumise tõenduspõhisusest, mis tugineb varasematel uuringutel, süstemaatilistel ülevaadetel ja meta-analüüsidel. Kolmandas peatükis anname ülevaate alaealistele õigusrikkujatele kohaldatavatest sekkumistest kvantitatiivsete registriandmete analüüsi peamiste tulemuste põhjal. Neljandas peatükis kajastame erinevate osapoolte vaateid ning kogemusi alaealiste õigusrikkujate tegelemisel, mis põhinevad osapoolte intervjuude analüüsil.

JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Peatükis on esile tõstetuna esitatud soovitus, millele järgnevad analüüsi käigus ilmnenud leiud ning seejärel soovituse selgitused. Oluline on tähele panna, et **siinkohal ei ole me kirjeldanud ühe või teise soovituse rakendamisega kaasnevaid konkreetseid õigusmuudatusi, detailseid korralduslikke lahendusi ega üksikasjalikke juhiseid soovituste rakendamiseks, vaid oleme raamistanud muutmist vajavad põhimõtted.** Uuringu eesmärk ei olnud käsitleda organisatsioonide sisemist ülesehitust, protsesse ega detailset hierarhiat ning soovitused on tehtud sekkumiste tõhustamise vaatenurgast, lähtudes fookusvaldkondadest ja tuvastatud vajadustest.

Soovitused 1–6 on suunatud Politsei- ja Piirivalveametile (edaspidi PPA), soovitused 7–9 on võimalik rakendada võrgustiku koostöös ja soovitused 10–11 on suunatud ettepanekute tegemisena teistele institutsioonidele, kes valdkonda kureerivad.

SOOVITUS 1

Töötada välja integreeritud järelevalve- ja kontrollmehhanism, mis tagab sekkumise rakendamise vastavalt kehtestatud nõudele ja eesmärgile. Sekkumiste tulemlikkuse hindamiseks on vajalik välja töötada metoodika, mis võimaldab mõõta tulemust vastavalt sekkumise eesmärgile. Hindamismetoodika peab keskenduma nii lühiajalistele kui ka pikaajalistele mõjudele ning sisaldama selgeid mõõdikuid ja hindamiskriteeriume.

Leiud:

Esmast kontrolli, mille käigus hinnatakse rakendatud sekkumise liiki, teostatakse ka menetlusinfosüsteemi (MIS) kaudu, kuid intervjuudest selgus, et sekkumiste tulemuslikkuse hindamiseks puudub ühtne ja süsteemne hindamissüsteem. Kuigi kohtu kaudu rakendatavatele sekkumistele on kehtestatud kontrollmehhanismid, sõltub kohtuväliste sekkumiste rakendamise hindamine sageli piirkonnapolitseiniku otsustest ja võimalustest. Siin on tulemuslikkuse ainsaks mõõdupuuks piirkonnapolitseinike sõnul see, kui **noor enam piirkonnapolitseinike huviorbiiti ei satu**. See aga ei anna täit kindlust, et noor uusi rikkumisi toime ei pane. Politseinikud ise aktiivselt tagasiside kogumisega ei tegele, reeglina lähtutakse neile perioodiliselt saadetud andmetabelitest, kus nähtub erinevate sekkumiste rakendatavusest piirkondades kaupa. Kohtunikud saavad tagasisidet varasema sekkumise kohta ainult toimikutes leiduvast teabest ning seda juhul, kui noor jõuab korduva teoga taas kohtuniku ette.

Tulemuslikkuse selgitamine on ajamahukas protsess, milleks ei jätku osapooltel aega, kuigi kohtunike hinnangul oleks see abiks teadlikumate otsuste tegemisel. Intervjueeritud politseinike sõnul ei ole neile kättesaadavad põhjalikumad pikaajalised ülevaated sekkumiste tulemuslikkuse kohta. SKA spetsialisti sõnul hindab SKA mitmedimensioonilise pereteraapia tulemuslikkust tagasisideküsimustike abil, kuid spetsialisti hinnangul pole need piisavalt hästi valideeritud ja on vastajale pikad, mistõttu osa teraapias osalenutest ei soovi neid täita. Nii jääb tagasiside puudulikuks ning tulemuslikkuse hindamine on raskendatud.

Selgitus:

Praegu hinnatakse järelevalve käigus, kui hästi sekkumisi rakendatakse ning nende tulemuslikkust mõõdetakse peamiselt korduvuse põhjal. Nii olemasolevate kui uute loodavate sekkumiste

rakendamisega seotult tuleb välja töötada **ka järelevalve- ja kontrollmehhanismid** selleks, et kindlustada sekkumiste tegelik rakendamine.

Sekkumiste tulemuslikkuse hindamiseks tuleb välja **töötada terviklik hindamismetoodika,** mis **arvestab nii lühiajaliste kui ka pikaajaliste mõjudega**. Lühiajaliste mõjude hulka kuuluvad näiteks laste käitumise ja hoiakute muutused, samas kui pikaajalised mõjud hõlmavad peresuhete püsivat paranemist, noorte õigusrikkumiste vähenemist ja kogukonna sotsiaalset arengut.

Hindamise eesmärk on leida tasakaal otstarbekuse ja piisava tagasiside vahel, et selgitada, kas ja kuidas tegevused toimivad ning kuidas neid vajadusel täiustada. Hindamismetoodika väljatöötamisel tuleb silmas pidada, et see peab olema praktiline ja realistlik, mis hindab sekkumiste tõhusust ja tulemlikkust, võttes arvesse olemasolevaid ressursse ja vältides liigset töökoormust. Kuigi akadeemilises kirjanduses leidub põhjalikke hindamismudeleid, tuleb praktikas lähtuda rakendatavast ja igapäevatöös mõistlikust metoodikast ning kasutada selgeid mõõdikuid ja hindamiskriteeriume.

Järelhindamise ja sekkumiste tulemuslikkuse **hindamise aluseks on korralik andmebaas**. Andmebaasi arendamisel tuleb eraldi tähelepanu pöörata sellele, et see toetaks sekkumiste hilisemat tulemuslikkuse hindamist (vt ka soovitus 4). Seetõttu tuleb **integreerida nii andmebaasi arendamine kui järelevalve ja tulemuslikkuse hindamismehhanismid.** Andmebaasi, hindamismetoodika ja kontrollmehhanismide koostöö peab olema hästi korraldatud, et kogu süsteem toimiks sujuvalt. Siin on oluline jälgida, et ei rakendataks selliseid rangeid järelevalve meetodeid, mis ise nii piiravaks osutuvad, et hakkavad segama sekkumiste rakendamist. Süsteemi eesmärk on tagada, et sekkumised oleksid tõhusad ja jooksvalt parandatavad. Kui rakendamise või hindamise käigus ilmneb probleeme, tuleks regulaarselt üle vaadata tööviisid ja kohandada neid vastavalt tegelikele vajadustele.

SOOVITUS 2

Järjepidevalt on vajalik suunata alaealiste õigusrikkujatega tegelevate politseiametnike hoiakuid karistavalt suhtumiselt mittekaristavale suhtumisele. Soovitatav on välja töötada süstemaatiline ja regulaarne koolitusprogramm, mis haarab täiendkoolitusi juba staažikamatele töötajatele kui ka baasõppe koolitusi uutele töötajatele, et ühtlustada nende teadmisi rakendatavatest sekkumistest. Koolituste regulaarsus tuleb selgelt fikseerida ning korraldada neid kokkulepitud intervalli tagant. Oluline on koolituste süsteemne lähenemine, et tagada järjepidev oskuste ja teadmiste täiendamine ja kaasaegsus.

Leiud:

Dokumendianalüüsist selgus, et alaealiste õigusrikkujate **õigusrikkumiste ennetamiseks ja korduvrikkumiste vältimiseks on oluline osa ametnike ja spetsialistide ettevalmistusel ja hoiakutel, õigusalastel teadmistel ja tajutaval organisatsioonilisel toel**. Need tegurid kujundavad ametnike kalduvust valida karistamise, suunamise või abistamise vahel ning mõjutavad märkimisväärselt nii õigusmõistmise protsessi kui ka noore suutlikkust mõista teo ja tagajärje vahelisi seoseid. Intervjuudest selgus, et nii mõnelgi politseinikul on keeruline kohandada oma tööpõhimõtteid reformi põhimõtetega ning loobuda karistavast hoiakust korduvalt õigust rikkunud alaealise suhtes. Samuti selgus, et vanemad ja kogenumad piirkonnapolitseinikud rakendavad sekkumisi lähtuvalt kogemustest, nooremad aga vajavad mentorlust ja väljaõpet.

Samas märkisid intervjueeritud piirkonnapolitseinikud, et seni pakutud koolitustel keskendutakse enamasti küsimusele, **kuidas määrata mittekaristuslikke sekkumisi, kuid tihti jääb ebaselgeks, mida konkreetses olukorras rakendada**, et sekkumine oleks võimalikult tõhus. Näiteks näitas analüüs, et kuigi tõhusaimaks kordusrikkumisi vähendavaks sekkumiseks on perevestlus, kasutatakse seda sekkumist siiski vähem kui võiks.

Alaealiste õigusrikkujatega töötades peetakse kõigi intervjueeritud gruppide sõnul **võtmetähtsusega oskusteks suhtlemisoskust ning võimet luua noortega usalduslik suhe**, sh erivajadustega alaealiste õigusrikkujatega toimetuleku oskusi. **Täiendavat väljaõpet vajatakse eelkõige psühholoogiliste teadmiste ja jõustava vestluse oskuste osas**. Samuti vajatakse süvitsi minevaid koolitusi sõltuvusainetest, kuna nende mõju on teadmata, kuid nende kättesaadavus üha kasvab.

Selgitus:

Jätkuvalt on vajalik tõsta piirkonnapolitseinike **teadlikkust ja pädevust mittekaristuslike sekkumiste valikutest ja rakendamistest,** et võimaldada kasutada sekkumisi alaealise individuaalsetest vajadustest lähtuvalt. Vajalik on koolituste fookus suunata suuremale paindlikkusele sekkumismeetodite kombineerimisele, mis toetab sekkumiste mitmekesisust. Karistava hoiaku muutumine on pikaajaline protsess ning see toob esile vajaduse täiendava koolituse ja toe järele, et aidata ametnikel paremini kohaneda uute nõuetega ning mõista reformi pikaajalisi eesmärke ning suunata seniselt karistuslikult mõtteviisilt enam mittekaristuslikule mõtteviisile. Hoiakute muutmise läbi on kõigil osapooltel hõlpsam tegutseda ühise eesmärgi nimel ja reform oleks sedasi jätkusuutlikum.

Võtmetähtsusega on hetkel töös olevate koolituste ülevaatamine, selgitada välja nende tulemused ning planeerida järgmised sammud piirkonnapolitseinike oskuste ja pädevuste tõstmiseks. Vajalik on süsteemne lähenemine koolitusvajaduste lahendamiseks, et tagada järjepidev regulaarne koolitusplaani rakendamine ja teadmiste täiendamine ning kaasaegsus.

SOOVITUS 3

Tugevdada piirkonnapolitseinike töökorraldust viisil, mis toetab vajadust spetsiaalsete oskuste ja tegevuste järele ning aitab kaasa alaealistega töötamisel, sekkumismeetmete rakendamisel ja rakendamise järelevalve teostamisel. Selle saavutamiseks kaaluda töökorralduslikke lahendusi, mis soodustavad spetsialiseerumist ja vastava kompetentsuse arendamist olemasolevate ressursside piires.

Võimalusel kaaluda ka spetsialiseerunud politseiametniku ametikoha loomist, kelle ametikohustuste hulka kuulub muuhulgas sekkumiste rakendamise ja järelevalve koordineerimine. Täpne ametikoha sisu ja ülesanded töötakse välja edasistes tööprotsessides.

Leiud:

Piirkonnapolitseinike **suurimaks töökorralduslikuks murekohaks on liigne töökoormus,** mis tuleneb peamiselt **aja- ja inimressursside puudusest**. Mitmed intervjueeritud tõid esile, et uusi kohustusi küll lisandub, kuid täiendavaid ressursse, näiteks aega, juurde ei tule.

Alaealistele õigusrikkujatele suunatud juhendis rõhutatakse, et õnnestunud praktika tugineb põhjalikule väljaõppele ja pidevale supervisioonile ning paljudele muudele olulistele oskustele, et

keerukate alaealistega tegeleda. **Alaealistega töötamine nõuab empaatiat, psühholoogilisi teadmisi ning oskust erivajadustega noortega toime tulla.** Paraku nenditi intervjuudes, et paljudel juhtudel jääb sellistest oskustest ja teadmistest väheseks ning mitte igaühel ei ole alaealistega tegelemiseks sobivad isikuomadusi.

Samas pidasid prefektuuride esindajad ja kohtunikud oluliseks **spetsialiseerumist** ja märkisid, et kuigi noorsoopolitseiniku ametikohta enam ei ole, jaotatakse tööülesandeid sageli siiski nii, et noortega töötavad eelkõige vastava pädevusega piirkonnapolitseinikud. Teisalt oleneb see ka isikuomadustest, üldjuhul ei suunata noorega tegelema ametnikku, kes noortega kontakti saavutada ei suuda või kelle jaoks see on komplitseeritud. Siiski olid piirkonnapolitseinikud üsna kriitilised noorsoopolitseiniku ametikoha likvideerimise suhtes ning siiani tuntakse sellisest ametikohast puudust. Mõnel juhul isegi väljendati vajadust selle ametikoha taastamise järele, kuna see ametikoht oli spetsialiseerunud konkreetselt alaealistega tegelema ning omas vastavat ettevalmistust.

***Selgitus**:*
Piirkonnapolitseinike tööprotsesse tuleks parendada selliselt, et neil oleks rohkem aega tegeleda alaealiste õigusrikkujatega. Samuti planeerida spetsialiseerumist senisest korraldusest veelgi suuremalt, kus osad piirkonnapolitseinikud ongi konkreetselt orienteeritud alaealistele õigusrikkujatele ning neil on ka selleks vastavad pädevused ja ettevalmistus. Lisaks võiks kaaluda eraldi ametikoha loomist, mille eesmärk poleks ainult alaealiste õigusrikkujatega tegelemine, vaid ka piirkonnapolitseinike toetamine ja nende töö tõhustamine. Selle ametikoha ülesanded võiksid hõlmata näiteks **sekkumiste hindamist ja tagasisidestamist, võrgustikutöö koordineerimist ning piirkonnapolitseinike jõustamist alaealistega seotud juhtumites.**

Kuigi keskse ametikohtade loomine, mis koordineeriks ja toetaks piirkonnapolitseinikke, ei ole praegu ressursside puudumise tõttu teostatav, on sellise lahenduse vajalikkus ilmne ning see võib jääda tulevikuperspektiiviks. Seni tuleb järjepidevalt ja süsteemselt tegeleda politseinike hoiakute ja uskumuste muutmisega, pakkudes neile koolitusi ja tuge, mis aitavad kaasa nende teadmiste ja oskuste täiendamisele alaealistega seotud juhtumite käsitlemisel ning järelevalve teostamisel.

SOOVITUS 4

Andmebaasi tuleb arendada tulemuste analüüsi seisukohalt selliselt, et andmekirjeldused ühtlustatakse ja andmekvaliteedi tagamise mehhanismid juurutatakse. Andmesisestuse kvaliteedi parendamise eesmärgil on soovitatav vähendada menetlusinfosüsteemis vabade väljade kasutamist ja eelistada ette antud valikuvõimalusi.

Olemasoleva andmestiku laiem kasutamine ja liidestamine teiste programmidega, eesmärgiga hõlbustada andmete sisestamist, kasutamist ja tulemuste analüüsi järjepideva tõhususe saavutamiseks. Luua minimaalne kahepoolne tagasisidesüsteem erinevate andmebaaside vahel (nt STAR ja MIS) sekkumiste tõhustamise eesmärgil.

Leiud:
Alaealiste õigusrikkujate juhtumite dokumenteerimine ja haldamine toimub menetlusinfosüsteemis (MIS), **kuid piirkonnapolitseinike hinnangul on see protsess liiga ajamahukas.** Peamine probleem on andmete dubleerimine – samu andmeid tuleb sisestada

mitmesse erinevasse programmi. Positiivsena tõsteti esile, et menetlusinfosüsteem suhtleb teiste andmebaasidega, näiteks STARiga, mis võimaldab vajalikku teavet otse lastekaitseni edastada.

Probleemiks on aga tagasiside puudumine. Nii piirkonnapolitseinikud kui kohtunikud on märkinud, et neil puudub info selle kohta, kas määratud sekkumised on olnud tulemuslikud või mitte. Kuigi teave jõuab lastekaitseni, ei saa politseinikud vajalikku teavet oma töö paremaks korraldamiseks. Praegust on infovoog ühesuunaline ning lastekaitse ei saa jagada teavet sekkumiste tulemuste kohta politseinikega. Praegu toimub see suuresti „telefonitsi ja kokkusaamistel," mis on küllaltki ebaefektiivne ja aeglane. Samuti on kohtunikud rõhutanud, et neile võiks edastada kasvõi lühikesed märgukirjad selle kohta, kuidas juhtumid arenevad ja kas need on jõudnud teatud tulemuseni. Praegune info puudumine takistab tõhusat koostööd ja juhtumite haldamist.

Andmete töötlemisel selgus, et esines väga palju sisestamisvigu ja muid probleeme (vt ptk Metoodika), mida saab vältida andmebaasi kvaliteetsema ülesehitusega.

Selgitus:

Andmed on oluline väärtus nii era- kui avalikus sektoris. Eriti oluline on andmehalduse printsiipe järgiv andmete haldamine olukorras, kus on seotud mitmed erinevad koordineerivad asutused. **Korrektselt hallatud andmed hõlbustavad koostööd ja loovad täiendavat väärtust andmete aluselt tehtavate otsuste näol.** Alaealiste õigusrikkujate andmehalduse parendamiseks ja andmetest täiendava väärtuse loomiseks esitame **kolme-etapilise arengu soovituse**. **Esimeses etapis** on andmehaldus korraldatud ja toimib: andmed on defineeritud, andmete kvaliteedi kontrolli teostatakse süsteemselt, andmehaldurid on fikseeritud. **Teises etapis** kogutavate andmete alusel teostab programm jooksvalt kasutatavate meetmete ja tulemuste analüüsi. Alles **kolmandas etapis** saame rääkida lisandväärtuse loomisest kogutavate andmete analüüsi ja rakendamise läbi. Siin etapis soovitab programm uue juhtumi registreerimisel välja sobiliku meetme, lähtudes rikkuja tausta andmetest ja rikkumisest. Lähtudes teiste riikide praktikast ja erinevatest uuringutest soovitame efektiivsemaks analüüsiks täiendavate andmete kogumist ja säilitamist, näiteks perekonna olukorra kohta (üksikvanem, sissetulek, kärgperekond jne), alaealisega töötavat spetsialisti kirjeldavad andmed (demograafia, kogemus, haridus, koolitused, jne). Siinjuures tuleb siiski vältida olukorda, kus programmi soovitatud meetmeid rakendatakse automaatselt, otsustamisel peab säilima inimlik komponent ning suhtlus noore endaga.

Lisaks eeltoodule, tuleb **andmesisestuste kvaliteedi parandamiseks** luua menetlusinfosüsteemis **andmete sisestamiseks rippmenüü valikutega seal**, kus see on võimalik, nt vahendi ja meetme valikus. Valikuvõimalused sisestamisel parandavad andmete kvaliteeti. Samuti tuleb politseinikke juhendada, mis on sekkumine ja mis on vahend, et nad oskaksid andmebaasis õigesti valikuid teha. Eelvalikute lisamine andmebaasi tagab ühtlase ja täpsema andmete sisestamise ja hilisema analüüsimise.

Tagada liidestuste loomine ja andmevahetuse selgus. Andmebaasidesse sisestatava info liidestamisel teiste valitsemisalade andmetega tuleb määratleda, milline info on asjakohane jagamiseks. Samal ajal tuleb arendada töötajate pädevust infosüsteemide kasutamisel, et nad suudaksid sisestatud andmetest asjakohased järeldused teha. Selle lahenduseks nähakse erinevate programmide liidestamist ning programmide kasutajasõbralikkuse parandamist, et vältida korduvat andmesisestust ja muuta sekkumiste dokumenteerimine lihtsamaks.

Luua minimaalne tagasisidesüsteem. Tagasiside puudumine vähendab töötegijates motivatsiooni. Oluline on arendada mehhanism, mis võimaldab kasutajatele vähemalt minimaalset tagasisidet selle kohta, kas nende sisestatud info põhjal on midagi ette võetud ja milline on probleemiga tegelemise staatus. See tagasiside peab olema kooskõlas kõigi kehtivate õiguslike nõuetega.

SOOVITUS 5

Täiendada olemasolevaid sekkumiste juhendeid ja luua igale sekkumisele teekaardid, kus on eristatud sekkumiste rakendajad (PPA, KOV, SKA) koos rakendamise protsessi ja osapoolte ülesannete, rollide ning vastutuspiiridega. Iga sekkumise puhul tuleb täpsustada, kes ja millises ulatuses sekkumise raames tegutseb ning millistel juhtudel antakse juhtum üle teistele osapooltele.

Leiud:

Intervjuudest selgus, et osapooltel pole jätkuvalt selge, kuidas sekkumisi rakendada nii, et sellest sünniks kõige suuremat kasu. Näiteks on reform nii mõnegi võrgustiku osapoole hinnangul kaasa toonud kaasa olukorra, **kus vastutust alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel püütakse sageli hajutada või endalt teistele osapooltele lükata**. Selle tulemusena on tekkinud noori, kes ei kuulu ühegi asutuse huviorbiiti ning jäävad seetõttu vajaliku toeta.

Osapoolte erinevad arusaamad ilmnesid eriti teravalt kinnise lasteasutuse teenuse (KLAT) puhul. Lahknevused seisnesid selles, kas KLAT on abivahend ja võimalus, mille kasutamisel võiks olla vabamad käed (piirkonnapolitseinikud, prokuratuur) või karistus ja vabaduse piiramine (SKA, lastekaitsespetsialistid). Piirkonnapolitseinike arvates võiks KLAT olla paindlikum ja kiirem, võimaldades last kiiresti eraldada düsfunktsionaalsest perekonnast, ilma kõiki eelnevaid kohustuslikke sekkumisi läbimata. SKA seevastu rõhutas, et KLAT ei ole sobiv lahendus olukordades, kus probleem tuleneb eelkõige perekonna düsfunktsionaalsusest. KLATi kasutavate noorte arv on siiski kasvanud, millest võib järeldada, et olemasolevad sekkumised ei ole piisavalt tõhusad või et probleemsete noorte hulk, kes vajavad tugevamat sekkumist, on suurenenud.

Selgitus:

Kuigi vastavad juhised sekkumiste rakendamiseks on olemas, tuleb need konkreetsete tegevuste ja osapoolte rollide tasandil selgelt sõnastada, et tagada ühtne arusaam ja vältida vastutuse hajumist. Selleks tuleb luua **iga sekkumise kohta teekaart**, mis on visuaalne ja struktureeritud juhis, mis kirjeldab alaealise teekonda läbi sekkumisprotsessi ning kus on selgelt määratletud sekkumise erinevad etapid, vastutavad osapooled ja vajalikud tegevused, et tagada noore sujuv ja tõhus toetamine.

Teekaart võiks sisaldada järgmisi elemente:

- Kaardistamine ja alguspunkt, kus analüüsitakse toimunut ja teo toimepanijat, sealhulgas tema vajadusi, probleeme ja võimalikke sekkumisi.
- Sekkumise eesmärgi määratlemine – mida sekkumisega tahetakse saavutada (nt korduvrikkumise vältimine, rehabilitatsioon).
- Tegevuste kirjeldus ja samm-sammuline ülevaade, milliseid meetmed rakendatakse ja millises järjekorras.
- Vastutajate määramine – kes on igas etapis vastutav osapool (PPA, KOV, teenuseosutajad jne).

- Ajaraamistik konkreetse ajakavana, mis näitab, millal peaks iga sekkumise etapp toimuma.
- Järelevalve ja hindamise mehhanismid, kuidas sekkumise mõju ja progressi jälgitakse ning vajadusel kohandatakse.

SOOVITUS 6

Analüüsida veebipolitsei ja digitaalse suhtluse kanaleid ning tõhustada veebipolitsei suhtluspunkte nii, et need oleksid noortele paremini kättesaadavad. Laiendada võimalusi, kus noored saaksid veebis politseiga ühendust võtta ja oma muresid jagada. Suurendada veebipolitsei nähtavust populaarsetes veebikeskkondades ja väljaspool veebi, nt koolides.

Leiud:

Uute tehnoloogiate kiire levik on muutnud noored haavatavamaks internetipõhise kuritegevuse ja sealsete manipulatsioonide suhtes. Internetikeskkonnas esineb peamiselt kahte tüüpi noori mõjutavat ohtu: ühest küljest jagavad noored ise veebikeskkondades oma õigusvastast käitumist ja teisest küljest võivad sattuda veebikuritegevuse, sh küberkiusamise, ohvriks. Lisaks pääsevad noored lihtsalt ligi ebaseaduslikku käitumist propageerivatele veebilehtedele ja platvormidele, mis suurendavad veelgi noori mõjutavate riskitegurite hulka. Intervjueeritud piirkonnapolitseinike **sõnul pööratakse internetis levivatele ohtudele ja seal toimuvale siiski liiga vähest tähelepanu**, kuigi sotsiaalmeedia ja erinevad internetikeskkonnad mängivad noorte igapäevaelus üha suuremat rolli. Samal ajal puudub kontroll laste tegevuse üle internetis ning veebipolitseiniku sekkumised piirduvad üksnes kommentaaride tasandil.

Intervjueeritud piirkonnapolitseinikud märkisid, et mõnikord teavitavad alaealised ise mõnest juhtumist, kuid puudub võimalus seda teha internetikeskkonnas, välja arvatud kommenteerimise vormis Facebookis. Tänapäeva noor, kes veedab enam aega internetikeskkondades, soovib õigusrikkuvast käitumisest, mis toimub samuti veebis, märku anda samuti veebipõhiseid tema jaoks sobivaid tehnoloogiad kasutades. Bürokratt ei pruugi olla noore jaoks kõige kasutajasõbralikum ja kergesti leitav vahend selleks.

Selgitus:

Kuna noored eelistavad helistamise asemel enamasti kirjutamist ja sotsiaalmeedia platvormidel suhtlemist, on oluline sisendkanaleid ja teenuseid disainida vastavalt kasutajate vajadustele. Üheks võimaluseks on **arendada häireteadete vastuvõtmist noorte jaoks atraktiivsemal ja tõhusamal moel.** Tuleks analüüsida juturobotite kasutamise võimalust häireteadete vastuvõtmiseks ning luua automaatne teavitussüsteem, mis annab pöördujatele teada, kas ja millal nende probleemiga tegeletakse. See aitab parandada kasutajakogemust. Samas peab kõigil digitaalsetel kanalitel olema selgelt välja toodud juhis, et hädaolukorras saab helistada numbrile 112. See aitab vältida pettekujutelma, et sotsiaalmeedia või juturobotid suudavad asendada kõiki hädaabiteenuseid.

Lisaks tuleb arendada **veebipolitseinike funktsionaalsust** lähtuvalt kasutajate vajadustest. Sellest tulenevalt soovitame kaaluda veebinõustamisteenuse arendamist (nn veebivestluse näol) laiemalt, nt luues eraldi veebiplatvormi noortele, kuhu on koondatud nii veebipolitseiniku tegevused, kui juhised õigusrikkuva käitumise märkamisel ja teatamisel.

Veebipolitsei nähtavust sotsiaalmeedias tuleks parandada, et tagada lihtsam juurdepääs ja informeeritus, eriti nende noorte puhul, kes ei külasta traditsioonilisi politsei infokanaleid. Sotsiaalmeedia analüüsil soovitame sotsiaalset kuulamist (*social listening*), mis aitaks märgata uusi

huve ja teemasid noorte hulgas. Samuti tuleks nähtavust parandada, kasutades selleks kanaleid, mis on noorte hulgas enim kasutatavad ning ka väljaspool veebi, nt koolid vms.

SOOVITUS 7

Esitada ettepanekud valdkondadeülese koostöö tugevdamiseks, et tagada tugisüsteemide suutlikkus sekkumiste rakendamisel. Teha ettepanekuid Sotsiaalministeeriumile ning teistele asjakohastele ministeeriumitele tugisüsteemi tugevdamiseks, sh teenuste arendamiseks väljapool keskuseid ning alternatiivsete lahenduste pakkumiseks lähtudes piirkonna vajadustest ja võimalustest.

Leiud:

Intervjuudest selgus, et **vaatamata reformi olulisusele ei suuda praegune sotsiaalkaitsesüsteem reformi nõudmisi välja kanda, kuna puudus on nii vajalikest tugispetsialistidest kui -teenustest.** Olemasolevatele tugiteenustele on väga pikad järjekorrad, mis takistavad oluliselt terviklikku lähenemist alaealisele õigusrikkujale. Need puudujäägid ilmnevad eriti teravalt väiksemates piirkondades, kus probleemsete laste arv võib olla küll suhteliselt väike, kuid vajadus laiaulatuslikumate ja kättesaadavamate teenuste järele on siiski olemas. Samas rõhutasid intervjueeritud politseinikud, et olemasolevad programmid ei ole piisavalt paindlikud ega juhtumipõhised ning lähtuvad rangetest vanusepiirangutest, kuigi vajadus on erivanustele suunatud programmide järele. Näiteks puuduvad alla 17-aastastele mõeldud sõltuvusravi võimalused, kuigi vajadus nende järele on ajas kasvav.

Selgitus:

PPA ise saab rakendada sekkumisi vastavalt olemasolevate võimaluste piires, näiteks **erinevaid sekkumisi omavahel kombineerides**. Analüüsi tulemustest selgus, et enamasti piirdutakse sekkumiste valikutes vestlusvormidega (vestlus alla 14-aastasega, juhtumiarutelu vms), millest siiski lähtuvalt õigusrikkuja taustast ja vajadusest alati ei piisa. Seetõttu tuleks **piirkonnapolitseinikke enam julgustada ja toetada erinevate sekkumiste kombineeritud variantide kasutamisel**. See tõhustab sekkumiste rakendamist olemasolevate ressursside baasil.

Küll aga ei saa süsteemset puudujääki, spetsialistide ja tugiteenuste näol, PPA ise muuta, **kuid saab teha ettepanekuid teistele institutsioonidele,** kelle pädevuses on spetsialistide vajaduse ja koolituste korraldamine, aga ka tugiteenuste koordineerimine ja välja töötamine.

Ministeeriumite tasandil on **soovitatav luua võimalused,** et suureneksid võrgustikutöös osalevate spetsialistide arvud, millega tagada tõhusam ja jätkusuutlikum koostöö alaealiste õigusrikkujatega töötamisel. See hõlmab lisatööjõu värbamist, sealhulgas lastekaitsetöötajaid, sotsiaaltöötajaid, piirkonnapolitseinikke ja teisi spetsialiste (nt psühholoogid vms). Soovitus suunatud: Sotsiaalministeeriumile ja kohalikele omavalitsustele.

Oluline on **arendada tugiteenuste kättesaadavust ka maapiirkondades ja väikeasulates**. See võiks hõlmata näiteks mobiilsete teenuste loomist, piirkonnapõhiste spetsialistide kaasamist ja digitaalsete tugiteenuste pakkumist. Soovitus suunatud: Sotsiaalkindlustusametile Sotsiaalministeeriumile ja kohalikele omavalitsustele.

Arendada **paindlikumaid teenuseid**, mis vastavad noorte ja nende perede individuaalsetele vajadustele, näiteks kohandatavad rehabilitatsiooniprogrammid ja virtuaalsed nõustamisteenused.

Soovitus suunatud: teised ministeeriumid koostöös Siseministeeriumiga ja kohalikud omavalitsused.

Siseministeeriumil on oluline algatada läbirääkimised ja arutelud Sotsiaalministeeriumi ning teiste asjakohaste ministeeriumidega, et leida lahendusi ressursi jagamiseks ja koostöö tõhustamiseks alaealiste õigusrikkujate juhtumite käsitlemisel. Need läbirääkimised peaksid keskenduma konkreetsete ettepanekute ja koostöömehhanismide väljatöötamisele ning vastama küsimustele, milliseid lisavõimalusi ja ressursse saab pakkuda mõlema poole panuse maksimeerimiseks.

SOOVITUS 8

Sekkumiste rakendamisel kaaluda süstemaatilist astmelise riskitaseme hindamise kasutuselevõttu, mis võtab arvesse nii rikkuja riskitaset kui rikkumise raskusastet, kuid ei sõltu rikkuja vanusest. Korduva ja kõrge riskiga alaealiste õigusrikkujatega tuleb tegeleda süsteemselt, pakkudes terviklikke teenuseid, sealhulgas rehabilitatsiooni, nõustamist ja individuaalset juhtumituge, mis aitavad vähendada riskikäitumist. Kaaluda täiendavate sekkumiste väljatöötamist, mida rakendatakse kõrge riskitasemega õigusrikkuja puhul olenemata rikkuja vanusest ning võimalusel kohtuvälise menetleja poolt.

Leiud:

Enamasti rakendavad piirkonnapolitseinikud sekkumisi lähtuvalt oma kogemustest, sisetundest ja loomingulisusest. Kuigi intervjueeritud piirkonnapolitseinike hinnangul puutuvad nad kokku väga erineva suhtumisega alaealiste õigusrikkujatega ning enamasti siiski saavutatakse koostöövalmidus, on kahjuks alaealisi õigusrikkujaid, **kellele määratud sekkumised mingit mõju ei avalda.** Intervjueeritud piirkonnapolitseinike arvates puuduvad praegu tõhusad sekkumised nende noorte õigust rikkuva käitumise piiramiseks ning sellisel juhul jääbki ainsaks võimaluseks teha trahve ning pidada vestlusi, kuigi on juba eelnevalt teada, et need ei mõju. Eriti ilmneb see probleem alla 14-aastaste noorte puhul, kellega tegelemise raamistik on nende vanuse tõttu piiratum. See on aga mõne politseiniku hinnangul loonud olukorra, kus politsei tõsiseltvõetavus on pandud löögi alla.

Intervjueeritud piirkonnapolitseinikud toetavad **teatud juhtudel võimalust rakendada rangemaid meetmeid ja kohustuslikke sekkumisi**, et tagada vajaliku abi kättesaadavus. See aitab omakorda kaasa selliste olukordade lahenemisele, kus alaealised või nende vanemad keelduvad määratud sekkumistest. Näitena toodi olukord, kus noor vajab psühholoogilist abi, kuid hoolimata ilmsest vajadusest keeldub seda vastu võtmast. Sellisel juhul peaks psühholoogiline tugi olema kohustuslik, sest sekkumine aitab eelkõige rikkujat ennast.

Intervjueeritud osapoolte sõnul on järjest enam **tekkinud noori, kes ei kuulu selgelt ühegi asutuse huviorbiiti ning jäävad ilma vajaliku toeta.** Enamasti on selle põhjuseks kõrge riskitasemega noortele suunatud sobivate sekkumiste vähesus või puudulikkus. Näiteks toodi KLA teenuse kasutamine. Kus paljudel juhtudel soovib politsei KLA teenust kasutada düsfunktsionaalse perekonna probleemide lahendamiseks, mida ei poolda aga SKA ja KOVide lastekaitse. Sellisel juhul tuleks rakendada mõnda teist teenust (nt asenduskodu), kuid enamasti jääb noor vajaliku abita. Sellega kaasneb aga omakorda erinevaid probleeme, näiteks noore retsidiivse käitumise süvenemine ning ka raskete isikuvastaste kuritegude kasv.

***Selgitus**:*

Sekkumiste tõhusus sõltub mitmest erinevast **koondmõjus eksisteerivast tegurist, milleks on õigusrikkuja riskitase, toimepandud süüteo raskusaste ning valitud sekkumismeetmete iseloom**. Analüüsitulemused näitavad, et **õigusrikkuja suhtes kasutatavate programmide valik peaks põhinema astmelise riskihindamise baasil,** mille abil on võimalik sekkumised kohandada vastavalt õigusrikkuja individuaalsetele vajadustele ja riskitasemele. Selleks on välja töötatud vastav ankeet (PACT riskihindamine), mida kasutatakse praegu mõnede sekkumiste (nt KLAT, MDFT ja Ringist Välja) rakendamisel. Selline riskihindamine näitab kätte üldise riskitaseme, millele vastavalt saab valida sobiva intensiivsusega teenused/meetmed, samuti selle, kui kiiret ja intensiivset tähelepanu antud juhtum vajab, et ennetada õigusrikkumist ja/või riskikäitumise jätkumist.[11] Politseitöös tuleks sekkumiste rakendamiseks kaaluda kohandatud riskihindamise kasutuselevõttu, mida rakendada vastavate sekkumiste rakendamisel. Selleks tuleks välja töötada täpne riskihindamise metoodika, mis sisaldab selgeid kriteeriume ja metoodikat alaealise käitumise, sotsiaalsete olude ja võimalikku korduvkäitumist mõjutavate tegurite hindamiseks. Ühtlasi kaaluda igale sekkumisele nn aste määramist, mis kajastaks sekkumise intensiivsust ning igal sekkumisel lisataks andmebaasi märge vastavast riskiklassist. Näiteks, kui tegu on kerge sekkumisega (nt suuline hoiatus), registreeritakse andmebaasis vastav märge, mis võimaldaks hiljem analüüsida sekkumiste tulemuslikkust ja kasutatavust. Seda soovitust saab PPA rakendada iseseisvalt.

Allpool toodud soovitused on rakendatavad koostöös teiste institutsioonidega.

Näiteks **individuaalne lähenemine ja individuaalsete programmide ja juhtumitoe loomine** ei ole PPA ainuülesanne, vaid koostöös teiste vastavate osapooltega. Kuigi individuaalne lähenemine on kahtlemata tõhusaim viis, mida mainisid ka intervjueeritud, on selle rakendamine üsna kulukas. Sõltuvalt oma eelarvelistest võimalustest on mõned omavalitsused loonud individuaalteenuseid, näiteks üks-ühele teenuse, mööndes, et sellised lahendused on kohalikele omavalitsustele siiski väga kulukad. Mitmed uuringud toovad siiski välja, et pikas vaates on sekkumiste rakendamine kulutõhusam kui tavaline menetlustoiming ning annab ka noore ühiskonda integreerimisel paremaid tulemusi.

Kohtuvälistel menetlejatel **peavad olema selged võimalused suunata kõrge riskitasemega noori** rehabilitatsioonile, nõustamisele või muudele tugiteenustele ka juhul, kui noored või nende esindajad ei anna selleks nõusolekut. Mõne sekkumise kohustuslikuks muutmisel, sh selle kohaldamisel alla 14-aastastele, tuleb kindlasti üle vaadata ka õiguslik raamistik, sest praeguste seaduste kohaselt ei ole alla 14-aastastele kohustuslikke sekkumisi võimalik rakendada. Alla 14-aastaste kohustuslik suunamine programmidesse ja tegevustesse oleks põhimõtteline muutus, mis vajaks laiemat arutelu seadusandlikul tasandil ja koostööd nii Sotsiaalministeeriumi kui Justiitsministeeriumiga.

Keerukamate juhtumite korral, kus alaealisele õigusrikkujale sisuliselt ei ole vastavat teenust, ehk ta ei kuulu ei KLAT ega asenduskodu teenusele, on soovitatav luua Sotsiaalministeeriumi eestvedamisel **spetsiaalne sotsiaalne raviasutus, mis on suunatud kõrgema riskitasemega ja korduvrikkujatele alaealistele õigusrikkujatele**. Sellise asutuse funktsiooniks oleks pakkuda terviklikke teenuseid, sealhulgas rehabilitatsiooni, nõustamist ja sotsiaalset tuge. Tegu ei oleks

[11] PACT riskihindamise juhend:https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2023-09/pact_riskihindamise_taitmise_juhend%20%281%29.pdf.

rangelt järelevalve teenust pakkuva asutusega, kuna analüüsist selgus, et rikkumiskäitumist suurendavad just kontrollile ja reeglite sunniga kehtestamisele suunatud asutused ning parandusravi mõjutab alaealiste õigusrikkujate retsidiivsust üldiselt paremini kui karistus (nt sanktsioonid või järelevalve). Sealjuures on kõige tulemuslikumad kognitiivkäitumuslikud programmid, millele järgnevad sotsiaalse õppimise teoorial põhinevad sekkumised ning oskuste omandamisele suunatud tegevused.

Raviasutuse loomisel võiks **eeskuju võtta Saksamaa praktikast, kus sarnased väikemahulised asutused on edukalt integreeritud sotsiaalsüsteemi** ning kasutusel olevad sotsiaal-terapeutilised üksused ühendavad endas sotsiaalteraapia põhimõtteid, on organiseeritud terapeutilise kogukonnana ja seal kasutatakse psühhoterapeutilisi, hariduslikke, kutse- ja meelelahutuslikke sekkumisi. Eestis on välja töötatud ravikodu mudel[12], mille sihtrühmaks on traumakogemusega ja raske ja sügava psüühikahäirega lapsed ning vastava teenuse loomisel võiks kaaluda sellise mudeli eeskujuks võtmist, kuid sihtrühmaks on alaealised kõrge riskitasemega õigusrikkujad.

Sellise raviasutuse loomine eeldab siiski **eraldi põhjalikku analüüsi nii tööjõuvajaduse, asukohtade ning rajamise ja ülalpidamisega kaasnevate kulutuste kohta.** Seega ei saa see kindlasti olla kiirelt realiseeritav lahendus, kuid on võimalus, mille poole liikuda. Kuigi koostöö Sotsiaalkindlustusametiga on selle algatuse juures oluline, ei peaks politsei- ja piirivalveamet (PPA) olema selle süsteemi juhtiv osapool. PPA roll võiks piirduda noorte suunamisega sellistesse asutustesse vastavalt tuvastatud riskitasemele. See lähenemine aitab täita lünka noortele õigusrikkujatele mõeldud sotsiaalsete teenuste osas ja toetab korduvrikkujate rehabiliteerimist ning kõrge riskitasemega korduvkuritegevuse vähendamist.

SOOVITUS 9

Jätkata ja ühtlustada koostöövõrgustike tegevust igas piirkonnas ning luua neid piirkondadesse, kus neid veel ei ole. Ühtsete aluste kehtestamiseks tuleb kaardistada olemasolevad koostöövõrgustikud ning teadvustada nende eesmärgid, vastutusvaldkonnad ja toimimispõhimõtted koostöövõrgustiku kõigile osapooltele. Oluline on järjepidevalt uuendada koostöövõrgustiku osapoolte juhiseid ja tööprotsesse, et tagada võrgustikutöö toimivus.

Leiud:

Intervjueeritud piirkonnapolitseinike hinnangul on **suurimaks probleemiks politsei vastutusala suurendamine selliste ülesannete arvelt, mis tegelikult kuuluvad lastekaitse või teiste sotsiaalasutuste pädevusse**. Kohati on osapoolte jaoks piirid hägusad ja esineb segadust, kes konkreetsel juhul peab probleemi lahendama. Näiteks suunavad piirkonnapolitseinikud enda sõnul ise lapsi tugiteenustele või tegelevad alatihti probleemsete lastega rohkem kui nende ametikohustused võimaldavad. See aga ei ole piirkonnapolitseinike roll ning tööülesandeid ei tohiks varjutada teiste asutuste vastutusvaldkonnad.

[12] Vt lähemalt: Ravikodu: https://www.ravikodu.ee/.

Selgitus:

Võrgustikutöö osatähtsus kasvab alaealise õigusrikkuja korduvrikkumiste kasvuga, mistõttu on kriitilise tähtsusega, **et kõik osapooled mõistaksid võrgustikutöö tähtsust ühtsetel alustel koos oma vastutuspiiridega.** Selleks **tuleb koostada selged ühtsetele alustele tuginevad tegutsemisjuhised erinevate juhtimistasandite lõikes,** mis kirjeldavad täpselt kõigi võrgustiku osapoolte kohustused, õigused ja vastutuspiirid seoses alaealiste õigusrikkujatega. Sellised juhised aitavad võrgustiku liikmetel mõista, kuidas nende ülesanded omavahel suhestuvad ning millist rolli nad võrgustiku eesmärkide saavutamisel täidavad. Hästi läbimõeldud protsessid ja juhendid loovad aluse tõhusale koostööle, läbipaistvusele ja parematele tulemustele alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel.

Koostöövõrgustiku toimepidevuse vaatest tasub kaaluda, millistel territoriaalsetel tasanditel koostöövõrgustikud toimivad ning kes on võrgustiku osalised. Väikseim tasand on kogukond, kus märgatakse õigusrikkuvat käitumist, teine tasand on kohaliku omavalitsuse tasand, kus korraldatakse vajalikke tugiteenuseid ning järgmine tasand on prefektuuri tasand, mis aitab kaasa võrgustikutöö koordineerimisele ühtsetel alustel. Samuti võib mõelda riiklike institutsioonide tasandile, näiteks Siseministeerium koostöös Sotsiaalministeeriumiga on võrgustikutöö juhtivad osapooled koos kohalike omavalitsuste, politsei ning lastekaitse spetsialistidega, et tagada ühtne ja tõhus lähenemine alaealiste õigusrikkujate korduvate rikkumiste ennetamiseks ja lahendamiseks. Täpsem tegevuskava koos tasanditega töötatakse välja edasise protsessi käigus.

SOOVITUS 10

Pöörata suuremat tähelepanu hälbiva käitumise varajasele märkamisele haridusasutustes läbi teavitustöö ja juhendmaterjalide ning tagada osapoolte kompetentsus korrigeeriva käitumise ja sekkumiste elluviimisel. Fikseerida kommunikatsiooni ja võrgustikukoostöö meetodid haridusasutuste, ametiasutuste ja teiste seotud osapoolte vahel.

Leiud:

Intervjueeritud lastekaitsespetsialistid ja piirkonnapolitseinikud mainisid, et hälbiva käitumise **varajane märkamine vähendab oluliselt võimalust kuritegelikule teele sattumiseks ning mida varem hälbivat käitumist märgatakse ja sellele reageeritakse, seda suurem on tõenäosus vähendada korduvate õigusrikkumiste esinemist**. Dokumendianalüüsi leiud märgivad, et enne 13. eluaastat ilmnev varajane agressiivsus on üks olulisemaid kuritegelikku käitumist ennustavaid tunnuseid. Agressiivsuse kujunemisel mängivad olulist rolli ka vanemlikud oskused või nende puudumine. Vanemate võimetus tegeleda lapse probleemide ja vajadustega varases arengujärgus loob soodsa pinnase antisotsiaalsete suundumuste arenguks, suurendades kuritegelikku käitumise potentsiaali hilisemas eas.

Lastekaitsespetsialistid märkisid, et laste hälbivale käitumisele tuleks tähelepanu pöörata juba lasteaias, kuid seda väga ei tehta vähese teadlikkuse tõttu. Piirkonnapolitseinikud lisasid, et ka üldharidusasutuste teadlikkus hälbiva käitumise reageerimisele ja oskusliku lahendamise osas on küllalt madal. Tihti esineb olukordi, kus politseinikud kutsutakse lahendama olukorda, mille lahendamise võimekus on olemas kooli personalil. Siiski on koole, kus osatakse ja tahetakse selle teemaga tegeleda, kuid samas tõdesid piirkonnapolitseinikud, et koolide teadlikkus mittekaristuslikest sekkumistest ja nende põhimõtetest varieerub nii piirkonniti kui kooliti üsna suurel määral.

Selgitus:

Esmalt tuleb hinnata ja ühtlustada teadlikkust hälbiva käitumise märkamisest eri piirkondades erineta asutuste tasandil, et tagada varajase märkamise ja sekkumise süsteemi ühetaoline toimimine. Tuleb suurendada probleemse käitumise varast märkamist ja abile suunamise võimalusi, kasutades ära olemasolevaid ressursse ja kontakte. See aga eeldab tõhusamat koostööd koolidega ja lasteaedadega, et ka õpetajad ja sealsed tugispetsialistid oskaksid riskikäitumist märgata ja sekkuda. Sealjuures on võtmetähtsusega koolipsühholoogide ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide võimekuse arendamine läbi koolituste ja infomaterjalide, et nad suudaksid märgata ja ennetada probleeme varases staadiumis.

Võimalusel luuakse tagasisidesüsteem, mis võimaldab koguda ja analüüsida infot varajase märkamise protsesside tõhususe kohta ning teha vajalikud parendused. Näiteks võiks kasutada märkamisel digitehnoloogilisi lahendusi ning luua ühine koostööplatvorm võrgustikuliikmete jaoks, kuhu koondatakse käitumisjuhised varajaseks märkamiseks ning tuuakse välja näidisolukorrad koos sammudega, mida konkreetsel juhul ette võtta.

Süsteemseks parendamiseks tuleb tagada süsteemi koordineerimine ja juhtimine Haridus- ja Teadusministeeriumi või mõne muu institutsiooni tasandil, et vältida koordineerimatust ja ebajärjekindlat lähenemist. Lõppeesmärk on saavutada olukord, kus kõik osapooled – koolid, sotsiaaltöötajad, lastekaitsetöötajad ja politsei – teevad tõhusat koostööd, kuid igaüks täidab selgelt määratletud rolli, millega tagatakse varajase sekkumise süsteemne ja tulemuslik toimimine igas piirkonnas.

SOOVITUS 11

Varase sekkumise tõhususe parendamiseks ja probleemse käitumise ilmnemisel varases staadiumis tuleb soodustada parema vanemluspraktika omaksvõttu läbi teavitustöö ja peredele suunatud sotsiaalprogrammide. Pereprogrammide kohandamine vastavalt vajadusele, uute programmide väljatöötamine, juurutamine ja rakendamine toimub valdkonnaülese koostööna, kuhu kaasatakse lastekaitse, haridusasutused, politsei jne.

Leiud:

Dokumendianalüüsist selgus, et **noorte hoiakuid mõjutavad olulisel määral vanemate endi hoiakud õiguskaitseasutustesse**. Eriti oluline on emade suhtumine – nende negatiivne hoiak politsei suhtes võib aja jooksul kujundada noorte üha negatiivsemat suhtumist. Sama kinnitasid ka intervjueeritud, et paljud vanemad ei soovi võtta vastutust oma laste käitumise eest või puudub neil järjepidevus vajalike reeglite kehtestamisel. Kohtunike kinnitusel on juba kohtusaalis näha, kuivõrd vanemad protsessi vastu huvi tunnevad ja kas neil on tõsist soovi oma laste heaolu parandada. Kui vanemad on valmis koostööks, on kõigi intervjueeritute sõnul suurem lootus, et ka lapse käitumine muutub. Kui vanemad ignoreerivad probleeme või suhtuvad politseisse vaenulikult, kajastub see ka laste suhtumises. Piirkonnapolitseinike hinnangul tuleks mõnikord hoopis vanemad suunata sundprogrammidesse, kuna laps, kes naaseb düsfunktsionaalsesse keskkonda, satub suure tõenäosusega taas probleemidesse.

Olemasolevate perepõhiste programmide („Imelised aastad“ ja „Gordoni perekooli“) osas tõdesid nii piirkonnapolitseinikud kui ka lastekaitsespetsialistid, et kuigi need programmid on vajalikud, **ei vasta need alati kõigi perede tegelikele vajadustele ja mitte kõik vanemad pole valmis või võimelised sellistes programmides osalema**, eriti juhul, kui nad ise on sotsiaalselt raskes

olukorras. Samas tõdeti, et kuigi paljud lapsevanemad hoolivad oma lastest, puudub neil teadmine, kuidas oma lapsi kasvatada, et lapsed ei satuks õigust rikkuvasse käitumisse.

Selgitus:

Selleks, et vanemaid enam kaasata, **tuleb kohandada olemasolevaid programme**, et need vastaksid paremini erinevate perede vajadustele. See hõlmab programmi sisu ja metoodika kohandamist erinevatele sotsiaalsetele gruppidele vastavamaks. Samas tuleks kaaluda teenuste kättesaadavuse laiendamist ning luua võimalusi, mis võimaldavad programmidest osa võtta ka vanematel, kes muidu jääksid kõrvale (nt pakkuda tasuta osalemist, transporditoetust või lastehoiu võimalust programmi ajaks).

Juhtudel, kus lapsevanemad **ei soovi vabatahtlikult koostööd teha, võiks kaaluda vanematele kohustuslikke toetusprogramme.** Sellised programmid võiksid keskenduda nii lapsevanemaks olemise oskuste arendamisele kui ka düsfunktsionaalsete käitumismustrite muutmisele. Eriti sel juhul, kui laps on toime pannud kõrge riskiga väärteo. See eeldab õigusliku raamistiku ülevaatamist.

Tuleks arendada välja kogukondlikud tugiteenused, mis toetavad positiivseid vanemluspraktikaid ning aitavad vanematel arendada oskusi, kuidas oma laste käitumist suunata. Ühtlasi luua süsteem, mis kaardistab perede vajadusi enne nende suunamist programmidesse, et tagada teenuste vastavus perede reaalsele olukorrale.

METOODIKA

Uuringu eesmärkide ja ülesannete täitmiseks kasutasime **kombineeritud andmeanalüüsi meetodeid.**

Dokumendianalüüsi käigus töötasime läbi varasemad sarnased uuringud ning avalikke ja teadusandmebaase kasutades valdkondliku teaduskirjanduse. Analüüsimisel järgisime tõenduspõhisuse põhimõtteid, tuginedes konkreetsetele tõenditele, mis selgitavad sekkumiste tulemuslikkust ning toimivust praktikas. Teaduspõhisuse analüüsil lähtusime teooriatest ja kontseptuaalsetest mudelitest ning üldistavatest järeldustest, mis võimaldavad mõista teadustulemustest lähtuvalt valdkonna üldisi printsiipe. Iga sekkumise juures ei analüüsinud me teaduspõhisust eraldi, vaid keskendusime üldistele teoreetilistele lähtekohtadele, mis pakuvad laiemat ülevaadet rakendatavate sekkumiste teoreetilisest raamistikust ja toetavad nende tõhusust laiemas kontekstis.

Dokumendianalüüsi tulemuste valideerimiseks ja täiendamiseks viisime läbi nii **rühma- kui individuaalintervjuud** sekkumistega seotud politseiametnikega, lastekaitsespetsialistidega, kohtunikega ja prokuratuuri esindajatega ülevaate saamiseks sekkumiste rakendamisest ning tulemuslikkusest intervjueeritavate vaates. Algselt planeeritud piirkonnapolitseinike rühmaintervjuud asendasime vajaduse ilmnedes individuaalintervjuudega. Kokku **intervjueerisime 34 inimest** järgmistest sihtrühmadest:

- piirkonnapolitseinikud – 21;
- lastekaitsetöötajad, laste heaoluspetsialistid – 4;
- prokuratuuri esindaja – 1;
- kohtunikud – 2;
- politsei piirkonnavanemad / politseijaoskondade juhid – 4 (igast prefektuurist üks);
- Sotsiaalkindlustusameti (SKA) ohvriabi ja ennetusteenuste osakonna ennetustalituse spetsialistid – 2.

Intervjuusid viis läbi kaks analüütikut, intervjuud transkribeerisime ja seejärel koostasime kokkuvõtted. Analüüsimiseks kasutasime **kvalitatiivset induktiivset sisuanalüüsi** ja tulemused esitasime aruandes teemade kaupa. Intervjuude tulemuste juures tuleb tähelepanu pöörata sellele, et oleme kirjeldanud intervjueeritavate arvamusi ning kogemusi, mis ei pruugi kokku langeda ametlikes dokumentides kirjeldatuga või võivad olla isegi üksteisele vasturäkivad. Kõikide intervjueeritute seisukohad ei väljenda alati asutuste ametlikke seisukohti, vaid kajastavad konkreetse intervjueeritu kogemust. Selliste arvamuste ning tõlgenduste kogumise eesmärk on ülevaate saamine erinevate osapoolte teadmistest, arusaamadest ja hinnangutest, mis aitasid meil kaardistada võimalikke kitsaskohti sekkumiste rakendamisel ja tulemuslikkuse väljaselgitamisel ning pakkuda sellest lähtuvalt soovitusi sekkumiste paremaks korraldamiseks.

Uuringu **kvantitatiivses osas** kasutasime sekkumiste kohaldamise hetkeseisu ja ajas muutumise analüüsimiseks PPA andmestikku, mis sisaldas andmeid vanuserühmas 0–18-aastaste[13] laste ja noorte poolt toime pandud väärtegude, mittekaristuslike mõjutusvahendite ja -meetodite kohta, samuti ka andmeid hariduse, kodakondsuse ja emakeele ning menetlusprotsesside ja asukoha

[13] Uuringus on läbivalt mõeldud, et 0-18 tähendab kuni 18 aastased ehk sealhulgas 17-aastased. Autorite märkus.

prefektuuride ja jaoskondade kohta. Uuringumeeskonnale edastatud PPA andmed olid PPA kasutuses olevast andmestikust väiksema detailsusastmega, kuna täiemahulises andmestikus on andmeid, mida ei olnud vajalik analüüsi kaasata. Seega võib PPA algsete andmete ja analüüsi tulemuste vahel esineda marginaalseid erinevusi.

Analüüsi kaasatud andmed hõlmasid perioodi 2018–2023, jooksva ehk 2024. aasta andmeid analüüsi ei kaasatud. Saadud andmeid valideerisime järgmiste reeglitega: andmete vormingu kontroll veendumaks, et sisestatud andmed vastavad andmevälja tüübile; andmete sisuline kontroll, et leida otseseid probleemseid sisestusi; andmete järjepidevuse kontroll, et teha kindlaks andmete ühtsus erinevate andmeväljade vahel.

Esitatud andmed sisaldasid hulgaliselt andmelünki, tulenevalt nii andmete sisestamise erisustest kui sisestamisel tekkivatest vigadest, mis on välja toodud allpool viies kategoorias:

1. **Tühjad, täitmata väljad.** Esines suur hulk tühje välju näiteks tunnuste hariduse, kodakondsuse ja emakeele osas, mis vähendas andmete kasutusväärtust.
2. **Järjepidevusprobleemid.** Näiteks kasutati sama keele tähistamiseks erinevaid lühendeid, nt „EE“ või „EESTI“ või „ET“. Lisaks sisestati kodakondsuse kohta tähendusetuid andmeid, mis vajasid täiendavat korrigeerimist. Lisaks tühjadele väljadele sisaldus ka näiteks tunnus „Haridustase“ nimetusi, „Piiratud“, „Puudub“, „Ei ole teada“. Sisestused, kui kodakondsust polnud võimalik kindlaks teha, olid samuti mitme erineva nimetusega: „Määratlemata“ või „Mujal nimetamata territooriumid“ või „ilma kodakondsuseta“. „Algataja“, „Menetleja“ ja „Otsustaja“ prefektuuride ning jaoskondade all on sisendid „administratsioon“, „arendusosakond“, „sisekontrollibüroo“.
3. **Valed sisestused.** Mõningatel juhtudel sisaldasid andmed valesid või ebajärjekindlaid sisestusi. Näiteks karistuste pikkuse osas esines juhtumeid, kus arestipäevade arv ületas seadusliku piirmäära (KS § 48: „Arest: Kohus võib väärteo eest mõista aresti kuni kolmkümmend päeva.“) Andmetes oli arestipäevade arvuks ka 36, 38, 40, 45 ja 60. Lisaks ilmnes andmestikus sisestusvigu, mis raskendasid rakendatud sekkumiste tuvastamist. Sageli sisestati mittekaristuslike meetmete ja vahendite alla määruse paragrahve ja lõikeid, ilma et oleks selgelt viidatud konkreetsele sekkumismeetmele. Mõnel juhul võis oletada, et määruse viide tähistas suulist hoiatust, menetluse lõpetamist või muud sarnast sekkumist, kuid olemasolev andmestik ei võimaldanud seda üheselt määratleda. Näiteks, kui sisestati põhjendus „süü ei ole suur“ või „puudub avalik huvi“, ei olnud selge, kas ja kuidas see seostus suulise hoiatusega või mõne muu konkreetse menetlustoiminguga.
4. **Vastuolud sisestuste vahel.** Tunnuste „Mittekaristuslikud mõjutusvahendid“ ja „Mittekaristuslikud mõjutusmeetmed“ vahel esines olulisi vastuolusid, mis raskendasid nende analüüsi. Näiteks vahendina juba märgitud „Kirjaliku hoiatuse“ kohta leidus sageli mittekaristusliku meetme veerust kirjed ka suulise hoiatuse, juhtumiarutelu või isegi alaealise suulise hoiatuse kohta.
5. **Duplikaadid.** Lisaks ilmnes andmete töötlemisel juhtumite ja õigusrikkujate vahel duplikaate, mis eemaldati juhtumite registreerimise kuupäeva ja osalejate identifitseerimisnumbrite alusel. Duplikaatide esinemine andmetabelis tulenes tööprotsessi eripärast, kuna iga juhtum läbib mitmeid etappe, mis salvestuvad andmetabelis uute ridadena. Identifitseerimisnumbrid, mis olid süsteemis määratud juhtumites osalevatele isikutele, võimaldasid hinnata õigusrikkumiste korduvust ja jälgida rikkujate käitumismustreid. Andmete selline korrastamine

oli kriitilise tähtsusega, selle tulemusel oli võimalik vaadata õigusrikkumiste korduvust ning hinnata rakendatud sekkumiste mõju.

Analüüsi käigus imputeerisime[14] andmeid seal, kus see oli teostatav, lähtudes tunnuste ja väärtuste kodeerimisel andmetabeli ülesehituse loogikast ning andmete terviklikkuse säilitamise eesmärgist. Kokkuvõttes võimaldas analüüs küll hinnata õigusrikkumiste dünaamikat ja sekkumiste rakendamist vaadeldaval perioodil (2018–2023), kuid tulevikus tehtava analüüsi tõhususe tagamiseks on hädavajalik parandada andmete kvaliteeti.

Andmete analüüsimisel kasutasime peamiselt suurusgruppide sagedusjaotusi ning aegridade analüüsi, mis näitas oluliste näitajate muutust ajas ning toimunud muutused esitasime mõnel pool **alusjuurdekasvu arvutusega**, kus võrdlesime muutusi perioodi algusega ehk 2018. aastaga. Kasvamise ja kahanemise määramiseks võrdlesime indeksit arvuga 1: kasvab, kui indeks >1; jääb samaks, kui indeks =1, kahaneb, kui indeks <1.

Teise meetodina kasutasime **faktoranalüüsi**, millega tõime esile tunnuste omavahelised seosed neid mõjutavate tunnuste varal.[15] Kasutatud faktoriteks olid vanus ja sekkumise vorm. Faktoranalüüsiks kasutasime hii-ruut testi. Andmeanalüüsil kasutasime MS Excelit ja Pythonit. Tulemusi valideerisime dokumendianalüüsi tulemustega.

Tuginedes uuringu käigus kogutud infole (dokumendianalüüs, rühma- ja individuaalintervjuud ning PPA andmestiku analüüs), sõnastasime **järeldused** ning nendest tulenevalt töötasime välja **soovitused** sekkumiste tõhusamaks rakendamiseks. Soovitused aitavad edaspidi paremini hinnata sekkumiste tulemuslikkust või mõju, täiendada alaealise kohtlemise juhendit ning arendada politseitöös sekkumiste kohaldamisega seotud töökorralduse ja koolitussüsteemi.

Pärast järelduste ja soovituste koondamist korraldasime **aruteluseminari** Tellija meeskonnaga, kaasates Tellija soovil ka teised teemavaldkonnaga seotud osapooled. **Aruteluseminari** käigus valideerisime uuringu käigus välja töötatud soovitused ja ettepanekud sekkumiste tõhusamaks rakendamiseks ja laste kohtlemise juhendi täiendamiseks.

[14] Imputeerimine on statistikas puuduvate andmete (väärtuste) kohtade täitmine sobivate asendusväärtustega. Autorite märkus.
[15] Tooding, L. M. (2014). Faktoranalüüs: https://samm.ut.ee/faktoranalyys/.

1. ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMIST SOODUSTAVAD JA SEKKUMISE RAKENDAMIST MÕJUTAVAD TEGURID TEISTE RIIKIDE PRAKTIKATE NÄITEL

Selles peatükis anname ülevaate alaealiste õigusrikkumist soodustavatest ja sekkumiste rakendamist mõjutavatest teguritest, samuti anname ülevaate sekkumiste teoreetilistest lähtepunktidest. Lisaks on sekkumiste rakendamise juures olulised alaealiste õigusrikkujatega tegelevate ametnike hoiakud, ka selle aspekti allikapõhine ülevaade on selles peatükis esindatud. Peatükk on üles ehitatud nõnda, et iga alapeatüki alguses on välja toodud selle alapeatüki olulisemad tähelepanekud, millele järgneb põhjalik analüüs.

1.1. Õigusrikkumist soodustavad tegurid

Nii rahvusvahelistele kui Eestis tehtud uuringutele tuginedes on peamisteks alaealiste õigusrikkumisi soodustavateks teguriteks sotsiaalmajanduslikud, kasvukeskkonnaga seotud, ühiskondlikud, individuaalsed ja kogukondlikud ning sotsiaalmeediaga seotud tegurid. Aga ka põnevuse otsimine ja piiride katsetamine, vanemate väga kõrged nõudmised, keeruline perekondlik taust, igavus ja huvide puudumine, soov võita eakaaslaste tähelepanu ja poolehoidu ning diagnoosimata või ravi ja sekkumiseta jäänud psüühika- ja käitumishäired.

Peamised alaealiste õigusrikkumiste põhjusteks ja soodusteguriteks on Eestis 2021. aastal ASi Emor tehtud analüüsi põhjal põnevuse otsimine ja piiride katsetamine, vanemate väga kõrged nõudmised, keeruline perekondlik taust, igavus ja huvide puudumine, soov võita eakaaslaste tähelepanu ja poolehoidu ning diagnoosimata või ravi ja sekkumiseta jäänud psüühika- ja käitumishäired.[16, 17] Üha suuremat rolli mängib ka massimeedia ja sotsiaalmeedia, mille mõju noortele võib olla märkimisväärne, kuna seal levivad käitumismudelid ja eeskujud, mis võivad soodustada riskikäitumist, sealhulgas kuritegelikke tegusid.[18]

Dokumendianalüüsi põhjal grupeerisime õigusrikkuvat käitumist soodustavad tegurid järgnevalt:

- **Sotsiaalmajanduslikud tegurid** – perede majanduslikud raskused, seahulgas madal sissetulek, tööpuudus[19, 20] ja suurenenud vaesusrisk on olulisteks teguriteks riskikäitumise ja õigusrikkumiste kujunemisel. Lastel, kes kasvavad piiratud ressurssidega peredes, on altimad õigusnorme rikkuma võrrelduna majanduslikult kindlustatud perede lastega.[21]

[16] Reinson et al., 2021 via Kajo ja Rohuniit (2023).
[17] Parliamentary Assembly (2011) *Young offenders: social measures, education and rehabilitation:* https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17967&lang=en.
[18] Haveripeth, P. D. (2023). *Contributing Factors Of Juvenile Delinquency;* Abhishek,R., Balamurugan, J.(2024).
[19] Wasserman, G. A., Keenan, K., Tremblay, R. E., Cole, J.D., Herrenkoh, T. I., Loeber, R., Petechuk, D. (2003*). Risk and Protective Factors of Child Delinquency*: https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojjdp/193409.pdf.
[20] *Youth viloence* (2023): https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/youth-violence.
[21] Wasserman, G. jt (2003).

Vaesuses kasvamine võib süvendada ebavõrdsuse tajumist ja rahulolematust elukvaliteediga, mis loob pinnase kriminaalse käitumise kujunemiseks.[22]

- **Perekondlikud ehk kasvukeskkonnaga seotud tegurid** – vanemate antisotsiaalne eluviis, ainete kuritarvitamine ja ebaefektiivsed laste kasvatusmeetodid ja lahutus[23, 24] kujutavad endas olulist riski lapse sotsiaalsele arengule. Wasserman jt (2003) on rõhutanud, et ebapiisavad laste kasvatuspraktikad, kodune vägivald ja laste väärkohtlemine on varajase õigusrikkuva käitumise peamised riskitegurid. Neile lisaks on veel välja toodud pere suurus ja vanemate antisotsiaalne taust,[25] mis süvendavad riskitegureid veelgi.

  Eesti kodude vägivallatase on Euroopa Liidu kõrgeim, mis tähendab, et toksiline stress, mis kaasneb vanematevahelise vägivalla pealtnägemise või -kuulmisega, puudutab otseselt tuhandeid lapsi. See pinge leiabki väljenduse nii lastepoolses vägivallas ja teiste laste kiusamises kui ka varases uimasti- ja alkoholitarbimises.[26] Kajo ja Rohuniidu (2023) hinnangul on pereprobleemid kriitilise tähtsusega tegurid, mis suunavad alaealisi otsima tähelepanu, kuuluvust, tunnustust ja eneseteostusvõimalusi eakaaslaste seas väljaspool kodust keskkonda. Kõik eelnev mängib ühtlasi ka alaealiste korduvrikkumiste kujunemisel olulist rolli.[27]

- **Ühiskondlikud tegurid** – ühiskondlik areng ja riigivalitsemise ideoloogiad, juurdepääs alkoholile ja narkootikumidele, kuritegelike jõukude olemasolu ning sissetulekute ebavõrdsus ühiskonnas või vaesus [28] loovad soodsa pinnase hälbiva käitumise kujunemiseks. Uuringud näitavad, et õigusvastane käitumine sageneb majanduslikult ebasoodsates piirkondades ainuüksi seetõttu, et paremateks võimalusteks napib alternatiive.[29] Olulisteks mõjutajateks on ka kokkupuude kuritegelike käitumismustritega eakaaslastega. Wasserman jt (2003*)* rõhutavad, et kuritegelikud sõprusringkonnad võivad tõmmata õigusrikkumistele ka neid noori, kes muidu ei osaleks kuritegevuses.[30] Lisaks kujundavad noorte käitumist lähikeskkonna sotsiaalsed normid ja väärtused.[31] Kui ühiskond või nende lähiringkond seab ebamoraalse või hälbiva käitumise normaalsuse raamidesse, on suurem tõenäosus, et noorukid järgivad seda käitumismustrit, eriti kui puuduvad positiivsed eeskujud või tugevad sotsiaalsed tugivõrgustikud.

- **Individuaalsed tegurid** – tervisenäitajad sh sünnitraumad, hüperaktiivsus ja vaimse tervise probleemid, sh vähene vaimne võimekus[32] mängivad samuti rolli noorte riskikäitumise kujunemisel. Tuginedes Kajo ja Rohuniidule (2023) võib noorukite aju ebaküpsus, kalduvus

[22] Abhishek, R., Balamurugan, J. (2024). *Impact of social factors responsible for Juvenile delinquency – A literature review*: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC11081445/.

[23] Wasserman, G. jt (2003).

[24] Staff, J., Whichard, C., Seinnick, S., Maggs, J. (2025*): EARLY LIFE RISKS, ANTISOCIAL TENDENCIES, AND PRETEEN DELINQUENCY:* https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4755357/.

[25] Wasserman, G. jt (2003).

[26] Vapper, T (2022).

[27] Kajo, K., Rohuniit, R. (2023).

[28] *Youth violence* (2023): https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/youth-violence.

[29] Abhishek, R., Balamurugan, J. (2024).

[30] Wasserman, G. jt (2003).

[31] Abhishek, R., Balamurugan, J. (2024).

[32] Wasserman, G. jt (2003).

eksperimenteerimisele ja riskikäitumisele, puudulik enesekontroll ning kõrgenenud tundlikkus eakaaslaste ja teiste sotsiaalsete mõjutuste suhtes viia ettearvamatute emotsioonidest juhitud käitumiseni[33], mis suurendab impulsiivsete ja riskantsete otsuste langetamise tõenäosust.

Wasserman jt (2003) väitel on enne 13. eluaastat ilmnev varajane agressiivsus üks olulisemaid kuritegelikku käitumist ennustavaid tunnuseid. Agressiivsuse kujunemisel mängivad olulist rolli ka vanemlikud oskused või nende puudumine.[34] Vanemate võimetus tegeleda lapse probleemide ja vajadustega varases arengujärgus loob soodsa pinnase antisotsiaalse suundumuste arenguks, suurendades kuritegelikku käitumise potentsiaali hilisemas eas.

- **Kooli ja kogukondlikud tegurid** – kehv õppeedukus, madal motivatsioon ja naabruskonna mõjud on olulised tegurid õigusrikkuva käitumise kujunemisel.[35] Uuringud näitavad, et puuduliku pühendumisega ja kesise motivatsiooniga lapsed, kes ei püüdle ka hariduslike saavutuste poole, on suurem risk osaleda õigusrikkuvas tegevuses. Piiratud akadeemilised saavutused vähendavad sidet kooliga[36], mis suurendab väljalangemise tõenäosust ja antisotsiaalset käitumist.

  Kogukondlik organiseerimatus ja tugevate sotsiaalsete võrgustike puudumine loovad olukorra, kus antisotsiaalne käitumine võib jääda märkamatuks. Kehv ruumiline planeerimine võib meelitada ligi kriminaalseid grupeeringuid, mis mõjutavad noorte riskikäitumist ning aitavad sellele kaasa.[37]

- **Massimeedia, sotsiaalmeedia** – viimasel aastakümnel on sotsiaalmeedia mõju sedavõrd kasvanud, et on muutunud laste ja noorte elu lahutamatuks osaks. Ekraanide taga veedetud aeg domineerib teiste tegevuste üle ning kujundab noorte arusaamu ja suhtumist erinevatesse normidesse ja käitumismustritesse. Internetikeskkonnas esineb peamiselt kahte tüüpi noori mõjutavat ohtu: ühest küljest jagavad noored ise veebikeskkondades oma õigusvastast käitumist ja teisest küljest võivad sattuda veebikuritegevuse, sh küberkiusamise, ohvriks.[38] Uute tehnoloogiate kiire levik on muutnud noored, eriti need, kes juba maadlevad arenguprobleemide või emotsionaalsete raskustega, haavatavamaks ka internetipõhise kuritegevuse ja sealsete manipulatsioonide suhtes.[39] Lisaks sellele on noortel üllatavalt lihtne pääseda ligi veebilehtedele ja platvormidele, kus propageeritakse ebaseaduslikku käitumist, mis suurendavad sellega veelgi noori mõjutavaid riskitegurite hulka.[40]

Eelpool loetletud õigusrikkuvat käitumist soodustavad tegurid ei toimi isoleeritult, vaid sageli kombineerituna. Neid tegureid arvesse võttes **saab alaealisi õigusrikkujaid liigitada madalate ja**

[33] Kajo, K., Rohuniit, R. (2023).
[34] Wasserman, G. jt (2003).
[35] Samas.
[36] Samas.
[37] Samas.
[38] Vt lähemalt: Piksööt, J. (2024). Kiusamise levimus Eesti noorte seas ja sellega seotud tegurid: https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoo/kiusamise-levimus-eesti-noorte-seas-ja-sellega-seotud-tegurid.
[39] Abhishek, R., Balamurugan, J. (2024).
[40] *Fivecast Tradecraft Specialist* (2023): *Youth Crime Online*: https://www.fivecast.com/blog/social-media-fuelling-youth-crime/.

kõrgete riskiteguritega lasteks, sõltuvalt kasvukeskkonnast, isiklikest omadustest ja kogemustest, mis mõjutavad nende arengut ja võimalust õigusrikkumiseks. **Kõrge riskitasemega lapsel esineb** korraga mitmeid eelpool toodud komponente, millest kõige olulisemaks saab pidada kahjulikke vanemluspraktikaid kodus.[41] **Madala riskitasemega lapsi** iseloomustab stabiilsem kasvukeskkond, koolikohustuse täitmine ja positiivsed suhted eakaaslastega ning neil võib rikkumine aset leida kas pigem piiride katsetamisest või juhusest.

1.2. Sekkumise rakendamist mõjutavad tegurid

Sekkumiste tõhusus sõltub mitmest koondmõjus esinevast tegurist, sh õigusrikkuja riskitasemest, toimepandud süüteo raskusastmest ning valitud sekkumismeetmete iseloomust. Madala riskiga alaealise korral võivad sekkumised olla leebemad (suuline hoiatus, vestlused ja vahendused, tulevikuvõimaluste puu), seevastu kõrge riskitasemega alaealise puhul leebed variandid nii hästi ei tööta. Kõrge riskitaseme korral tuleks kaaluda intensiivsemaid psühhosotsiaalseid programme (nt sotsiaalprogrammid), et jõuda jälile kuritegeliku käitumise põhjustele.

Alaealist on võimalik suunata õiguskuulekale teele rakendades meetmeid, mis tõstavad alaealiste õigusrikkujate teadlikkust oma tegude tagajärgedest ning aitavad seeläbi vältida edasisi õigusrikkumisi. Uuringud näitavad, et mittekaristuslikud sekkumised mõjutavad rohkemal või vähesemal määral õigusrikkuja edasist käitumist.[42] Näiteks järeldasid Schwalbe jt (2012), et õigusrikkuja suhtes kasutatavate programmide valik peaks põhinema astmelise riskihindamise baasil[43], mille abil on võimalik sekkumised kohandada vastavalt õigusrikkuja individuaalsetele vajadustele ja riskitasemele.

Kirjanduse analüüsi leiud näitavad, et programmide tulemuslikkus ja tõhusus sõltuvad enamasti varajasest sekkumisest ning riskitegurite arvestamisega sekkumiste määramisel.[44] Rahvusvahelise kogemuse uuringud on näidanud, et madala riskitasemega alaealisi õigusrikkujaid on võimalik mõjutada minimaalsete sekkumistega, pakkudes neile vähem piiravaid teenuseid ja tuge.[45, 46] Uuringud näitavad, **et taastava õiguse programmid ja mittekaristuslikud sekkumised on eriti tõhusad nende noorte puhul, kes alles katsetavad oma piire ega ole kuritegeliku käitumisega varasemalt kokku puutunud.** Selliste sekkumiste mõju avaldub kõige paremini siis, kui neid

[41] See seisukoht selgus ka piirkonnapolitseinike intervjuudest, kuid seda on varem kajastatud ka Praxise 2018. a uuringus riski- ja kaitsetegurite kohta: https://www.praxis.ee/uploads/2018/09/kaitumisprob-noored-raport_Praxis2018.pdf.

[42] Wilson, B. D, Brennan, I. (2018*). Police - initiated diversion for youth to prevent future delinquent behavior: a systematic review,* Campbell Systematic Reviews, June 201814(1):1-88.

[43] Schwalbe, C. S., Gearing, R. E., MacKenzie, M. J., Brewer K. B., Ibrahim, R. (2012). *A meta-analysis of experimental studies of diversion programs for juvenile offenders*, Clinical Psychology Review, Volume 32, Issue 1,Pages 26-33.

[44] *Prevention and Early Intervention:* https://youth.gov/youth-topics/juvenile-justice/prevention-and-early-intervention.

[45] Schwalbe jt (2012).

[46] NIJ (2022). *Five Things About Juvenile Delinquency Intervention and Treatment:* https://nij.ojp.gov/topics/articles/five-things-about-juvenile-delinquency-intervention-and-treatment.

rakendatakse õigusrikkumiste varajasel märkamisel.[47], [48], [49] **Mida nooremalt alaealine õigusrikkumise toime paneb, seda suurem on korduvate rikkumiste ja raskemate tegude tõenäosus täiskasvanueas, mistõttu on varajane tõhus sekkumine ülioluline**.[50] Praegu Eestis kasutusel olevatest mittekaristuslikest sekkumistest saab siin välja tuua suulist hoiatust, juhtumiarutelu kui perevestlusi, aga ka vahendustel põhinevad sekkumised ning kolmest lühisekkumisest tulevikuvõimaluste puu või „Paku ise lahendus" (vt sekkumiste kohta ptk 2).

Samas tuleb sekkumiste määramisel silmas pidada Schwalbe jt (2012) öeldut, et **tõsisemate ja kõrgema riskiga laste ning noorte hulgas leebemad sekkumised olulist mõju ei avalda**.[51] Nende suhtes tuleb kohaldada intensiivsemaid psühhosotsiaalseid programme, et jõuda jälile kuritegeliku käitumise põhjustele.[52] Ühtlasi peaksid **kõrge riskitasemega lapsed olema pidevalt spetsialistide ja/või tugivõrgustiku vaateväljas**.[53] Praegu Eestis kasutatavatest sekkumistest võiks kõrgema riski puhul olla rakendatav juba erinevates sotsiaalprogrammides osalemine, mis on suunatud õigusrikkuja käitumise korrigeerimisele. Kõne alla tuleb ka kinnise lasteasutuse teenus (KLAT), kui ükski teine sekkumine ei ole soovitud mõju avaldanud (vt ptk 2).

Greenwoodi (2008) sõnul panustavad õigusrikkujatele suunatud programmid kuritegevuse vähendamisele ja sellega seotud kahjude leevendamisele märksa enam kui vanglakaristuste rakendamine.[54] Lipsey (2009) hindab **kõige tulemuslikumaks kognitiivkäitumuslikke programme, millele järgnevad sotsiaalse õppimise teoorial põhinevad sekkumised ning oskuste omandamisele suunatud tegevused**.[55] Sarnasele järeldusele jõudsid ka Schwalbe jt (2012), rõhutades, et noorukitest õigusrikkujate puhul on kõige tõhusam lähenemine programmide kombineerimine sanktsioonide, kahju hüvitamisega ja psühhosotsiaalsete sekkumistega. Selline integreeritud lähenemine ületab märgatavalt intensiivse juhtumikorralduse, järelevalve ja sanktsioonide rakendamise efektiivsuse.[56] Alaealiste õigusrikkujate mõjutamiseks kasutatavad sekkumised peaksid olema suunatud eelkõige alaealiste sotsiaalsete oskuste, aga ka lapsevanemate vanemlike oskuste arendamisele.[57] Eestis rakendatakse sekkumist selliselt, et esmalt rakendatakse sündmuskohal hoiatust, misjärel hinnatakse edasise sekkumise vajadus.

---

[47] O'Mahony, D., Campbell, C. (2006). *Mainstreaming Restorative Justice for Young Offenders through Youth Conferencing: The Experience of Northern Ireland:* https://www.researchgate.net/publication/302371078_Mainstreaming_Restorative_Justice_for_Young_Offenders_through_Youth_Conferencing_The_Experience_of_Northern_Ireland.

[48] Markina jt (2021).

[49] *Restorative Justice for Juveniles*: https://ojjdp.ojp.gov/model-programs-guide/literature-reviews/restorative-justice-for-juveniles#3-0.

[50] Kajo, K., Rohuniit, R. (2023).

[51] Schwalbe jt (2012).

[52] *Five Things About Juvenile Delinquency Intervention and Treatment*: https://nij.ojp.gov/topics/articles/five-things-about-juvenile-delinquency-intervention-and-treatment.

[53] PACT riskihindamise täitmise juhend. SKA.

[54] Greenwood, P. (2008). *Prevention and Intervention Programs for Juvenile Offenders:* https://www.researchgate.net/publication/49852121_Prevention_and_Intervention_Programs_for_Juvenile_Offenders.

[55] Lipsey, M. W. (2009). T*he Primary Factors that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview*. Victims & Offenders, 4(2), 124–147: https://doi.org/10.1080/15564880802612573.

[56] Schwalbe jt (2012).

[57]Sepp, J. (2007). Nooruktapjate sotsiaalsed karakteristikud ja motivatsioon. Sisekaitseakadeemia, lõputöö: sotsiahttps://digiriiul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1819/2007%20Janne%20Sepp.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

1.3. Sekkumiste teoreetilised lähtekohad

Alaealistele õigusrikkujatele rakendatavad sekkumised põhinevad peamiselt arengupsühholoogia ja käitumisteooriate põhimõtetel, mis rõhutavad hariduse, sotsiaalse toe ja emotsionaalse regulatsiooni olulisust. Hälbiva käitumise põhjuseid seletavad sildistamise ja diferentseeritud assotsiatsioonide teooria, aga ka sotsiaalse õppimise teooria, mille järgi mõjutavad käitumist eelkõige keskkond ja sotsiaalsed suhted. Õigusrikkuja kohtlemisega seotud teooriad nagu taasintegreeriv häbistamise, teadvustamata häbi ja protseduuriõigluse ning trotsi teooriad selgitavad erinevate kohtlemiste mõju õigusrikkuvale käitumisele. Nende teooriate keskne seisukoht on, et rikkuja õiglane kohtlemine ning mittekaristav lähenemine on tõhusaim viis õiguskuulekale teele suunamiseks.

Alaealiste õigusrikkujate käitumise suunamiseks kasutatavate sekkumiste teaduspõhisus tugineb mitmele teoreetilisele raamistikule. Nende abil saab selgitada, millised sekkumised on kõige tõhusamad alaealiste õigusvastase käitumise ennetamisel ja korrigeerimisel. Kuigi alaealiste õigusrikkujate käsitlemise osas on võimalik esile tuua väga erinevaid teoreetilisi lähtepunkte, toome siinkohal välja lähtekohad, mis soodustavad noorte õigusrikkumisi, ja neid, mis aitavad korrigeerida nende käitumist.

Wilson jt (2018) toovad välja mõningad teoreetilised lähtekohad, mis aitavad mõista alaealiste hälbiva käitumise kujunemist. Neist esimese, **sildistamise teooria** (*Labeling Theory*) järgi võib noore kurjategijaks tembeldamine suurendada tema tõenäosust tulevikus õigusvastaseid tegusid toime panna, sest häbimärgistamine võib mõjutada sotsiaalseid suhteid, viies teda tihedamasse kontakti hälbivate eakaaslastega.[58] Teise, Shuterlandi 1939. aastal välja pakutud **diferentseeritud assotsiatsioonide teooria** (*Differential Association Therory*) järgi õpitakse kuritegelikku käitumist sotsiaalsete suhete kaudu, eriti kuritegelike eakaaslaste mõjul. Seetõttu võib madala riskiga noorte eemale juhtimine õigussüsteemist vähendada nende kokkupuudet hälbivate eakaaslastega ning aidata ära hoida tulevasi õigusrikkumisi. [59] **Sotsiaalse õppimise teooria** esindab tegelikult eelnevalt nimetatud teooria kaasaegset edasiarendust, rõhutades, et käitumise kujunemisel mängivad olulist rolli nii keskkond kui ka sotsiaalsed suhted. Need tegurid toimivad käitumist võimendavate või julgustavate stiimulitena, kuidas ja miks teatud käitumismustrid kinnistuvad. Hälbiv käitumine ei tulene niivõrd spetsiifilistest isiksuseomadustest, ebasoodsatest elukogemustest ega pärilikest tunnustest, vaid pigem asjaolust, et nii seadusekuulekas kui ka seadusevastane käitumine on omandatavad samade sotsiaalsete ja õppimise mehhanismide kaudu.[60]

[58] Nickerson, C. (2023). *Labeling Theory of Deviance in Sociology: Definitions & Examples.* https://www.simplypsychology.org/labeling-theory.html# .

[59] Wilson, D. B., Brennan, I. Olaghere, A. (2018) https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.4073/csr.2018.5.

[60] Sepp, J. (2007).

Wilson jt (2018) hinnangul aitab õigusvastasest käitumisest eemalduda **taasintegreeriv häbistamise teooria** (*Reintegrative Shaming Theory Crime*), kus rikkumisele ei reageerita stigmatiseerimisega.[61] Braithwaite'i 1989. aastal loodud teooria kohaselt tuleks kritiseerida kuritegu, mitte kurjategijat ennast ning õigusrikkujale antakse võimalus rehabilitatsiooniks ja andestuseks. Braithwaite'i (1989) hinnangul on see lähenemine osutunud tõhusamaks kuritegevuse ennetamisel võrreldes traditsiooniliste häbimärgistamisele ja stigmatiseerimisele keskenduvate karistusmeetoditega. Braithwaite (1989) rõhutab, et ilma rehabilitatsioonivõimaluseta häbimärgistamine süvendab kuritegelikku käitumist.[62, 63] Politseiametnike sekkumine võib õigusrikkujas esile kutsuda häbitunde, mis võib aidata kinnistada ühiskondlikke norme.[64]

Taasintegreerivast häbistamise teooriast juhinduvateks Eestis kasutatavateks sekkumisteks saab pidada nii hoiatust, vestluste ja juhtumiarutelude vorme kui korduskontakti, aga ka kahju heastamist, mis keskenduvad rehabilitatsioonile ja andestusele ning selgitustele, et järgmist tegu ära hoida.

Casella (2004) kritiseerib Braithwaite'i taasintergreerivat häbistamise teooriat, sest see keskendub liigselt häbistamise aspektile ning jätab tähelepanuta häbiga kaasneva emotsiooni ja selle mõju.[65] Seda lünka aitab parandada **teadvustamata häbi teooria** (*The Theory of Unacknowledged Shame*) ning annab võimaluse õigusrikkujal tegeleda häbiga, mis kaasneb peaaegu vältimatult iga tõsise kuriteo toimepanemisega. Allasurutud häbi võib väljenduda destruktiivses käitumises. Teooria kohaselt on taastava õiguse protsessid tõhusad kuritegevuse vähendamisel, kuna need loovad toetava ja salliva keskkonna, kus õigusrikkujal on võimalik häbi tunnistada – midagi, mida tavapärane kohtumenetlus ei võimalda.[66]

Teadvustamata häbi teooriaga kooskõlas olevad Eestis kasutatavad sekkumised on perevestlused, juhtumiarutelud, aga ka kahju heastamine.

[61] Wilson, D. B., Brennan, I. Olaghere, A. (2018).

[62] Braithwaite (1989) *Crime, shame and reintegration:* https://johnbraithwaite.com/wp-content/uploads/2016/06/Crime-Shame-and-Reintegration.pdf.

[63] Wilson, D. B., Brennan, I. Olaghere, A. (2018).

[64] Samas.

[65] Casella, A. (2004). *Restorative Justise: Theories and Worries*:http://www.antoniocasella.eu/restorative/Braithwaite_2004.pdf.

[66] Samas.

Protseduuriõigluse teooria (*Procedural Justice Theory*) järgi vähendab õigusrikkujate õiglane kohtlemine nende edasist kuritegelikku käitumist. Taastava õigluse vahenduslikud sekkumised loovad osapooltele tunnetuse õiglasest kohtlemisest, võimaldades protsessi aktiivsemalt kontrollida, kaasates selleks kõik olulised osapooled. Selline lähenemine annab rikkujale kogemuse, et õigussüsteem kohtles teda õiglaselt, mis omakorda suurendab tajutud menetluslikku õiglust ja soodustab seaduskuulekamat käitumist tulevikus.[67] Eestis kasutatav ja väljatöötatud sekkumise „Paku ise lahendus" väljatöötajad on võtnud eeskujuks Robert Agnew poolt 1992. aastal arendatud **üldise pinge teooria** (*General Strain Theory*). See teooria selgitab, kuidas erinevad pinged ja stressorid võivad viia kuritegeliku käitumiseni, mistõttu võivad ebaõiglaselt tajutud olukorrad viia vihani ning viha suurendab õigusrikkuva käitumise riski.[68] Sekkumise väljatöötamisel oli oluline see, mida noored ise õiglasena tajuvad, mis seostub ka protseduuriõiglusega: kui õigusrikkuja tunnetab, et teda koheldi protsessis õiglaselt, siis lepib ta ka karmima karistusega.[69]

Protseduuriõigluse teoorial põhinevad kõik vahendusega seotud sekkumised nagu kahju- ja konfliktivahendus, aga ka vahendusteenus ehk lepitusteenus, aga ka alternatiivsetest meetoditest „Paku ise lahendus" – üks kolmest uuenduslikust lühisekkumisest.

Lawrence Shermani 1993. aastal välja töötatud **trotsi teooria** (*Defiance Theory*) kohaselt võivad sanktsioonid kuritegelikku käitumist mõjutada kahes suunas – need võivad kas suurendada või vähendada edasist õigusrikkumist, sõltuvalt sellest, kuidas õigusrikkuja sanktsioone tajub. Kui karistust peetakse ebaõiglaseks või alandavaks, võib see soodustada kuritegeliku käitumise jätkumist. Kui õigusrikkuja tajub karistust õiglasena ning talle pakutakse tuge ja võimalust parandamiseks, võib see vähendada edasiste õigusrikkumiste riski.[70, 71]

Trotsi teooria põhimõtted on tihedalt seotud taastava õiguse sekkumistega nagu vahendustegevused, sealhulgas kahju- ja konfliktivahendus, aga ka kahju heastamine, hüvitamine ja kohustuste võtmine ning ka „Paku ise lahendus".

[67] Samas.

[68] Ojaperv, S. (2024). Alaealise hälbiv käitumine ja õigusrikkumiste põhjused Tartumaa näitel. Lõputöö. Tallinna Tehnikakõrgkool: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.tktk.ee/server/api/core/bitstreams/d2792a74-9779-43c0-b061-c8f5c20612ac/content.

[69] Reinson jt (2021).

[70] Wickert, C. (2019). Defiance Theory (Sherman): https://soztheo.de/theories-of-crime/sanctioning/defiance-theory-sherman/?lang=en.

[71] Hausam, J., Franke, M., Lehmann, RJ.B., Dahle, K-P. (2022). Effectiveness of social-therapeutic treatment for serious offenders in juvenile detention: A quasi-experimental study of recidivism: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9631022/.

2. MITTEKARISTUSLIKUD SEKKUMISED, RAKENDAMINE JA TÕENDUSPÕHISUS

Selles peatükis anname ülevaate nii õigusrikkumisi soodustavatest kui sekkumise rakendamist mõjutavatest teguritest. Seejärel kirjeldame lühidalt alaealise õigusrikkuja teekonda ning dokumendianalüüsi allikate põhjal vaatleme üle ja alla 14-aastastele õigusrikkujatele rakendatavaid sekkumisi Eestis. Iga sekkumise juures, kus võimalik, anname ülevaate selle sekkumise tõenduspõhisusest, tuginedes varasematele uuringutele, süstemaatilistele ülevaadetele ja meta-analüüsidele. Iga alapeatüki alguses on välja toodud selle alapeatüki olulisemad tähelepanekud, millele järgneb põhjalik analüüs. Konkreetsete sekkumiste alapeatükkide alguses on rohelisega ära toodud sekkumisele iseloomulik positiivne aspekt ning oranžiga sekkumisega seotud kitsaskoht.

2.1. Alaealise õigusrikkuja teekond

Eestis 2018. aastal rakendunud alaealiste erikohtlemise põhimõtte järgi rakendatakse karistamise asemel mittekaristuslikke sekkumisi vastavalt alaealise õigusrikkuja riskiteguritele ja vajadustele. Karistuse kasutamine peab jääma kõige viimaseks sekkumiseks, kui teiste sekkumistega ei ole võimalik alaealise käitumist muuda. Pärast politsei reageerimist otsustatakse edasised sammud. Sõltuvalt süüteo raskusastmest ning toimepanija riskitasemest ja vanusest, rakendatakse mittekaristuslikke vahendeid, meetmeid või jäetakse menetlus alustamata.

Alaealist õigusrikkujat määratletakse indiviidina, kes on süüvõimelises eas toime pannud kriminaalse teo, kuid pole veel karistusõiguslikus mõttes täisealine.[72] Lastekaitseseaduse kohaselt käsitletakse Eestis last kuni 18-aastase isikuna.[73] Karistusseadustik (KarS § 33) ütleb, et isik on süüvõimeline, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt 14-aastane.[74] Alla 14-aastased, keda ei saa kriminaalvastutusele võtta, liigitatakse lastekaitseseaduse kohaselt abivajavate laste hulka, mis eeldab lastekaitsesüsteemi sekkumist.[4] Eestis rakendatakse alates 2018. aasta 1. jaanuarist alaealiste erikohtlemise põhimõtet, kus olulisel kohal **on vastutuse võtmine toimepandud tegude eest ja reageerimine vastavalt alaealise riskidele ja vajadustele**. Seejuures on **süütegude lahendamisel peamine eesmärk ära hoida alaealise edasisi õigusrikkumisi**.[75] Reformi tulemusel suunatakse alaealiste õigusrikkujate suhtes kasutama rohkem mittekaristuslikke sekkumisi. Karistus peab süüteomenetluse raames jääma viimaseks lahenduseks, kui rakendatavate sekkumistega ei ole olnud võimalik alaealist mõjutada edasistest süütegude toimepanemisest hoiduma. Tänu reformile laiendati kohaldatavate ja mõjutusvahendite valikut nii, et sõltuvalt alaealise taustast ja probleemidest saaks valida just temale sobivaima lahenduse.[3]

[72] Kabel, T. (2019), Alaealiste õigusrikkujate hinnangud töö käsitlusele. Tartu Ülikool.

[73] Lastekaitse seadus: https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS.

[74] KarS § 33: https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv#para33.

[75] Tani-Jürisoo, K., Kulasalu, E., Velström, E., Kangur, J., & Aunin, E. (2018). Taastava õiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/taastav_oigus_juhendmaterjal_2018.pdf.

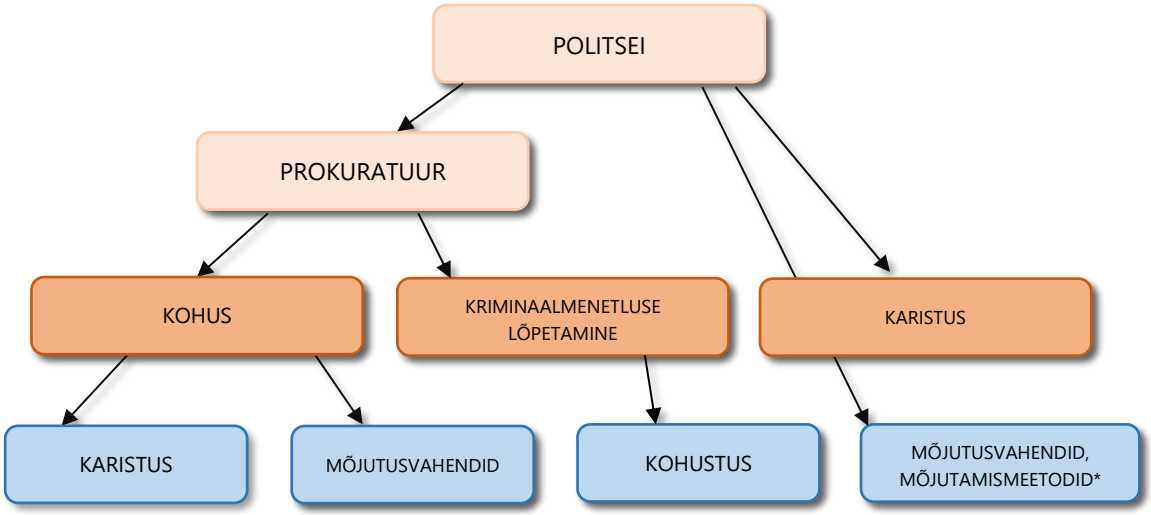

Joonis 1. Lihtsustatud skeem alaealise õigusrikkuja teekonnast. Allikas: Pärn. M (2018) Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine ja autorite lisandused. Mõjutamismeetodeid/meetmeid kasutatakse alla 14-aastaste puhul ning ka üle 14-aastastele, kui tegemist on vähetähtsa väärteoga (Allikas PPA juhend 2024).*

Politsei on esimene, kes süüteole reageerib, alaealise õigusrikkujaga kokku puutub, juhtunut hindab ja registreerib. Samuti on politsei enamasti ka esimene menetluse osapool, kes lähtuvalt seadusandlusest hindab, kuidas õigusrikkumisega edasi toimida. Politsei edasine tegevus sõltub õigusrikkuja vanusest ja süüteo raskusastmest – kas tegemist on väärteo või kuriteoga.[4] Kui tegemist on alla 14-aastase lapsega, kes pani toime õigusrikkumise, võib politsei otsustada, et hindab ise süüteoga seotud lapse vajadusi ja riske ning otsustab, kas juhtunust teavitada kohaliku omavalitsuse (KOV) lastekaitset (§ 29 lg 2) või piisab, kui politseinik ise räägib lapsega.[76, 77] Vanemate laste puhul võib politsei 30 lg 2 alusel lõpetada menetluse vähetähtsate väärtegude puhul ja piirduda VTMS § 3[1] alusel suulise hoiatusega.[78, 79] Juhul kui alaealine satub prokuratuuri huviorbiiti, otsustatakse lähtuvalt süüteo raskusastmest, kas alaealine suunatakse kohtusse või lõpetatakse kriminaalmenetlus, millele järgneb kohustus.[3]

2.2. Alaealistele kohaldatavad sekkumised

Rahvusvahelises teaduskirjanduses käsitletakse mitut terminit tähistamaks alaealistele suunatud mittekaristuslikke sekkumisi. Eesti Politsei- ja Piirivalveameti praktikas eraldatakse sekkumisi nende kasutusviisidest ja õigusrikkuja vanusest. Mõjutamismeetmed rakendatakse alla 14-aastastele enamasti ja mõjutamisvahendid on rakendatavad üle 14-aastastatele õigusrikkujatele. Samuti tehakse vahet menetlejast lähtuvalt, kas kohtuvälise menetleja (politseiametnik) kohaldatavad sekkumised või kohtu poolt kohaldatavad sekkumised.

[76] Markina, A jt (2021).
[77] VTMS § 29, lg 2: https://www.riigiteataja.ee/akt/VTMS#para30 .
[78] Markina jt (2021).
[79] VTMS § 30: https://www.riigiteataja.ee/akt/VTMS#para30 .

Nii Eestis kui mujal maailmas on viimastel aastatel sekkumistena kasutatud **mittekaristuslikke mõjutamismeetodeid** (inglise keeles: *non-punitive methods of influence*), mida käsitletakse teaduskirjanduse kontekstis kui alaealiste õigusrikkumiste korral kasutatavaid **strateegiaid ja lähenemisviise,** mis keskenduvad noorte käitumise muutmisele, kasutades selleks teraapiat, haridusprogramme ja mentorlussuhteid.[80]

Mittekaristuslikke mõjutamisvahendeid (*non-punitive tools of influence*) on alaealiste õigusrikkujatele kasutatavad konkreetsed **ressursid ja tööriistad,** mis võivad hõlmata nii tehnoloogilisi vahendeid kui erinevaid tugiteenuseid. [81] Tuginedes kirjandusallikatele, on **mittekaristuslikud mõjutamismeetodid ulatuslikumad ja keskenduvad pikaajalisele käitumise muutmisele, samas kui mittekaristuslikud mõjutamisvahendid on konkreetsemad ja keskenduvad kiirele mõjutamisele.** [82, 83]

Kirjandusallikatele tuginedes keskenduvad nii mittekaristuslikud meetodid kui -vahendid alaealise õigusrikkuja tegude tagajärgede mõistmisele ja käitumise muutmisele ilma tavapärase karistamise süsteemita ning taastava õiguse praktikad lisavad veel juurde õigusrikkuja ja kannatanu omavahelise dialoogi[84], mis suunab õigusrikkujat oma teo eest vastutuse võtmisele ja tagajärgede mõistmisele.

Eesti Politsei- ja Piirivalveameti praktikas eristatakse mõjutamismeetodeid ja -vahendeid, lähtudes nende **kasutusviisidest ja õigusrikkuja vanusest**. Mõjutamismeetodeid/meetmeid kasutatakse alla 14-aastaste puhul ning ka üle 14-aastastele, kui tegemist on vähetähtsa väärteoga. Meetodid on suunatud ennetusele ja kasvatusele, keskendudes noore arengu toetamisele ja positiivsete muutuste soodustamisele. Meetod viitab lahendini jõudmist ja kohaldamisviisi. Praegu rakendatavatest meetoditest kasutatakse peamiselt erinevaid suhtlemis- ja sekkumistehnikaid, nagu mõjus suuline vestlus sündmuskohal, vestlus alla 14-aastasega, juhtumiarutelu, perevestlus, konflikti-, kahjuvahendus, korduskontakt, „Paku ise lahendus“, taastav nõupidamine või muu pakutav meetod. [85] **Mõjutusvahendid** on juriidiliselt siduvad tõsisemate rikkumiste korral kasutatavad sekkumised üle 14-aastastele õigusrikkujatele. Nendeks on näiteks hoiatus, kahju heastamine või hüvitamine, vahendusteenus, kohustuse võtmine, sotsiaalprogrammis osalemine, kinnine lasteasutuse teenus, üldkasulik töö, aga ka liikumisvabaduse piirang, sõltuvus- või muu ravi.[86]

Lisaks kasutatakse taastava õiguse praktikaid (restorative justice practices). Taastava õiguse praktikad on alaealiste õigusrikkumiste korral lähenemisviisid, mis **rõhutavad vastutuse võtmist, kahju heastamist ja kogukonna kaasamist õigusrikkumiste lahendamisse**. Siin kasutatavad

---

[80] *Juvenile Detention Alternatives* https://www.studysmarter.co.uk/explanations/psychology/forensic-psychology/juvenile-detention-alternatives/; *Using Evidence to Improve Outcomes for Youth in the Juvenile Justice System*." https://www.aecf.org/resources/using-evidence-to-improve-outcomes-for-youth-in-the-juvenile-justice-system/

[81] Samas.

[82] McCord, J. (2003). "*Cures That Harm: Unanticipated Outcomes of Crime Prevention Programs*." The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 587(1), 16-30.

[83] Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., Guckenburg, S. (2010). *Formal System Processing of Juveniles: Effects on Delinquency:* https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.4073/csr.2010.1.

[84] *Juvenile Justice: Young People and Restorative Justice* (2022): https://www.ncsl.org/civil-and-criminal-justice/juvenile-justice-young-people-and-restorative-justice.

[85] PPA andmetel.

[86] Samas.

programmid keskenduvad noorte arusaamisele nende tegude tagajärgedest, empaatiavõime arendamisele ja vastutuse võtmisele oma käitumise eest. Sellisteks sekkumisteks on kogukonnapõhised taastamisringid, kus kogukondlikutel kohtumistel noored õigusrikkujad arutavad oma tegusid kogukonnaliikmetega, saavad tagasisidet ja töötavad välja plaane käitumise parandamiseks. Kõik siin kasutatavad programmid keskenduvad noorte arusaamisele nende tegude tagajärgedest, empaatiavõime arendamisele ja vastutuse võtmisele oma käitumise eest.[87, 88]

Eestis on väga olulisel kohal ka **menetlejast lähtuvate sekkumiste rakendamine**. Kohtuvälise menetleja (politseiametnik) kohaldatavad sekkumised on järgmised:

- hoiatus,
- kahju heastamine/hüvitamine,
- sotsiaalprogrammis osalemine,
- vabatahtlik kohustuse võtmine või vahendusteenusel osalemine,
- kirjalik hoiatus.

Kohtu kohaldatavad sekkumised:

- hoiatus,
- sotsiaalprogrammis osalemine,
- kahju heastamine/hüvitamine,
- sõltuvus- või muu ravi,
- vahendusteenus,
- kuni 20 h üldkasulikku tööd väärtegude korral, kuritegude korral 5–60 h,
- liikumisvabaduse piiramine,
- kinnisesse lasteasutusse paigutamine,
- muu asjakohase kohustuse vabatahtlik võtmine.[89]

2.2.1. Alla 14-aastastele rakendatavad sekkumised Eestis

Süüvõimetute ehk alla 14-aastaste õigusrikkujate puhul väärteomenetluse alustamist seadus ette ei näe, seega ongi ainus viis neid mõjutada mittekaristuslike meetoditega. PPA statistikast lähtuvalt on see tegevus liikunud perioodil 2018–2022 tõusvas joones, mis annab tunnistust, et politsei suunab märkimisväärse energia just selle vanuserühma mõjutamisele (vt ptk 3.1.). Alla 14-aastaste õigusrikkujatele suunatud mittekaristuslikud meetmed aitavad suunata noorte käitumist positiivsematele radadele ja soodustavad nende integreerumist ühiskonda.[75]

Alljärgnevalt toome välja Eestis alates 2018. aastast kasutusele võetud mittekaristuslikke sekkumisi ja kajastame nende sisu ning tõenduspõhisust. Analüüs käsitleb sekkumiste valideeritud allikapõhist tõendust, mis kinnitab nende tõenduspõhisust. Lisaks toome välja allikapõhised kitsaskohad, mis võivad piirata sekkumiste rakendamist. Eestis on küll uuritud 2018. aastal jõustunud alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muudatuste rakendumist ja mõju[90], kaardistatud

[87] *Restorative Justice for Juveniles: https://ojjdp.ojp.gov/model-programs-guide/literature-reviews/restorative-justice-for-juveniles#2-0.*

[88] *Juvenile Detention Alternatives*: https://www.studysmarter.co.uk/explanations/psychology/forensic-psychology/restorative-justice-programs/.

[89] PPA andmetel.

[90] Markina, A.,(2022).

alaealise kogemust pärast reformi[91] ning mõjusate lühisekkumiste kasutamise võimalusi[92], kuid puudub terviklik uuring, kus oleks hinnatud kõigi kasutatavate sekkumiste tulemuslikkust, mõju ja tõenduspõhisust laiemas plaanis. Käesolevas töös oleme sekkumiste tõenduspõhisuse hindamiseks tuginenud rahvusvahelisele teaduskirjandusele.

Mittekaristuslikud mõjutamismeetodid

Suuline hoiatus

- Esmarikkujate ja madala riskitasemega õigusrikkujate puhul on leebed sekkumised, sealhulgas suuline hoiatus tõhus sekkumisviis võrrelduna tavapärase menetlusega.
- Kõrge retsidiivsuse korral leebed sekkumised suurt mõju ei avalda.

Suulise hoiatuse tegemist kasutatakse esmakordsete, madala riskiga kahjuta väärtegude puhul (punase tulega tänava ületamine, helkurita liiklemine või jalgrattavarustuse puudumine, tubakatarvitamine) koheselt ning kus edasine sekkumine pole vajalik. **Suulise hoiatuse eesmärk** on katkestada toimepanemise kohal ebakohane või õigusvastane käitumine ning võimalusel heastada teost tingitud kahju viivitamatult või taastada rikkumisele eelnenud olukord.[93]

Tõenduspõhisus

Wilsoni jt (2018) metaanalüüs[94] uuris alaealistele õigusrikkujatele USAs, Kanadas, Austraalias ja UKs, kohaldatud erinevaid mittekaristuslikke sekkumisi, sh hoiatusi, nõustamisi ning juhtumiarutelusid. Leiud kinnitasid, et võrreldes tavamenetlusega vähendasid sellised sekkumised õigusrikkuvat käitumist mõõdukalt just madala riskiga noorte seas, samas kui erinevate mittekaristuslike sekkumismeetodite tõhususes olulisi erinevusi ei täheldatud. Märkimisväärne erinevus ilmnes aga tavamenetluse ja mittekaristuslike sekkumiste vahel. Nimelt oli tavamenetluse korral korduvõigusrikkumiste määr 50%, samas kui mittekaristuslike sekkumiste, nagu hoiatuste, juhtumiarutelude ja nõustamismeetodite rakendamine vähendas korduvõigusrikkumiste määra 44%-ni.[95] Reinsoni jt (2021) tehtud intervjuud noorte õigusrikkujatega kinnitavad, et noored ise peavad hoiatust õiglaseks lahenduseks esmarikkumise korral.[8] Intervjueeritud piirkonnapolitseinikud kasutavad enda sõnul kõige sagedamini just suulisi hoiatusi: *„Lihtsamate rikkumiste puhul teeb patrull hea meelega suulisi hoiatusi ja vestlusi, mille nad ka dokumenteerivad, eelkõige väiksemate rikkumiste puhul eelistatakse suulisi hoiatusi.“* Ühtlasi kinnitati, et mõne rikkumise korral lihtsamast suulisest hoiatusest piisabki, et noor mõistaks oma eksimust ja rohkem rikkumisi ei kordaks.

[91] Järv jt (2021)

[92] Reinson, H., Hämmal, J., Kruuse, K., Rannu, K., Parder, M-L. 2021. Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs. Tallinn: AS Emor:

[93] Tani-Jürisoo, K. jt (2018).

[94] Metaanalüüs (meta-analysis) on metatasandi analüüs – selline uurimus, kus analüüsitakse varasemate uurimuste tulemusi, mitte algandmeid nagu tavalistes uurimustes. Strenze (2014): https://samm.ut.ee/metaanalyys/.

[95] Wilson, D. B., Brennan, I., Olaghere, A. (2018). https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.4073/csr.2018.5.

Juhtumiarutelu ja perevestlus

Perevestlused vähendavad õigusrikkuvat käitumist, seda isegi vägivaldsete korduvrikkujate hulgas.

Piiratud ressursid, tulemuslikkuse hindamiseks vajaliku hindamismetoodika puudumine ning vestluste läbiviijate vähene pädevus ja vajalik ettevalmistusaeg raskendavad tõhusat rakendamist.

Tani-Jürisoo jt (2018) märgivad alaealistele õigusrikkujatele rakendavate sekkumiste kasutamise juhendmaterjalis (edaspidi juhend)[96], et juhtumiaruteludesse tuleks vanemaid vajaduspõhiselt kaasata, samas kui Maisalu poolt intervjueeritud spetsialistid kinnitasid, et kõiki lapsesse puutuvaid juhtumeid tuleks käsitleda alati koos vanematega (või tema seadusliku esindajaga)[97], seetõttu kajastame neid kahte sekkumist siin koos.

Juhtumiarutelu viiakse läbi kahjuta või vähese kahjuga väärtegude puhul ning siis, kui teo tagajärg on kahjulik eelkõige noorele endale (suitsetamine, alkoholi tarbimine jmt). Piirkonnapolitseinike kogemusele tuginedes kasutatakse juhtumiarutelu enamasti siis, kui juhtumis osaleb rohkem kui üks alaealine. Juhendis märgitakse, et kui juhtumiarutelu võib läbi viia ka ainult lapse ja politseiametniku vahel, vajadusel vanemaid kaasates, siis **perevestlust** tuleks kasutada juhul, kui politseiametnik peab vanemlikku sekkumist oluliseks või on vanemate (sh seaduslike esindajate) kaasamine kohustuslik. Perevestlus on oluline ka siis, kui vajatakse vanemate kaasabi ja ideid lapse edasise tuleviku suunamisel, teavet koduse olukorra ja lähivõrgustiku võimaluste kohta või soovib politseinik suurendada vanemate motivatsiooni ja vastutustunnet lapsega tegelemisel. Mõlema sekkumisel puhul viib vestlust läbi selleks vastava väljaõppe saanud politseiametnik. Nii **juhtumiarutelu kui perevestluse eesmärgiks on** suunata õigusrikkuja tähelepanu oma käitumise mõjule ja muutmise võimalustele, vanemate kaasamisel kaasata ka selle saavutamisse tema lähivõrgustik.[98]

Tõenduspõhisus

Shermani jt (2015) uuringu tulemused näitasid, et perevestlused soodustasid õigust rikkuva käitumise vähenemist isegi vägivaldseid kuritegusid sooritanud noorte hulgas.[99] Perevestlused vähendavad korduvkuritegevust juba ainuüksi seetõttu, et noored tunnevad rohkem vastutust oma perekonna ees [100] ja teisalt kardetakse vanemate reageeringut. Seda viimast kinnitavad kokkuvõtlikult Reinsoni jt (2021) intervjueeritud politseinikud, kelle sõnul on perevestlus tõhus viis just esmarikkujate puhul. Ühelt poolt võimaldab perevestlus olukorda ja rikkumise võimalikke algpõhjuseid näha terviklikumalt ning peret aktiivsemalt kaasata, teiselt poolt suunab hirm vanemate teadasaamise ees kiiresti mõtlema oma teo tagajärgedele.[8] Selles töös läbiviidud faktoranalüüs näitab (vt lähemalt ptk 3.2.), et perevestlus tagab madalaima teistkordse õigusrikkumise registreerimise määra, seda nii alla kui üle 14-aastaste õigusrikkujate seas.

---

[96] Tani-Jürisoo, K. jt (2018).

[97] Maisalu, K. (2019). Alaealiste mõjutusvahendite efektiivsus peale alaealiste komisjonide kaotamist Pärnumaa näitel. TÜPK lõpuöö. Loetud aadressill: https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/60cf66b5-c58b-48fe-9470-82a9e0d84980/content.

[98] Tani-Jürisoo, K. jt (2018).

[99] Vt täpsemalt: https://ojjdp.ojp.gov/model-programs-guide/literature-reviews/restorative-justice-for-juveniles#3-0.

[100] Rodriguez, N. (2007). "*Restorative Justice at Work: Examining the Impact of Restorative Justice Resolutions on Juvenile Recidivism.*" Crime & Delinquency, 53(3), 355-379.

Mõned allikad [101], [102] juhivad tähelepanu mitmetele **kitsaskohtadele**, mis on ilmnenud nii juhtumiarutelude kui ka perevestluste rakendamisel. Nende allikate põhjal saab kokkuvõtlikult välja tuua kolm peamist kitsaskohta. Neist esimene puudutab piiratud vahendeid, mille tõttu ei ole võimalik pakkuda noortele terviklikku tuge ega piisavaid teenuseid, mille abil võiks õigusvastane käitumine väheneda. Teiseks on puuduv metoodika juhtumiarutelude tulemuslikkuse hindamiseks, mis raskendab nende tõhususe analüüsi ja parendamist. Kolmandaks on vähene tugi ja järelevalve, mis takistavad alaealise õigusrikkuja õiglast kohtlemist kogu teda puudutava õigusprotsessi vältel. Kuigi nii juhtumiarutelu kui perevestlust peavad Tani-Jürisoo jt (2018) kinnitusel läbi viima selleks spetsiaalse ettevalmistuse saanud politseiametnikud, märgivad Reinsoni jt (2012) intervjueeritud Eesti politseiametnikud vestluste läbiviijate vähest pädevust, sest vestluse juhtimine eeldab teadmisi psühholoogiast.[103] Ka selle uuringu käigus intervjueeritud piirkonnapolitseinikud tõdesid, et sageli jääb neil puudu vajalikust ettevalmistusest vestluse läbiviimiseks, tulenevalt nii oskuste kui ajaressursi puudustest.

Taastava õiguse praktikad

Konflikti- või kahjuvahendus

- Programmis osalenud õigusrikkujad täidavad oma kohustusi sagedamini kui mitteosalenud. Tõhusus sõltub eelkõige sekkumise kiirest rakendamisest ja on tulemuslikum esmakordsete rikkujate puhul.
- Vahendusprogrammide mõju pärsivad kvalifitseeritud vahendajate nappus, ohvri turvatunde võimalik riive spetsialisti ebapiisava ettevalmistuse korral ning süüdimõistva hoiaku jätkumine, mis võib raskendada osapoolte kokkuleppele jõudmist.

Konfliktivahendust kasutatakse peamiselt laste- ja noorte vaheliste tülide (nii psüühiliste kui füüsiliste konfliktide) ning koolis tekkinud õpilaste kui õpilaste ja õpetajate vaheliste arusaamatuste lahendamiseks. Konfliktivahendus keskendub osapoolte vaatenurkade, tunnete, huvide ja vajaduste väljendamisele ning empaatia ja mõistmise tekitamisele osapoolte vahel vahendaja toel, kelle ülesanne on konflikti osapooli aktiivselt kuulata ning juhtida neid sõnastama oma vajadusi.[104]

Kahjuvahenduse meetodit rakendatakse, kui ühe inimese tegevuse läbi on tekitatud teisele selge kahju.[105] Sekkumise näol on tegemist vahendaja juhitava kannatanu ja kahjutekitaja vabatahtliku kohtumisega, mille tulemusena kahju heastatakse või hüvitatakse ning võimalusel osapooled lepivad. Mõnel juhul kasutatakse laiemat meetodit, ehk taastavat nõupidamist või laiendatud vahendust, kus võivad osaleda ka mõlema poole toetajad, näiteks pereliikmed, sugulased, sõbrad.[106]

[101] UNICEF, Justice for Children, manual. (2012): https://www.unicef.org/northmacedonia/media/2881/file.

[102] Marder, I. D., Forde, I., (2022). *Challenges in the Future of Restorative Youth Justice in Ireland: Minimising Intervention, Maximising Participation*: https://www.themii.ie/wp-content/uploads/2024/05/Restorative-youth-justice-in-Ireland-Sept-2022.pdf.

[103] Reinson jt (2021).

[104] Tani-Jürisoo, K. jt (2018).

[105] Samas.

[106] Samas.

Selliste **vahenduste eesmärgiks** on saavutada osapoolte vaheline selge kokkulepe, kuidas tehtut heastada või hüvitada ning sarnast tegu vältida.[107, 108] Konfliktivahendus erineb kahjuvahenduse protsessist selle poolest, et seda kasutatakse juhtumite puhul, kus heastatavat kahju on keeruline välja tuua, kuid konflikt on olemas ja püsib ning seda saab lahendada näiteks keskkonna ümberkorraldamise ja teiste kokkulepete abil.[109]

Tõenduspõhisus

USA Alaealiste Õigus- ja Kuritegevuse Ennetamise Büroo (*Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention – OJJDP*) analüüsis 2021. aastal erinevaid teadusuuringuid, mis käsitlesid vahendusprogrammide tõhusust laste ja noorte õigusrikkuva käitumise vähendamisel. Tulemused on osaliselt vastandlikud: mõned uuringud kinnitavad vahendusprogrammide positiivset mõju, samas kui teised uuringud ei leia tõendeid sellise mõju toetamiseks. Vahenduse tõhususe toetuseks tuuakse esile ühe konkreetse programmi tulemused, kus ilmnes, **et konkreetses vahendusprogrammis osalenud noored täitsid neile pandud kohustusi oluliselt suurema tõenäosusega kui programmis mitteosalenud õigusrikkujad.** Täpsemalt sõlmis 77% vahendusprogrammis osalenud õigusrikkujatest kokkuleppeid, võrreldуna 55% mitteosalenuga.[110] UNICEFi „*Justice for Children*" käsiraamat märgib samuti, et vahendamises osalenud rikkujad peavad määratud kohustusest enam kinni kui vahendusprogrammis mitteosalenud formaalselt süüdi mõistetud õigusrikkujad.[111] Ühtlasi märgivad Bradshaw jt (2006), et kahjuvahendamine vähendab õigussüsteemi kulusid ning kohtute koormust, pakkudes samas tõhusamat õigusemõistmist.[112]

Littlechild (2009) tõdeb oma konfliktivahendusprogramme käsitlevas analüüsis, et need aitavad lastel ja noortel paremini mõista nii oma tegude tagajärgi kui ka ohvrite kogemusi.[113] Siiski märgivad nii tema kui Johanson (2020), et konfliktivahendus on kõige tõhusam vahetult pärast sündmust, kuna aja möödudes selle mõju kahaneb.[114, 115] Lisaks rõhutab Littlechild, et see meetod ei sobi siiski kõigi õigusrikkumiste korral.[113] Eestis läbiviidud uuringus „Alaealise õigusrikkuja kasutajateekonna ja kogemuse analüüs"[116] väidetakse samuti, et konfliktivahendus on tõhusam esmakordselt menetluses olevate noorte puhul. Samas viidatakse, et korduvalt menetlusprotsessis osalevate noorte suhtumist mõjutavad nii varasemad, sageli negatiivsed kogemused, kui ka sõprade ja lähedaste negatiivne hoiak politsei suhtes. Seetõttu ei pruugi taastava õiguse meetodid sellisel juhul oodatud tulemusi anda. Sharpe (1998) leiab siiski, et sekkumine võib aidata vähendada

---

[107] SKA. Taastav õigus. Loetud aadressil: https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/taastavoigus#protsess.

[108] Tani-Jürisoo, K. jt (2018).

[109] Samas.

[110] Development Services Group, Inc. 2021. "Restorative Justice for Juveniles." Literature review. Washington, D.C.: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. https://ojjdp.ojp.gov/model-programs-guide/literature-reviews/restorative-justice-for-juveniles.

[111] UNICEF, Justice for Children, manual. (2012): https://www.unicef.org/northmacedonia/media/2881/file.

[112] Bradshaw, W., Roseborough, D., & Umbreit, M. (2006). "T*he Effectiveness of Restorative Justice Conferencing: A Review of 63 Empirical Studies.*" Contemporary Justice Review, 9(4), 419-444.

[113] Littlechild, B., (2009). Restorative Justice, Mediation and Relational Conflict Resolution in Work with Young People in Residential Care. ResearchGate.

[114] Littlechild, B., (2009).

[115] Johanson, A. (2020).

[116] Järv, E., Rajaveer, L., Pilvet-Petrov, K. (2021). Alaealise õigusrikkuja kasutajateekonna ja kogemuse analüüs: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealise_oigusrikkuja_kasutajateekonna_ja_kogemuse_analuus._rak_2021_0.pdf.

korduvate õigusrikkumiste riski. Lisaks näitab Shermani ja Strandi (2007) uuring, et kui tavapäraselt sooritab 2/3 vanglast vabanenutest kahe aasta jooksul uue kuriteo, siis taastava õiguse meetodite rakendamisel väheneb see tõenäosus 27%-ni.[117]

Kuigi taastava õiguse programme rakendatakse üha sagedamini erinevate riikide õigussüsteemides, kaasnevad siin mitmed **kitsaskohad.** Peamisteks vajakajäämisteks peetakse koolitatud ja oskuslike spetsialistide vähesust, aga ka võimalikku olulist riivet ohvri turvatundele.[118] Littlechildi (2009) sõnul on sekkumise peamisteks puudujääkideks rikkuja tunnetuslik vähene seotus rikkumisega ja tagajärgede mittemõistmine. Ühtlasi leiab Littlechild, et vahenduse ebaedu tingib süüdlase jätkuv otsimine ning ka ohvri veendumus rikkuja ebapiisavast vastutuse võtmisest, mis mõjutab kogu protsessi kulgu ja lõpptulemust. Veel toob Littlechild välja ohvri hirmu võimalike negatiivsete tagajärgede ees, mistõttu ei olda valmis rikkujaga silmast silma kohtuma. Vahenduse edukuse ja edasise ohvristamise vältimise tagab Littlechildi hinnangul ainult korralik ettevalmistus ja ohvrile tagatud kaitse ning turvatunne.[119] Juhul kui kahjuvahendusega kaasneb rahaline hüvitamise kohustus, on alaealise rikkuja peamiseks probleemiks puuduva sissetuleku tõttu suutmatus kahju rahaliselt hüvitada.[120, 121] Sellisel juhul jääb hüvitamine vanemate kohustuseks ning õigusrikkujal ei teki seost tehtuga või jääb noor õigusrikkuja aastateks maksma ning see võib tulevikus mõjutada oluliselt tema sotsiaalmajanduslikku olukorda.[122]

Lühisekkumised

Reinson jt (2021) töötasid uuringu „Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs" kirjanduse ülevaate ja arutelude tulemusena välja kolm lühisekkumist[123], mida on rakendatud viimasel aastal.

„Paku ise lahendus"

- Värskelt kasutusse võetud Eestis välja töötatud meetod, mis keskendub noorte kaasamisele ja valikuvõimaluste pakkumisele, mis suurendab lahenduste tõsiseltvõetavust ja positiivset mõju.
- Praktikas jääb meetodi rakendamine sageli piirkonnapolitseinike juhendamisele tuginevaks, sest enamasti ei oska noor endale ise lahendust pakkuda.

„Paku ise lahendus" meetodis annab politseinik kolm valikut, mille seast õigusrikkuja valib endale sobivaima. Selliselt välditakse Reinsoni jt (2021) hinnangul n-ö nalja tegemist, samuti ka liiga karmi

[117] Johanson, A. (2020).
[118] UNICEF, Justice for Children, manual. (2012): https://www.unicef.org/northmacedonia/media/2881/file.
[119] Littlechild, B., (2009).
[120] Hughes, S. P., Schneider, A. L. (1990). *Victim -Offender Mediation in the Juvenile System.* https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/120976NCJRS.pdf.
[121] Smith, L.E., Shabnam Mozaffar, N. (2022) *Five Key Findings About Restitution in the Juvenile Justice System*: https://www.americanbar.org/groups/litigation/resources/newsletters/childrens-rights/five-key-findings-about-restitution-juvenile-justice-system/.
[122] Smith, L. E., Shabnam Mozaffar, N. (2022).
[123] Reinson jt (2021).

või ka liiga leebe tagajärje valimise dilemmasid. Ühtlasi võib sekkumist kombineerida teiste sekkumistega, nt huvitegevuse proovitunni või mõne eluoskuse omandamisega.[124, 125]

Tõenduspõhisus

Selle sekkumise tõenduspõhisust hinnates saame rääkida siiski üksnes meetodi väljatöötamise eeskujuks olevatest teooriatest ehk teaduspõhisusest, kuna seda meetodit on Eestis rakendatud ainult väga vähest aega. Meetodi väljatöötamisel juhinduti üldise pinge teooriast[126], mille kohaselt negatiivseid emotsioone põhjustavad eelkõige ebaõiglasena näivad olukorrad. Reinson jt (2021) märgivad, et noore kaasamine lahenduse väljapakkumisse suurendab tõenäosust, et ta võtab seda tõsiselt. Psühholoogias nimetatakse seda vahel nn IKEA efektiks, sest ise kokku pandud mööbel näib meile väärtuslikum (Norton jt, 2011). Reinson jt (2021) viitavad Chong ja Yun'ile (2020), kes märgivad, et valikumoment on oluline ka sekkumise mõju maksimeerimise eesmärgil, sest vabatahtlikult liitumine, nt muusikateraapiaga, võimendab positiivseid tulemusi.[127]

Väljatöötajad küsisid nii spetsialistide kui noorte endi käest tagasisidet meetodi kohta ning selgus, et spetsialistid hindasid selle meetodi väga heaks, kuna see on *„noort kaasav*" ning *„on suurem tõenäosus, et ta võtab seda tõsiselt ja peab seda õiglaseks"*. Noorte endi arvates *„valitav sekkumine ehk kohustus peaks just olema väga lihtne"*, samas leiti, et *„endale liiga leebet karistust ei saa valida, sest see sõltub rikkumisest"*.[128] Intervjueeritud piirkonnapolitseinike sõnul ei kasuta nad konkreetselt just seda sekkumist selle nime all: *„See on ju tegelikult kogu aeg kasutamisel, sest noorel on võimalus öelda, mida ta siis teeks. Aga nad ei oska öelda, mis see olla võiks. Ma pakun võimalused."*[129]

Tulevikuvõimaluste puu

- Sekkumist on rakendanud viimasel aastal, see tugineb tulevikunägemusel endast ja aitab vormida oma käitumist.
- Eestis seni vähe kasutatud, mistõttu ei saa selle mõju Eestis veel hinnata. On leitud, et meetod ei pruugi toimida, kuna ei pööra tähelepanu õigusrikkumise juurpõhjustele.

Varasemalt kasutatud essee asemel töötasid Reinson jt (2021) välja alternatiivse lahenduse töölehe näol, mida nimetatakse „Tulevikuvõimaluste puuks". Täites töölehte, formuleerib noor enda põhilisi omadusi, tugevaid ja nõrku külgi. Seejärel paneb noor kirja omadustega seotud soovid, ootused ja hirmud. Selle info põhjal joonistab ta enda tulevikuvõimaluste puu, mis aitab tal sõnastada enda eesmärgid ja mõelda välja plaan, mis aitab nendeni jõuda.[8]

---

[124] Tamm, K., Surva, L. (2021): Noorte õigusrikkujate uuringute kokkuvõte: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/jum_2021._noorte_oigusrikkujate_uuringute_kokkuvote.pdf;

[125] Reinson jt (2021).

[126] Agnew, R. (1992). *FOUNDATION FOR A GENERAL STRAIN THEORY OF CRIME AND DELINQUENCY** https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x.

[127] Reinson jt (2021).

[128] Samas.

[129] Intervjuudest piirkonnapolitseinikega 10.09–20.09.2024.

Tõenduspõhisus

See konkreetne meetod põhineb Markuse ja Nuriuse (1986) välja töötatud *Possible Selves* ehk võimalike tuleviku minade kontseptsioonil[130], mida Reinsoni jt (2021) hinnangul on mujal maailmas edukalt õpimotivatsiooni innustamiseks kasutatud.[131] Võimalikud minad ei mõjuta inimese tegevust otseselt, vaid suunavad ja vormivad seda, olenevalt sellest, mida isik ise peab enda jaoks oluliseks ja tõenäoliseks. Selle sekkumise väljatöötajate hinnangul rääkis selle meetodi valiku poolt Kansase Ülikooli teadlaste korraldatud minade motiveerimisprogramm kooli- ja üliõpilastele, mis näitas nende õppetulemuste paranemist ja lõpetajate arvude suurenemist võrreldes kontrollrühmaga.[132]

Meetodi autorite poolt intervjueeritud noored hindasid seda meetodit sarnaselt „Paku ise lahendusega" ühest küljest positiivselt, kuna see on *„huvitavam, kui esseed kirjutada"*, kuid teisalt see *„tööleht väga palju ei aitaks"*, kui juurpõhjuseid (nt rahapuudus sunnib narkootikume müüma) ei lahendata.[133] Intervjueeritud piirkonnapolitseinikest on seda sekkumist oma töös kasutanud vähesed, enamasti siiski ainult pilootprojekti raames, ega osanud selle mõju praegu hinnata.

Korduskontakt

Kuigi piirkonnapolitseinikud Eestis ei nimeta sekkumist konkreetselt korduskontaktiks, on sekkumine laialdaselt kasutusel just korduvrikkujatega tegelemisel. Annab võimaluse parandada oma käitumist ilma häbimärgistamata ning pideva kontakti hoidmine alaealise õigusrikkujaga suunab teda parema käitumise suunas.

Teistes riikides on sekkumise rakendamisel ilmnenud kitsaskohti: rakendamise killustatus, väheste noorte kaasatus ja politseinike oskuste puudumine mittekaristuslike sekkumiste rakendamisel.

Ka seda sekkumist on rakendatud alles käesoleva aasta (2024) jooksul ning tegu on värske sekkumisega. Korduskontakt on meetod, kus politsei lepib noorega kokku, et võtab temaga umbes kuu aja pärast uuesti ühendust. Kokkuleppel noorega on võimalus kontakt delegeerida ka kolleegile, näiteks kellelegi, kes valdab motiveerivat intervjueerimist. Eelnevalt kokkulepitud kontakt toimib meeldetuletuse ja sõbraliku kontrollina.[134] Reinsoni jt (2021) uuringust selgus, et sellist korduskontakti peetakse sobivaks 12+ vanusegrupile, kuid PPA hinnangul vanuseline piiritlemine ei ole selle sekkumise puhul oluline, mistõttu seda võib rakendada igas vanuses laste ja noorte puhul.[135]

Tõenduspõhisus

Mudel tugineb Braithwaite'i (1989) taasintegreeriva häbistamise teooriale (vt ka ptk 1.3.), kus kogukond väljendab tehtud teo üle küll pahameelt, kuid võtab ta enda sekka tagasi, vähendades sellega stigmatiseerimist ja kuritegeliku käitumismalli kinnistamist.**Error! Bookmark not defined.** Guarini-G hezzi (2008) analüüsis korduskontaktidel põhinevaid programme ning leidis, et tänu sellistele

[130] Vt lähemalt: https://web.stanford.edu/~hazelm/publications/1986_Markus%20&%20Nurius_PossibleSelves.pdf.
[131] Reinson jt (2021).
[132] Samas.
[133] Samas.
[134] Reinson jt (2021).
[135] PPA andmetel.

suhtlusprogrammidele on alaealised võimelised saavutama paremat käitumiskontrolli. Programmides õpivad noored paremini mõistma oma tegude tagajärgi ning seda, kuidas ennetada ebaadekvaatset käitumist.[136] Neid programme analüüsides tõi Guarini-Ghezzi (2008) esile ka mitmeid **kitsaskohti.** Peamiste probleemidena tõi ta välja programmide rakendamise killustatuse, aga ka neisse järjepidevalt kaasatud piiratud arvu noori ning tavapatrullpolitseinike puudulikud oskused noortega töötamisel mittekaristuslike sekkumiste rakendamiseks.[137] Lisaks rõhutab Ghezzi (2008), et mida kaugem on sotsiaalne kontakt õigusrikkuja ja teiste inimeste, sealhulgas politsei vahel, seda suurem on tõenäosus, et õigusrikkuja kogeb häbimärgistavat reaktsiooni, mis takistab tema muutumist. Teiseks rõhutas ta kogukonna ja politsei pideva kontakti vajadust, mis aitab vähendada vägivaldset käitumist ning kolmandaks pidas ta politsei rolli oluliseks noorte moraalse kasvatuse toetamisel.[138]

Mitmed riigid juurutavad alaealiste õigussüsteemist programme, mis keskenduvad noorte õigusrikkujate järelkontrollile ja pidevale suhtlusele ja need programmid kasutavad muulhulgas videokõnesid ja regulaarseid kohtumisi politseinikega.[139] Siinse uuringu jaoks intervjueeritud piirkonnapolitseinikud ei kasuta sekkumise rakendamisel terminit „korduskontakt", kuid kinnitasid, et korduva õigusrikkumise mustriga laste puhul, kes on sattunud nende tähelepanu keskmesse, luuakse järjepidev suhtlus, mis mõnel juhul on osutunud üsna tulemuslikuks.

2.2.2. Üle 14-aastastele rakendatavad sekkumised Eestis

Mittekaristuslikud mõjutamisvahendid

Suuline hoiatus

Üle 14-aastastele kohaldatakse samuti **suulist hoiatust,** mis on politseiametniku lühike mõjus pöördumine ebakohase või õigust rikkuva käitumisega alaealise poole.[140] Seda kasutatakse kergemate rikkumiste korral, et anda õigusrikkujale võimalus oma käitumist parandada ilma karistuseta, kuid selge sõnumiga, et edasised rikkumised toovad kaasa tõsisemad tagajärjed. Täpsemalt on suulise hoiatuse kohta antud ptk-s 2.2.1.

Kirjalik hoiatus

- Hoiatused vähendavad lühiajaliselt ja tõhusalt korduvõigusrikkumist.
- Ilma täiendavate sekkumisteta ei pruugi tagada püsivat käitumise muutust.

Kirjaliku hoiatuse näol on tegemist formaalse hoiatusega, mis eeldab, et sellest jääb maha jälg ning seda kasutatakse enam tähelepanu vajava rikkumiste korral. Kirjalik hoiatus on ametlik dokument, mille õiguskaitseorganid (näiteks politsei) annavad alaealisele õigusrikkujale. See dokument selgitab õigusrikkumise olemust ja hoiatab alaealist edasiste rikkumiste eest, ilma et teda ametlikult

[136] Guarini-Ghezzi (2008). Police and Juvenile Offenders: https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/19435_Section_II.pdf.
[137] Samas.
[138] Samas.
[139] Vt lähemalt *Youth Justice Board for England and Wales*: https://yjresourcehub.uk/.
[140] PPA juhendmaterjal (2024).

süüdi mõistetaks. Kirjaliku hoiatuse, nagu ka suulise hoiatuse, **eesmärgiks** on vähendada noorte õigusvastast käitumist.

Tõenduspõhisus

O`Mahony (2006), kes uuris Põhja-Iirimaal hoiatuse mõju noorte õigusvastasele tegevusele, leidis, et 20% Põhja-Iirimaal hoiatuse saanud õigusrikkujatest sooritas 1–3-aastase järelkontrolli perioodi jooksul korduvkuriteo, samas kui süüdimõistetutest panid 75% sarnase perioodi jooksul toime uue kuriteo.[141] **Kitsaskohana** saab välja tuua, et kuigi kirjalikud hoiatused võivad olla lühiajaliselt efektiivsed, on nende pikaajaline mõju sageli küsitav. Uuringud näitavad, et ilma järgneva järelevalve või täiendavate sekkumisteta, näiteks sotsiaalprogrammideta, ei pruugi hoiatused viia püsiva käitumise muutuseni.[142]

Taastava õiguse praktikad

Kahju heastamine, hüvitamine

- Vahendusega seotud sekkumiste rakendamine võib suurendada ohvrite rahulolu ja vähendada õigusrikkumisi.
- Tõhusus ei ole alati üheselt tõendatud, eriti korduvate õigusrikkumistega noorte puhul. Lisaks eeldab sekkumise rakendamine head ettevalmistust, et nii ohver kui rikkuja saaksid sekkumisest maksimaalselt kasu. Tihti aga võib vastavast ettevalmistusest vajaka jääda.

Sarnaselt eelpool kirjeldatud konfliktivahendusega, on kahju heastamise puhul tegu vahendaja juhitava kannatanu ja kahjutekitaja vabatahtliku kohtumisega, mille **eesmärk** on tekitatud kahju heastamine või hüvitamine ning võimalusel osapoolte leppimine. Vahendusel võivad osaleda ka mõlema poole toetajad, näiteks pereliikmed, sugulased või sõbrad.[143] Kahju heastamine näitab head tahet oma tegu heastada või hüvitada ning ühtlasi vähendab süüd ja aitab mõista oma teo tagajärgi. Sekkumise rakendamisel on oluline arvestada kannatanu vajaduste ja soovidega.[144]

Tõenduspõhisus

Selle sekkumise rakendamise kohta leidub nii pooldavaid kui ka kriitilisi seisukohti. Kuigi sekkumine on läänemaailmas laialdaselt kasutusel ja enamik teaduskirjandusest kinnitab positiivset mõju ohvri

[141] O`Mahony, D. (2006). *Mainstreaming Restorative Justice for Young Offenders through Youth Conferencing: The Experience of Northern* Ireland. ResearchGate: https://www.researchgate.net/publication/225864660_Mainstreaming_Restorative_Justice_for_Young_Offenders_through_Youth_Conferencing_The_Experience_of_Northern_Ireland.

[142] Farrington, D. P., & Welsh, B. C. (2007). *Saving Children from a Life of Crime: Early Risk Factors and Effective Interventions.* Oxford University Press.

[143] PPA juhendmaterjal (2024).

[144] Tani-Jürisoo, K. jt (2018).

rahulolu suurenemisele [145] ja õigusvastase käitumise vähenemisele[146, 147], leidub ka vastupidiseid argumente. Näiteks Smith ja Mozaffar (2022) rõhutavad, et kahju heastamine osutub ebaefektiivseks retsidiivse käitumisega noorte puhul. Lisaks juhivad nii Smith ja Mozaffar (2022) kui ka Hager (2019) tähelepanu sellele, et rahalise hüvitamise kaasnemisega on peamiseks takistuseks noorte rahaliste ressursside piiratus, mille tõttu langeb vastutus siiski vanematele. Selline olukord võib küll süvendada perekonna majanduslikku kitsikust, kuid ei aita kaasa noore õigusrikkuja tegelikule arusaamisele oma teo tagajärgedest.[148, 149] Lisaks võivad probleemid ilmneda, kui ohvrid tunnevad survet sekkumises osalemiseks, eriti juhul, kui kardetakse taasohvristamist.[150]

Kohustuse võtmine

- Tõhususe tagamiseks on oluline, et noor mõistaks oma teo tagajärgi, võtaks kohustuse vabatahtlikult ja saaks vanemate tuge.
- Kohustuse võtmine võib ebaõnnestuda, kui noor tajub seda sunniviisilise või karistuslikuna. Rakendamist võivad takistada piiratud valikud, tööandjate vastumeelsus alaealisi tööle võtta ja noorte vähene koostöö määratud kohustuste täitmisel.

Sekkumise rakendamisel võtab õigusrikkuja konkreetse kohustuse, näiteks osaleb nõustamises, täidab ühiskondlikke ülesandeid või käitub vastavalt seatud tingimustele teatud aja jooksul. Kohustuse võtmist rakendatakse üksnes juhul, kui alaealise õigusrikkumise suhtes on alustatud süüteomenetlus. Kohustuse **eesmärk** on toetada vastutuse võtmist ning see kätkeb endas meetmeid, mis soodustavad alaealise käitumise parandamist ja ennetavad tulevasi õigusrikkumisi.[151]

PPA juhendi (2024) järgi ei pruugi kohustuse võtmine kanda oma eesmärki, eriti kui kohustuse võtmine võib tunduda karistusena ja kui see on struktureeritud viisil, mis rõhutab sunniviisilisust. Sekkumise rakendamisel on oluline, et laps saaks oma teo tagajärgedest aru, mõtleks kaasa lahenduste leidmisel ja võtaks kohustusi vabatahtlikult ning et vanemad teda aktiivselt toetaksid.[140] Sagedamini rakendatavad kohustused on näiteks vabandamine kahju saaja ees, huvitegevuses osalemine, teemakohase muuseumi külastus, sobiva nõustaja või spetsialisti visiit vms.[152]

Intervjueeritud piirkonnapolitseinikud märkisid, et alaealisi õigusrikkujaid suunatakse kohustuse võtmisel sageli teraapiasse või sotsiaalpedagoogi juurde. Siiski esineb juhtumeid, kus osa noortest määratud kohustust ei täida. Samuti on probleemiks piiratud valikud, mis takistavad noorte suunamist kohustuse täitmisele. Kui noor valib kohustuseks mõne tööülesande täitmise, on teda

---

[145] Wemmers, J. A., Canuto, M. (2002). *Victims' Experiences with, Expectations and Perceptions of Restorative Justice: A critical Review of the Literature*: https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/victim/rr01_9/p3b.html?wbdisable=true.

[146]Kuehn, S., Yarnell, J., Champion, D. (2014). *Juvenile Probationers, Restitution Payments and Empathy: An Evaluation of Restorative Justice Based Programin Northeastern Pennsylvania. ResearchGate:* https://www.researchgate.net/publication/270162528_Juvenile_Probationers_Restitution_Payments_and_Empathy_An_Evaluation_of_Restorative_Justice_Based_Programin_Northeastern_Pennsylvania.

[147] Robinson, L, Banwell-Moore, R. (2023). *Undersatnding barriers to Restorative Justice for young people, young adults and victims of crime:* https://why-me.org/wp-content/uploads/2023/03/Understanding-barriers-to-Restorative-Justice-23.pdf.

[148] Smith, L. E., Shabnam Mozaffar, N. (2022).

[149] Hager, E. (2019). Punishing Kids With Years of Debt: https://www.themarshallproject.org/2019/06/11/punishing-kids-with-years-of-debt.

[150] Wemmers, J. A., Canuto, M. (2002).

[151] PPA juhendmaterjal (2024).

[152] PPA andmetel.

sageli keeruline tööle rakendada, kuna paljud tööandjad ei soovi alaealisi tööle võtta. See võib olla seotud alaealiste töölevõtmise erireeglitega, mis piiravad võimalusi rakendada noori praktikas töökohustuste täitmisel.

Sotsiaalprogrammid

Parimat tulemust annavad perepõhised ja hästi struktureeritud programmid, mis aitavad muuta noorte käitumist ja arendada prosotsiaalseid oskusi. Sellised intensiivsed sekkumised vähendavad korduvaid õigusrikkumisi kuni 20% võrreldes lihtsamate, vähem suunatud programmidega.

Vähene rakendamine.

Sotsiaalprogramm on vahend, kus õigusrikkuja suunatakse kindla mahu ja tähtajaga spetsiaalsesse programmi, mille **eesmärk** on õigusrikkumiseni viinud käitumiste ja hoiakute muutmine. Eestis kasutusel olevad programmid võivad hõlmata haridust, nõustamist ja rehabilitatsiooni, et toetada pikaajalist muutust käitumises. Kasutusel olevate programmide maksimaalne kestus on kümme kuud. Programmis osalenu kohta peetakse tema edusammude kohta arvet ja uue teo toimepanekul arvestatakse programmis osalemist.[153]

Eestis rakendatavad sotsiaalprogrammid[154, 155] on muu hulgas:

- mitmedimensiooniline pereteraapia (MDFT) – kohtu, prokuröri, kriminaalhooldaja, politsei või kuni 14-aastaste laste puhul kohaliku omavalitsuse suunamise alusel tõsiste probleemidega suure ja mitmekülgse abivajadusega lastele ja noortele ning nende peredele, kestusega 4–6 kuud;
- spordiprogramm SPIN – riskioludes elavatele 10–18-aastastele noortele;
- STEP-programm – 14–29-aastastele õigusrikkumise toime pannud noortele, et soodustada nende tööhõivet; tasuta nõustamine 4–8 nädalat, tööle saamise korral 6 kuud;
- nõustamisprogramm VALIK – alates 17-aastastele kanepit või selle analooge tarvitavatele inimestele [156], kriminaalhooldusel olevatele noortele; antisotsiaalse käitumisega noortele[157], kestus 15 nõustamiskohtumist;
- RINGIST VÄLJA mudel – suunatud korduvrikkujatele toetava mudelina võrgustikukohtumistena vms, kestusega 6 kuud.

Kõik programmid ei ole kättesaadavad üle-eestiliselt, vaid kohaldatavad regionaalselt, enamasti suuremates keskustes.[154] Seda märkisid ka intervjueeritud piirkonnapolitseinikud, et vaatamata programmide rohkusele, ei ole need igas piirkonnas ühtmoodi kättesaadavad. Samuti märgiti, et ealine diferentseeritus raskendab samuti nende rakendamist, kuna mõnda programmi oleks vaja rakendada noorematele kui programmi vanusepiir ette näeb. Näiteks toodi narkootikumidega seotud programmide vajadus, sest aine tarbimine kasvab ajas ning haarab üha nooremaid lapsi.

[153] PPA juhendmaterjal (2024).
[154] Kriminaalpoliitika. Sotsiaalprogrammid: https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/sotsiaalprogrammid.
[155] PPA juhendmaterjal (2024).
[156] PPA juhendmaterjal (2024).
[157] https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/minu-valik-0.

Tõenduspõhisus

Erinevad allikad toovad välja, et sotsiaalprogrammid aitavad kaasa õigusrikkuva käitumise vähenemisele. Heaks näiteks on MDFT programm, mis baseerub arengu- ja psühhopatoloogial kui ka riski- ja kaitsemehhanismide ning ökoloogiliste ja perekonnasüsteemide teooriatel. *CrimeSolution* toetub kolmele põhjalikule uuringule, mis hindasid MDFT efektiivsust ainete kasutamisele ja sõltuvusele ning süütegude vähenemisele. Nendele uuringutulemustele baseerudes hindas *CrimeSolution* 2021. aastal MDFT programmi paljulubavaks.[158] Seda tõestasid ka Schwalbe jt (2012) oma metanalüüsis ning üheks järelduseks selgus, et kõige suuremat positiivset mõju avaldasid õigusrikkujate käitumisele perepõhised programmid, kus täheldati statistiliselt olulist retsidiivsuse (kuritegeliku käitumise) vähenemist.[159]

Lipsey (1992) metaanalüüs, mis käsitles samuti sotsiaalprogramme, kinnitas ka, et tulemuslikud on programmid, mis keskenduvad käitumise muutmisele ja prosotsiaalsete oskuste parandamisele; suunavad tähelepanu probleemide lahendamisele nii noorukite kui ka nende perede tasandil; rakendavad mitmekesiseid sekkumisstrateegiaid ja on selgelt struktureeritud ning intensiivsed. Sellised programmid vähendavad tõenäoliselt 10–20% tõhusamalt korduvat õigusrikkumist võrreldes programmidega, mis keskenduvad üksnes individuaalsele nõustamisele või üldisele haridusele.[160]

Vahendusteenus (varasema nimega lepitusteenus)

Vahenduse korral korraldatakse õigusrikkuja ja kannatanu vahel vahendus, mille eesmärk on konflikti lahendamine ja vastastikuse mõistmise saavutamine. See vahend toetab leppimist ja aitab vältida edasisi konflikte. Vahenduse tulemusel sõlmitakse kirjalik kokkulepe, mille täitmist kontrollitakse järgneva kuue kuu jooksul.[161] Selle kohta saab lugeda eelpoolt konflikti- või kahjuvahenduse alt.

Üldkasulik töö (ÜKT)

- Peetakse mõjusaks sekkumiseks.
- Eestis rakendamist pärsib praegu sobilike tööde ja tööandjate leidmine ning vähene kontrollmehhanism, mis tagaks, et alaealine õigusrikkuja täidab määratud kohustuse.

Üldkasuliku töö (edaspidi ÜKT) näol on tegemist kohtu mõistetud või kohtu ja prokuratuuri määratud sekkumisega, kus alaealine õigusrikkuja peab tegema teatud hulga tööd ilma palgata omast vabast ajast. Näiteks on alaealised ÜKT raames korrastanud parke ja staadioneid, samuti teinud tööd loomade varjupaigas, koolides ja teistes asutustes. Mõjuva ÜKT kohustuse määramise teevad keeruliseks tööandjate leidmine koolivälisek ajaks ja töö sobivus alaealiste võimetele.[162] Siin leidsid mõned intervjueeritud piirkonnapolitseinikud, et tuleks tõhusamalt kindlustada, et

[158] NIJ (2012). *Program Profile: Multidimensional Family Therapy (MDFT):* https://crimesolutions.ojp.gov/ratedprograms/267#7-0.
[159] Vt lähemalt: Schwalbe, C. S., Gearing, R. E., MacKenzie, M. J., Brewer K. B., Ibrahim, R. (2012). *A meta-analysis of experimental studies of diversion programs for juvenile offenders, Clinical Psychology Review*, Volume 32, Issue 1,Pages 26-33.
[160] Bilchik, S. (1999). Key Elements of Effective Programs. Focus on Accountability: Best Practices for Juvenile Court and Probation: https://ojjdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/jaibgbulletin/keyel.html.
[161] PPA juhendmaterjal (2024).
[162] Pärn, M. (2018).

alaealine õigusrikkuja täidaks ÜKT kohustust: *„Näiteks ÜKT (üldkasulik töö) võiks olla kohustuslik. Mõnikord kohtus noor lihtsalt ütleb, et ta ei tee midagi ja see piirab meie võimalusi."*

Kinnise lasteasutuse teenus

Eestis on KLATi suunamine kasvavas trendis, kuna leitakse, et selle teenusega saab õpetada lastele turvalisi eluviise, anda tuge arengu- ja käitumisprobleemide korral ning lähedastega suhtlemisel.

Autoritaarne lähenemine ja liigne turvalisus võivad noori traumeerida ning suurendada rikkumiskäitumist. Eestis on KLATi kasutamise osas erinevatel osapooltel erinevad arusaamad: ühelt poolt leitakse, et see on abivahend, teiselt poolt aga pigem karistuslik meetod.

Kinnise lasteasutuse teenus (KLAT) tähendab alaealise ajutist liikumisvabaduse piiramist kodust eemal turvalises ja toetavas keskkonnas. Tegemist on viimase abinõuga nende laste jaoks, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste inimeste tervist ja elu ning muud kasutatavad meetmed on ammendunud. Teenusele suunamise üle otsustab ainult kohus 12–18-aastaste laste osas. Kohtusse pöörduda on õigus politseinikul, prokuröril, kriminaalhooldusametnikul[163] ja kohaliku omavalitsuse üksuse esindajal, kelleks on tavapäraselt lastekaitsespetsialist. KLATi juures on oluline, et lapse suunamine KLATi ei toimuks ennatlikult või liiga madala abivajaduse korral.[164, 165]

KLATi **eesmärk** on õpetada lastele turvalisi eluviise, anda tuge arengu- ja käitumisprobleemide korral ning lähedastega suhtlemisel. Lapse ümber töötab igapäevaselt tema arengut toetav spetsialistidest koosnev tiim ning lapse abistamisse on aktiivselt kaasatud ka lapse vanemad/eestkostja.[166, 167] 2023. aastal oli KLATi teenusel kokku 102 last, sellele eelneval aastal 113 last, neist lõviosa moodustasid mõlemal aastal 15-aastased lapsed.[168]

Tõenduspõhisus

Advokaat Marika Jaansoni sõnul on KLAT nii mõnelegi lapsele esimene korralik kodu, kus tagatakse kooliskäimine, oma rutiin ja režiim.[169] Seda mainisid ka intervjueeritud politseiametnikud, kelle meelest ei ole KLAT karistus, vaid võimalus, sest *„KLAT pakub võimalusi ja tuge, mida noor võib alguses mitte omaks võtta, kuid aja jooksul võib ta sellest kasu näha"* või *„Mõnel juhul see kinnine asutus või turvakodu teenus tulebki lapsele pigem kasuks."* Samas Lipsey (2009) väitel suurendavad

---

[163] Kriminaalhooldus teostab teatud juhul järelevalvet kohtulahendi täitmise üle ja kui isikule on juba määratud karistus või vabastatud, siis saab teha ettepaneku/erakorralise ettekande karistuse muutmiseks kohtule või prokuratuurile ja seda vaid kriminaalmenetluses. Otse nad seda taotleda ei saa. SKA lehel on tegelikult vale info. Alused on SHS § 130´ - KOV ja KarS § 87 lg 1 p 9 - prokuratuur ja § 87 lg 2 p 8 - kohtuväline menetleja. Allikas PPA.

[164] Sotsiaalkindlustusamet. Kinnise lasteasutuse teenus: https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/kinnise-lasteasutuse-teenus#teenuse-kirjeldus.

[165] Tarto, L., Kalda, L., Haljasmets, K., Kaldmaa, K., Toomla, A. & Pedjasaar, M. Kinnise lasteasutuse teenusele suunatud laste riskitegurid. Uuringuraport. Haap Consulting: https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2024-02/klat_uurimisulesanne_1._kinnise_lasteasutuse_teenusele_viinud_riskitegurid.pdf.

[166] SKA. Kinnise lasteaasutuse teenus: https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/kinnise-lasteasutuse-teenus#teenuse-kirjeldus.

[167] Tarto, L., Kalda, L., Haljasmets, K., Kaldmaa, K., A. Toomla & Pedjasaar, Marleen. (2022). Kinnise lasteasutuse meetme sobivuse hindamine võrgustikus. Uuringuraport. Haap Consulting: https://s3-web-1a.tehik.ee/palunabi-live-web-prd/s3fs-public/2023-10/klat_uurimisulesanne_3._kinnise_lasteasutuse_meetme_sobivuse_hindamine_vorgustikus.pdf.

[168] Sotsiaalkindlustusamet SKA. KLAT statistika: https://sotsiaalkindlustusamet.ee/spetsialistile-ja-koostoopartnerile/laste-ja-noortega-tootavale-spetsialistile/klat#statistika.

[169] Eesti Advokatuur. Marika Jaanson: kinnine lasteasutus on paljudele esimene korralik kodu: (https://advokatuur.ee/et/paevakajalist/uudised/marika-jaanson-kinnine-lasteasutus-on-paljudele-esimene-korralik-kodu.

rikkumiskäitumist just kontrollile ja reeglite sunniga kehtestamisele suunatud asutused.[170] Uuringud näitavad, et kinnipidamise asemel alternatiivsete kogukonnapõhiste sekkumiste rakendamine vähendab lapse riski korduvaks õigusrikkumiseks (Dünkel jt, 2015 Tarto jt 2022).[171]

Kuigi Ostemeijer jt (2022) sõnul on selliste asutuste eesmärk küll pakkuda turvalist, kindlat ja struktureeritud keskkonda, mõjutab tema hinnangul noorte suutlikkust sotsiaalselt hakkama saada olulisel määral nende ümber olev keskkond. Kinnistes asutustes kehtiv ülemäärane füüsiline või protseduuriline turvalisus ning autoriteetsed lähenemisviisid võivad noori uuesti traumeerida (nt vaoshoituse ja eraldatuse kasutamise kaudu), mistõttu tuleks rohkem kasutada nn avatud ja toetavat keskkonda kuni füüsilise keskkonna kujundamiseni välja, sest Ostemeijeri jt (2022) hinnangul mõjutab ruumikujundus olulisel määral personali ja noorte vahelisi suhteid.[172] Intervjueeritud piirkonnapolitseinike arvates tuleks võimaldada KLATi suunamist varasemas etapis, ilma eelnevate sekkumiste rakendamiseta, mida aga lastekaitse sugugi heaks ei kiida. Kui piirkonnapolitseinikud näevad seda kui võimalust ja abivahendit, siis lastekaitse jaoks on see siiski vabadust piirav ja karistusliku iseloomuga.

2.3. Alaealiste õigusrikkujatega tegelevate ametnike hoiakud ja ettevalmistus

Alaealiste õigusrikkujate ennetustöös ja korduvate õigusrikkumiste vähendamisel on võtmetähtsusega spetsialistide, sh politseinike, teadmised, hoiakud ning väljaõpe. Usalduslikud suhted noortega, individuaalne lähenemine ja koostööl põhinevad sekkumised on tõhusad.

Sekkumiste rakendamist takistavad sageli inimressursi puudujäägid ja ülekoormus. Edukaks tööks on vaja pidevat koolitust, mis keskendub noorte psühholoogiliste ja sotsiaalsete vajaduste mõistmisele ning tõhusate suhtlemisoskuste arendamisele.

Alaealiste õigusrikkujate edasiste õigusrikkumiste ennetamisel ja korduvuse vältimisel mängivad võtmerolli ametnike ja spetsialistide ettevalmistus ja hoiakud[173,174], õigusalased teadmised ja tajutav organisatsiooniline tugi. Need tegurid kujundavad ametnike kalduvust valida karistamise,

[170] Lipsey, M. W. (2009). The Primary Factors that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview. Victims & Offenders, 4(2), 124–147: https://doi.org/10.1080/15564880802612573.

[171] Tarto, L. jt (2022).

[172] Oostermeijer, S., Dwyer., M., Tongun, P. (2022). *Relational security: The impact of facility design on youth custodial staffs' practices and approaches.* Crim Behav Ment Health. 2022 Apr 11;32(3):227–237. doi: 10.1002/cbm.2241.

[173] Järv, E., Rajaveer, L., Pilvet-Petrov, K. 2021. Alaealise õigusrikkuja kasutajateekonna ja kogemuse analüüs, Rakendusliku Antropoloogia Keskus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealise_oigusrikkuja_kasutajateekonna_ja_kogemuse_analuus._rak_2021_0.pdf

[174] Markina jt (2021).

suunamise või abistamise vahel[175] ning mõjutavad märkimisväärselt nii õigusmõistmise protsessi kui ka noore suutlikkust mõista teo ja tagajärje vahelisi seoseid.[176]

Positiivsete suhete ja usalduse loomine politsei ja noorte vahel võib parandada noorte suhtumist õiguskaitsesüsteemi ning aidata vähendada korduvat õigusrikkumist.[177, 178, 179] Uuringus „Alaealise õigusrikkuja kasutajateekonna ja kogemuse analüüs" rõhutatakse, et noortel võivad varasemad kogemused kontaktist politsei ja õiguse mõistmisega kujundada negatiivseid eelarvamusi nii politsei kui teiste spetsialistide suhtes. Kui noored tajuvad enda suhtes negatiivseid hoiakuid, süvendab see usaldamatust õigusemõistmise süsteemi vastu veelgi ja kinnistab tunnet, et neilt ei oodata muud kui ainult probleemset käitumist.[180] Politseiametnike karistuslik suhtumine ning usk, et korduvaid õigusrikkujaid ei saa muuta, vähendavad noorte suunamist vajalikesse tugiteenustesse, näiteks sotsiaalprogrammidesse.[181] Politsei poolt ülemäärase jõu kasutamine võib süvendada noorte usaldamatust politsei vastu[182], aga politseiga sagedasti kokku puutuvatel noortel on ka suurem tõenäosus kogeda politsei poolt negatiivseid hoiakuid.[183] Seda seisukohta kinnitasid ka mõned intervjueeritud piirkonnapolitseinikud, kelle sõnul mitmendat korda nende vaatevälja sattunud alaealise õigusrikkuja suhtes tekib teatud frustratsioon: *„Korduvate puhul tekib tigedus ja lootusetus, et räägi, aga tulemust pole*." Samas märgiti, et rikkujatesse suhtutakse mõistvalt ja neid võetakse kui abivajavaid lapsi.

Noorte õigusrikkumiste ennetamisel ja usalduslike suhete loomisel politsei ja noorte vahel ei piisa üksnes politsei pingutustest. Näiteks Cavanagh'i ja Cauffmani (2019) uuring näitab, et kuigi politsei positiivsed suhted noortega võivad vähendada õigusrikkumisi, mõjutavad noorte hoiakuid märkimisväärselt ka vanemate hoiakud. Eriti emade negatiivne suhtumine politseisse võib aja jooksul kujundada noorte üha negatiivsemat suhtumist politsei suhtes.[184]

---

[175] Yin, X., Zhao, R. (2024). *Policing juvenile delinquency in China: Exploring the influence of officer-related individual and organizational factors on discretionary police decision-making.* Children and Youth Services Review
Volume 158, March 2024, 107459.

[176] Järv jt (2021).

[177] International Association of Chiefs of Police.(2018*). Police-Youth Engagement. Practices in Modern Policing*. Alexandria, VA: International Association of Chiefs of Police.https://www.theiacp.org/sites/default/files/2018-09/e121613800_Police-Youth-Engage-Modern-Policing_v9_NoCOPS_508.pdf#:~:text=URL%3A%20https%3A%2F%2Fwww.theiacp.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2F2018.

[178] *Police and juvenile offenders* (2008) https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/19435_Section_II.pdf.

[179] Rusnko, W., Knowlton, W. J., Hornung, C. A. (1978) *The importance of police contact in the formulation of youths' attitudes toward police* https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0047235278900399 .

[180] Järv jt (2021).

[181] Vt lähemalt: Police -Youth Engagement:
https://www.theiacp.org/sites/default/files/2018-09/e121613800_Police-Youth-Engage-Modern-Policing_v9_NoCOPS_508.pdf#:~:text=URL%3A%20https%3A%2F%2Fwww.theiacp.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2F2018; Police and juvenile offenders (2008) https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/19435_Section_II.pdf.; Rusnko, W., Knowlton, W. J., Hornung, C. A. (1978) The importance of police contact in the formulation of youths' attitudes toward police https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0047235278900399.

[182]Jindal, M. (2023) P*olicing and Overuse of the Juvenile Justice System:*
https://publications.aap.org/pediatrics/article/151/Supplement%201/e2022057267G/191010/Policing-and-Overuse-of-the-Juvenile-Justice?autologincheck=redirected.

[183] *Interactions between Youth and Law Enforcement* (2018) https://ojjdp.ojp.gov/model-programs-guide/literature-reviews/interactions_between_youth_and_law_enforcement.pdf.

[184] Cavanagh, C. (2019) *The Role of Rearrests in Juvenile Offenders' and Their Mothers' Attitudes Toward Police*. Law and Human Behavior | 2019, Vol. 43, No. 3, 220-231.

Kuigi 2018. aasta reform, mis viis õigussüsteemi karistuslikult lähenemiselt mittekaristuslikule suunale, tõi kaasa mitmeid positiivseid muudatusi, on sekkumiste rakendamisel ilmnenud olulisi inimressursiga seotud **kitsaskohti,** mis mõjutavad otseselt sekkumiste tulemuslikkust. Reinson jt (2021) märgivad, et Eestis napib piisaval hulgal vastavate oskustega spetsialiste, terapeute ja piirkonnapolitseinikke, samal ajal kui olemasolevad spetsialistid seisavad silmitsi suure ülekoormusega.[185] Markina jt (2021) juhivad tähelepanu, et alaealiste õigusrikkujatega tegelevatel spetsialistidel on sageli puudujääke teadmistest, kuidas suhtuda õigust rikkunud noortesse.[186] Lisaks toovad Järv jt (2021) esile, et võrgustikutöö korraldus on sageli ebaselge ning puudub valmisolek töötada lastega, kellel on vaimse tervise probleeme.[187]

Alaealiste õigusrikkujatega tegelemine nõuab märksa enamat kui pelgalt seaduste ja meetodite tundmist. Reinson jt (2021) rõhutavad, tuginedes Eesti politseiametnike intervjuudele, et mõjusa sekkumisviisi kujundamine sõltub suures osas ametniku loomingulisusest, varasemast kogemusest ja intuitsioonist, mis võimaldavad läheneda iga juhtumi lahendamisele individuaalselt.[188] Siinse uurimuse raames intervjueeritud piirkonnapolitseinike intervjuudest ilmnesid samad seisukohad, kus kinnitati, et sekkumiste **rakendamisel on määrava tähtsusega enda kogemus, sisetunne ja loomingulisus.**

Reinson jt hinnangul on töös noortega olulisel kohal ka vastastikusele austusele ja koostööle põhinevad suhted, kus spetsialistid pakuvad noortele positiivset eeskuju, toetavad ja jõustavad neid, mis aitab seeläbi arendada noorte probleemilahenduse oskusi. Seetõttu on spetsialistidele hädavajalik pidev koolitus, mis keskendub noorte psühholoogiliste ja sotsiaalsete vajaduste mõistmisele. Mitmed uuringud ja allikad[189, 190, 191], aga ka intervjueeritud piirkonnapolitseinikud rõhutavad koolitusprogrammide tähtsust, et politseinikud suudaksid paremini mõista alaealiste õigusrikkujate erivajadusi ja psühholoogiat.

Alaealiste õigusrikkujatele suunatud juhendis[192] rõhutatakse, et õnnestunud praktika tugineb põhjalikule väljaõppele ja pidevale supervisioonile. Lisaks meetodite tundmisele peavad spetsialistid valdama tõhusa suhtlemise oskusi, juhtima osapoolte emotsioone, kasutama erinevaid suhtlustasandeid, väljendama end selgelt, kuulama aktiivselt ning toime tulema konflikti ja vastupanuga. Olulised on ka juhtimisoskused, näiteks koostöö loomine ja hoidmine ning teiste motivatsiooni mõjutamine. Lisaks peavad spetsialistid olema kursis vestlus- ja vahendusmudelite loogikaga ning suutma reflekteerida oma tegevust[193], et noored mõistaksid nendega toimuvat.

[185] Reinson jt (2021).
[186] Markina jt (2021).
[187] Järv jt (2021).
[188] Reinson jt (2021).
[189] Development Services Group, Inc. (2018). "*Interactions between Youth and Law Enforcement.*"Literature review. Washington, D.C.: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.https://www.ojjdp.gov/mpg/litreviews/Interactions-Youth-Law-Enforcement.pdf.
[190] Police and juvenile offenders (2008).
[191] International Association of Chiefs of Police (2018).
[192] Tani-Jürisoo, K. jt (2018).
[193] Samas.

3. ÜLEVAADE ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISTEST EESTIS

Selles peatükis anname ülevaate alaealistele õigusrikkujatele Eestis kohaldatavatest sekkumistest kvantitatiivsete registriandmete analüüsi peamiste tulemuste põhjal. Sarnaselt alaealistele õigusrikkujatele kohaldatavaid sekkumisi kirjeldavatele alapeatükkidele on ka siin rohelisega esile tõstetud positiivne leid ning oranžiga kitsaskoht.

3.1. Kirjeldav statistiline ülevaade

Perioodil 2018–2023 registreeriti esmakordseid õigusrikkujaid kokku 70% kõigist juhtudest, teistkordselt 16% juhtudest.

Esmaste õigusrikkumiste arv alla 14-aastaste seas on võrreldes 2018. aastaga kuuekordistunud, eriti Lõuna ja Ida prefektuuris. Üle 14-aastaste osas on esmaste rikkujate arv vähenemas, kuid prefektuuride vaates kasvavad nende arvud enim Lõuna prefektuuris.

Korduvate õigusrikkumiste puhul on keskmine päevade arv teise õigusrikkumise puhul 271 päeva ning iga järgneva õigusrikkumisega see lüheneb.

Alljärgnevas analüüsis tuleb tähele panna, et kasutatud andmete täpsust mõjutavad PPA andmebaasis esinenud sisestusvead, mistõttu keskendub analüüs trendide tuvastamisele ja nende esitamisele. Uuringumeeskonnale edastatud PPA andmed olid väiksema detailsusastmega, seega võib PPA algsete andmete ja analüüsi tulemuste vahel esineda marginaalseid erinevusi. PPA enda tehtud kokkuvõtted ja meie töödeldud andmebaasi numbreid kõrvutades erinevad tulemused alla 18-aastastega seotud õigusrikkumiste juhtumite arvudes viie aasta lõikes 4%. Mittekaristuslike meetmete ja vahendite analüüsis eemaldasime vigased kirjed ja ühtlustasime andmestiku unikaalsete väärtuste põhjal. See tähendab, et kui isikule määrati sama teo eest mitmeid erinevaid sekkumisi, mis olid PPA andmestikus esitatud mitmes veerus, ühtlustasime isiku vanuse ja rakendatud sekkumise alusel (vt ptk Metoodika). See metoodika võimaldab trendide jälgimist, isegi kui andmete esitusviisis esines tehnilisi piiranguid.

Alates 2018. aastast on mittekaristuslike sekkumiste kasutamise osakaalud kasvanud kõigist sekkumistest 2023. aastaks 65% võrreldes kuue aasta taguse ajaga. Karistuslike sekkumiste osakaal kõigist sekkumistest väheneb pidevalt. Meetmetest rakendatakse enam vestlustel põhinevaid sekkumisi ja vahenditest kirjalikku hoiatust. Alla 14-aastastele kohaldatakse sekkumisi enam kui üle 14-aastastele (2023. a 53% kõigist sekkumistest).

Kuigi üldine trend viitab süütegude vähenemisele, on vaadeldaval perioodil (2018–2023) näha teatavat kasvu nii alla 18-aastaste õigusrikkujatega seotud juhtumite arvu, juhtumites osalejate arvu kui ka juhtumite alusindeksi osas.

Kuigi üldine trend viitab süütegude vähenemisele[194], on vaadeldaval perioodil (2018–2023) näha teatavat kasvu nii alla 18-aastaste õigusrikkujatega seotud juhtumite arvu, juhtumites osalejate arvu kui ka juhtumite alusindeksi osas. Näiteks registreeriti 2023. aastal 9% vähem juhtumeid kui eelmisel aastal, kuid sellest hoolimata oli näitaja kõrgem kui aastatel 2020 ja 2021. Juhtumite arvu alusindeks[195], mis mõõdab kasvutempot võrreldes baasaastaga (2018), näitab pidevat kasvu. Indeks on stabiilselt tõusuteel, viidates sellele, et juhtumite üldine maht on kasvanud (vt ka joonis 2). Oluline on siiski märkida, et registreeritud kasv ei pruugi peegeldada üksnes juhtumite arvu suurenemist. Võimalik, et kasv kajastab pigem mittekaristuslike sekkumiste osakaalu tõusu, mis tuleneb alaealiste õigusrikkumiste käsitlemise muutunud praktikast.

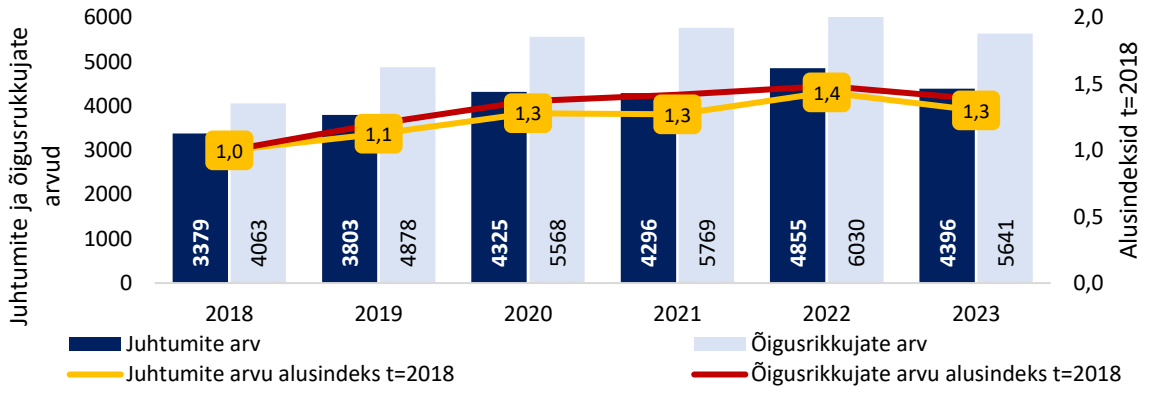

Joonis 2. Alla 18-aastaste õigusrikkujate ja nendega seotud juhtumite arvud. Allikas: PPA

Reformi tulemusel on hakatud alaealistele õigusrikkujatele üha enam kohaldama mittekaristuslikke sekkumisi. Kui 2018. aastal rakendati neid PPA andmetel 20% juhtudest, siis 2023. aastaks oli see näitaja tõusnud 65%-ni. Tamme jt (2021) hinnangul on mittekaristuslike sekkumiste kasv seotud arestikaristuste arvu vähenemisega, kuna kergematest karistustest määratakse aresti alaealistele üha harvemini ning vangla asemel paigutatakse alaealised üha sagedamini kinnistesse lasteasutustesse (KLAT). Kui 2018. aastal moodustasid KLATi paigutamised 23% juhtudest, siis 2020. aastaks oli see näitaja tõusnud 46%-ni.[124] Intervjuude põhjal näevad piirkonnapolitseinikud KLATi mitte niivõrd karistusena, vaid pigem võimalusena suunata korduvate õigusrikkumistega noorukeid seaduskuulekamale teele, seevastu lastekaitsetöötajad rõhutavad, et KLATi paigutamist ei tohiks rakendada liiga kergekäeliselt (vt intervjuu tulemused, ptk 4).

Mittekaristuslike meetmete laialdasem rakendamine peegeldub ka karistuslike sekkumiste osakaalu vähenemises. Analüüsitava perioodi 2018–2023 vaates nähtub, et kui 2018. aastal moodustasid karistuslikud sekkumised 53% kõigist sekkumistest, siis alates 2020. aastast hakkas nende kasutamine stabiilselt langema (vt joonis 3). Ühtlasi näitab mittekaristuslike sekkumiste osatähtsus kasvu, sealhulgas alla 14-aastastele kohaldatavate meetmete järk-järguline laienemine.

Mittekaristuslike vahendite, st üle 14- kuni 18-aastastele rakendatavate sekkumiste osakaalud näitavad pigem vähenemist, mida võib seletada ka andmebaasist tulenevate erisustega. Ilmselt

[194] Vt lähemalt: https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/alaealiste-oigusrikkumised/

[195] Kasvamise ja kahanemise määramiseks võrreldakse indeksit arvuga 1: kasvab kui indeks on > 1; jääb samaks kui indeks = 1, kahaneb kui indeks < 1.

kasutatakse suulisi hoiatusi palju enam kui siinses analüüsis selgub. See tuleneb sellest, et andmebaasis fikseeritakse see sageli märkega „süü ei ole suur" või muude üldiste selgitustega. See raskendab eristamist, kas tegu oli ka suulise hoiatusega, sest vastav märge puudus. Seetõttu analüüsiti eraldi väärteo välistamise juhtumeid, mille hulka koondasime väärteomenetluse lõpetamised otstarbekuse alusel (VTMS § 75; § 30 lg 1p-d 2–4) ja menetluse lõpetamine süü puudumise tõttu (VTMS § 75; § 29 lg 1 p 1). Analüüsi põhjal selgus, et väärteo välistavate asjaolude kasutamine on aastate jooksul vähenenud. Näiteks rakendati 2023. aastal väärteo välistamist vaid 6% juhtudest, samas kui 2018. aastal moodustas see näitaja 27% kõigist sekkumistest.

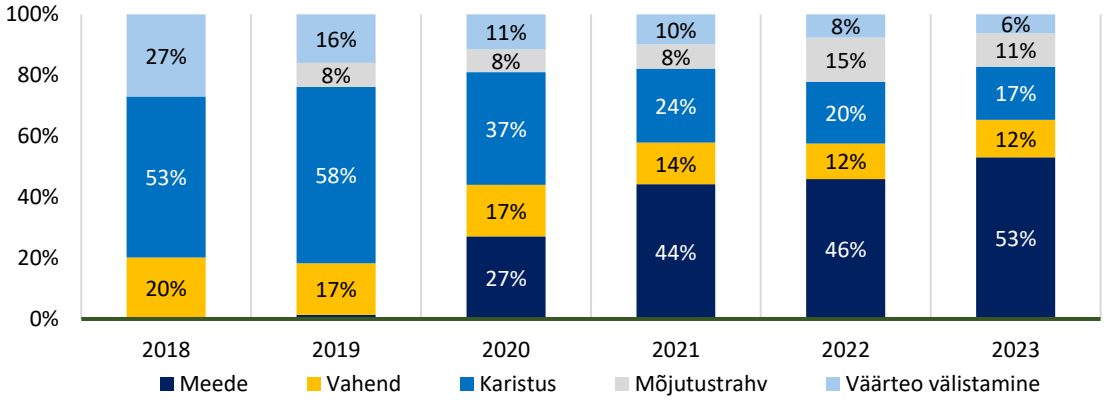

Joonis 3. Alla 18-aastastele kohaldatud karistused ja sekkumised, osakaaludena perioodil 2018–2023. Allikas: PPA

Mõjutustrahv, mis ei ole käsitletav karistusena, vaid liiklusrikkumisi mõjutava sekkumisena, on alaealiste liiklusrikkumiste sagenemise tõttu leidnud suuremat rakendust. Väärteomenetluses käsitletakse põhikaristustena rahatrahvi, aresti ja sõiduki juhtimise õiguse äravõtmist (KarS § 47, § 48 ja § 49). Rahatrahvi kasutamine on reformijärgsetel aastatel märkimisväärselt muutunud. Kui 2018. aastal määrati rahatrahv 52% juhtumitest, siis 2019. aastaks kasvas see näitaja viis protsendipunkti, ulatudes 57%-ni. Kuid alates sellest perioodist on rahatrahvi rakendamine järsult vähenenud, moodustades 2023. aastaks vaid 17% kõigist juhtumitest.

Perioodil 2018–2023 alla 14-aastastele kohaldatavate sekkumiste ehk meetmete osas nähtub, et **perevestluste ja juhtumiarutelude osatähtsus on viimastel aastatel suurenenud**, samas kui kahju- või konfliktivahenduse kasutamine on jäänud marginaalseks. 2023. aastal rakendati kõige enam juhtumiarutelu ja suulist hoiatust, moodustades vastavalt 15% ja 13% kõigist juhtumitest. Kõige vähem leidis 2023. aastal kasutust kahjuvahendus ja konfliktivahendus, mis moodustasid vastavalt 1,2% ja 0,3% kõigist juhtumitest. Mittekaristuslikest vahenditest ehk üle 14-aastastele alaealistele õigusrikkujatele rakendati enim vaatluse all oleval perioodil kirjalikku hoiatust, millele järgnes kohustus/vahendusteenus. Vähemal määral kasutati kahju hüvitamist/heastamist ja sotsiaalprogrammides osalemist (joonis 4). Intervjueeritud piirkonnapolitseinike hinnangul võib sotsiaalprogrammide kasutamise vähesuse tingida nende orienteeritus keskustele ning seetõttu ei ole paljudesse programmidesse võimalik lapsi suunata. Lisaks peeti alla 14-aastastele mõeldud meetmete rakendamisel kriitikaks seda, et reformi valguses polegi eriti muud võimalust kui *„vestelda."*

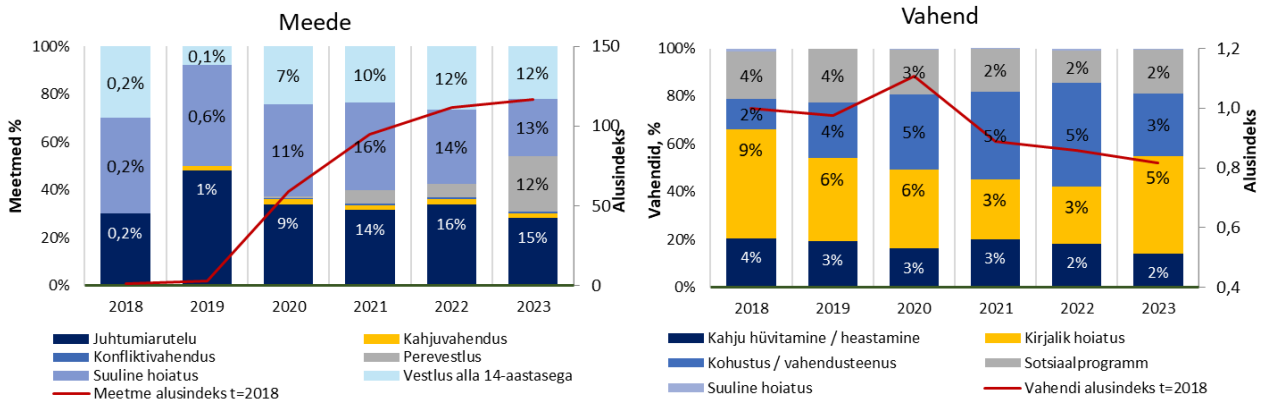

Joonis 4. Kohaldatud sekkumised kõigist sekkumistest 2018–2023. aastatel, %. Allikas: PPA

Piirkondlik vaade

2023. aasta andmed näitavad selgelt karistuse kasutamise vähenemist prefektuurides. Alla 14-aastastele suunatud meetmeid rakendati möödunud aastal enim Põhja prefektuuris, kus enamasti kohaldatakse leebemaid sekkumisi, juhtumiarutelusid ja vestluseid.

Nii Lõuna kui Ida prefektuurid kasutavad karistusi võrdlevalt teiste prefektuuridega veidi enam. Leebemate sekkumiste suur arv on ka korduvate korral (vt faktoranalüüs).

Sekkumiste piirkondliku analüüsi aluseks võtsime 2023. aasta tulemused. Enam sekkumisi kokku rakendatakse Põhja prefektuuris (27%) ja vähem Lääne prefektuuris (21%). Kuid erinevused ei ole väga suured ja tulenevad rahvastikutihedusest. Prefektuuride võrdluses nähtub, et üldised suundumused viitavad mittekaristuslike sekkumiste kasvule ning karistuslike sekkumiste vähenemisele. Ida ja Lõuna prefektuurides rakendatakse karistusi veidi enam (5% kõigist sekkumistest) kui Lääne ja Põhja prefektuurides. Mõjutustrahve kasutatakse kõige enam Lõuna prefektuuris, kus need moodustavad 4% kõigist sekkumistest.

Kõikides prefektuurides domineerivad mittekaristuslike meetmete ehk alla 14-aastastele kohaldatavate sekkumiste osakaalud. Põhja ja Ida prefektuurides on nende osakaal veidi kõrgem kui ülejäänud piirkondades. Lääne prefektuuris on mittekaristuslike meetmete osakaal väikseim (10%), kuid see piirkond paistab silma tasakaalustatud jaotusega teiste sekkumiskategooriate vahel – karistused, vahendid ja mõjutustrahvid moodustavad kõik umbes 4%. Lõuna prefektuuris on mittekaristuslike meetmete osakaal suhteliselt suur (13%) ning vahendite kasutamine on seal kõige madalam (1%). Intervjuud Lõuna piirkonnapolitseinikega tõid esile nende kriitilise hinnangu kasutatavatele meetmetele. Nende sõnul oleks vaja rakendada rohkem tõhusalt mõjuvaid meetmeid, sest pelgalt vestlused noortega ei anna soovitud tulemusi.

Põhja prefektuuris ulatub mittekaristuslike meetmete osakaal kõrgeimale tasemele (16%), tehes neist 2023. aastal piirkonna peamise sekkumisvormi, samas kui karistuste ja mõjutustrahvide osakaalud jäävad tagasihoidlikuks.

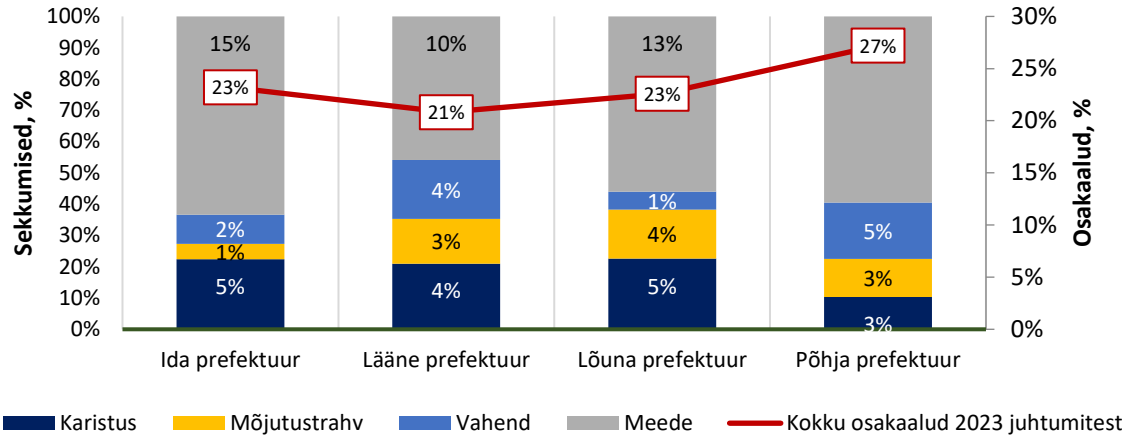

Joonis 5. 2023. aasta sekkumiste võrdlus kõikidest sekkumistest prefektuuride kaupa. Allikas PPA

Järgnevalt analüüsisime 2023. aastal rakendatud meetmete ja vahendite jaotust prefektuuride lõikes. Põhja prefektuuris oli meetmete kasutamise osakaal kõrgeim (30%), seda tulenevalt ka elanikkonna suurusest ning sealjuures rakendati kõikidest 2023. aastal rakendatud meetmetest kõige enam juhtumiarutelusid (9%). Vahenditest rakendati Põhja prefektuuris enim kirjalikke hoiatusi (23%). Lääne prefektuuris rakendati 2023. aasta meetmetest enim vestlusi (7%) ja suulist hoiatust (4% meetmetest) ning vahenditest vahendusteenus (16%) (vt joonis 6).

Tulemused viitavad sellele, et prefektuurid rakendavad sekkumisviise vastavalt konkreetsetele vajadustele ja võimalustest tulenevalt. Näiteks sotsiaalprogrammid on enam kasutusel Põhja prefektuuris, kus nende kättesaadavus on suurem. Intervjueeritud piirkonnapolitseinikud nentisid samuti, et enamik vajalikke programme, mida võiks kasutada, ei ole nende piirkondades kättesaadavad. Sekkumiste rakendamist mõjutavad oluliselt praktikas esinevad piirangud, mis on eriti ilmne korduvate alla 14-aastaste õigusrikkujate puhul. Just selles vanuserühmas on mõnede intervjueeritud piirkonnapolitseinike hinnangul võimalike sekkumiste valik äärmiselt piiratud. Sageli piirdutakse ainult vestlustega, kuna nende hinnangul puuduvad tõhusad meetmed, mida sellistes olukordades rakendada.

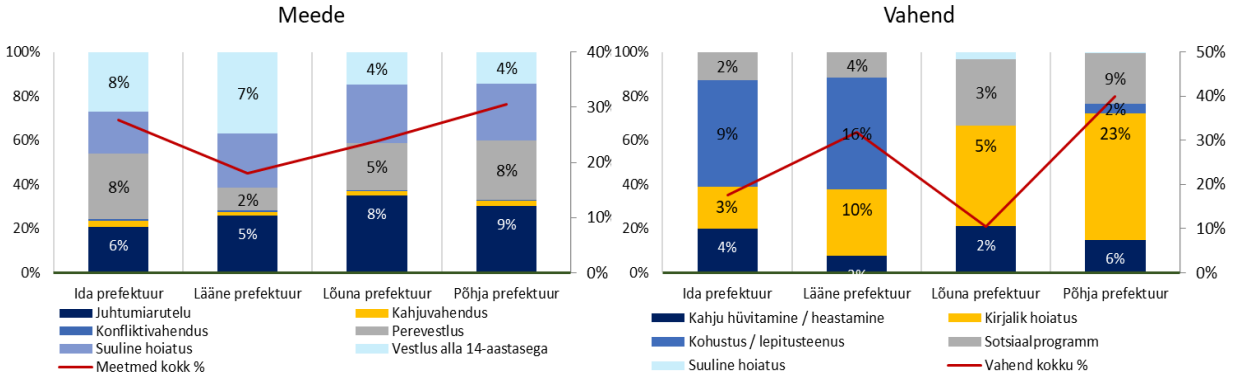

Joonis 6. Meetmete ja vahendi kasutamine prefektuuride kaupa 2023. aastal. Allikas PPA

Korduv õigusrikkumine

Perioodil 2018–2023 registreeriti õigusrikkumisega kokku 18 337 alaealist. Nendest 12 923 ehk 70%-l registreeriti õigusrikkumine vaid ühel korral.

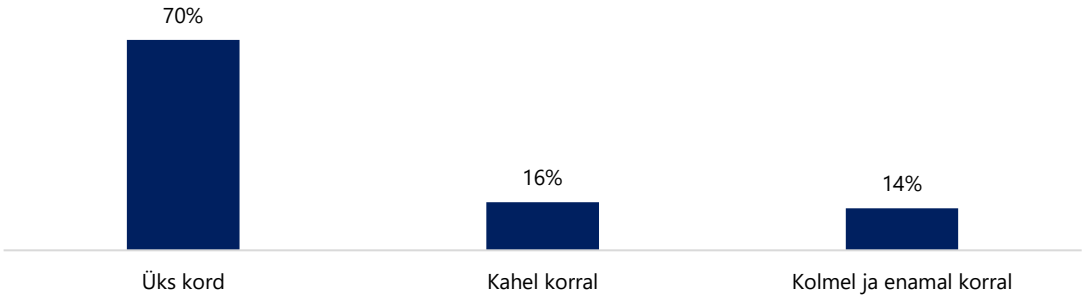

Joonis 7. Alaealiste õigusrikkujate esma- ja korduvrikkumiste määr 2018–2023 perioodil kokku. Allikas: PPA

Korduvate õigusrikkumiste puhul on keskmine päevade arv teise õigusrikkumise puhul 271 päeva, ja iga järgneva õigusrikkumisega see väheneb.

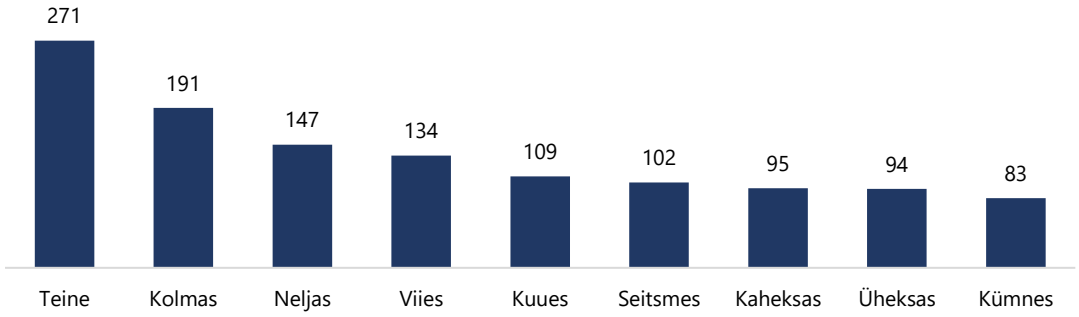

Joonis 8. Keskmine päevade arv eelnevast õigusrikkumisest, alla 18-aastased. Allikas: PPA

2021. aastast on oluliselt kasvanud ühekordsete alla 18-aastaste õigusrikkujate arv. Esmaste registreeritud õigusrikkumiste arv 14–18-aastastega on kahaneva trendiga, alla 14-aastastega aga kasvanud kuus korda võrreldes 2018. aastaga. Prefektuuride lõikes on alla 14-aastaste õigusrikkujate kasv olnud kiireim Lõuna ja Ida prefektuuris. 14–18-aastaste õigusrikkujate arvu kasv on olnud kiireim Lõuna prefektuuris, samas Ida prefektuuris alaneva trendiga kahel viimasel aastal.

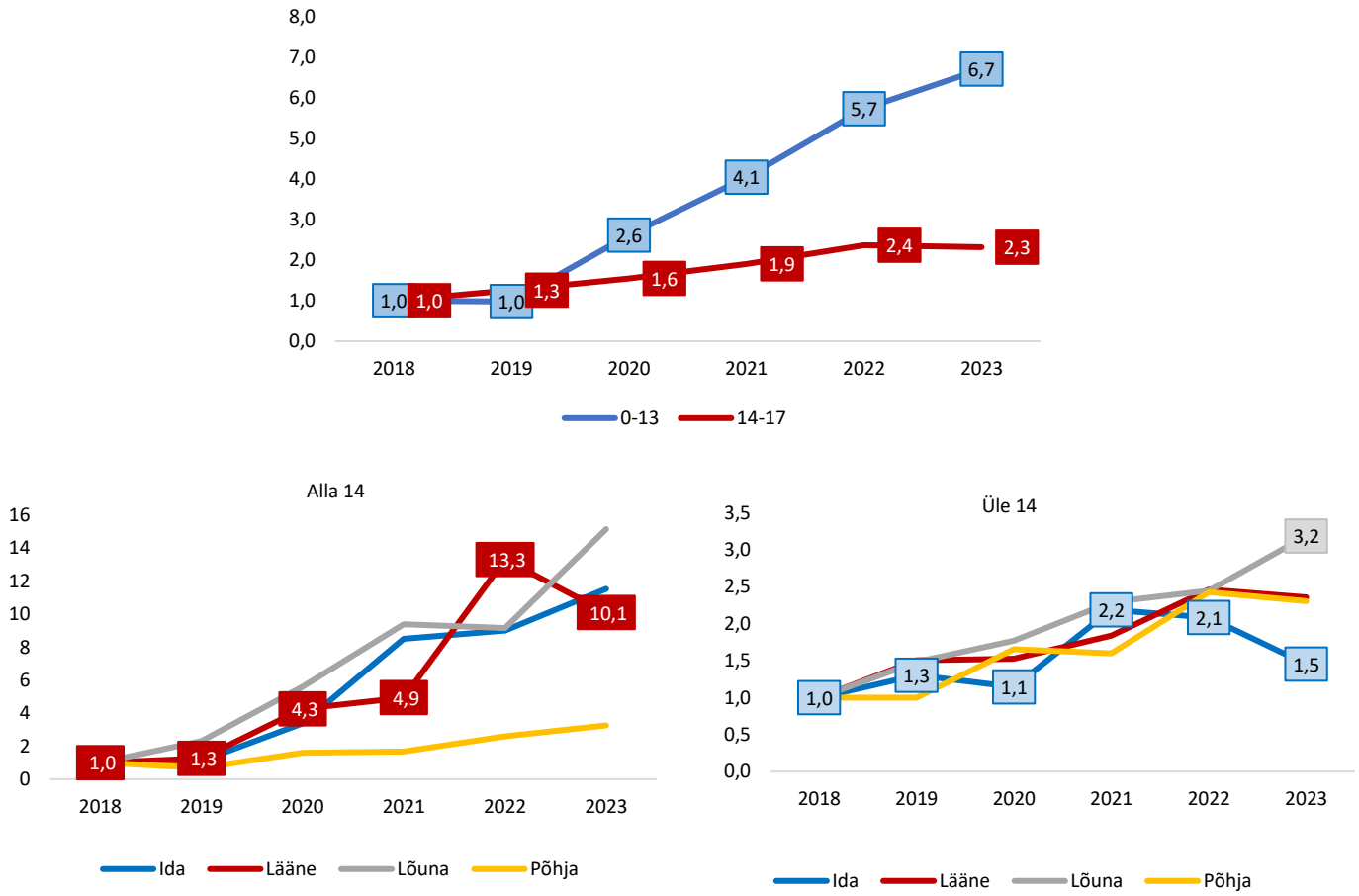

Joonis 9. Esmaste õigusrikkujate arvu muutus alusindeksi järgi. Ülal: alla 14-aastaste (joonisel 0-13) ja üle 14-aastaste esmaste õigusrikkumiste arvu alusindeks. All vasakul: 0–14-aastaste esmakordsete õigusrikkujate alusindeks prefektuuride kaupa. All paremal: 14–18-aastaste esmakordsete õigusrikkujate alusindeks prefektuuride kaupa. Kõigil juhtudel t=2018. Allikas: PPA

3.2. Faktoranalüüs

Alla 14-aastaste seas on teistkordse registreeritud õigusrikkumise määr 31%, samas kui üle 14-aastastel on see 40%. Kõige tulemuslikumaks sekkumiseks teistkordse õigusrikkumise ennetamisel on osutunud perevestlus, mis on tõhus nii alla kui üle 14-aastaste õigusrikkujate seas. Kuigi piirkondlikud erinevused sekkumise kasutamises on märgatavad, seostatakse perevestlust kõigis piirkondades madalaima teistkordse õigusrikkumise määraga. Siiski on perevestluse kasutamise osakaal madal mõlemas vanuserühmas ja kõigis piirkondades, kuid viimastel aastatel on selle kasutamine hakanud suurenema.

Lähtudes andmete kvaliteedist, saime analüüsimiseks kasutada vaid rikkuja vanust, sekkumist ning karistust. Sellest lähtudes on järgneva analüüsi eesmärk analüüsida esmakordselt registreeritud rikkumisel kasutatud sekkumiste ning karistuse seost teistkordse õigusrikkumise registreerimise

määraga. **Analüüsi aluseks on hüpotees, et kasutatud sekkumiste ning karistuse ja teistkordse õigusrikkumise registreerimise vahel puudub seos.**

Analüüsi etapid on toodud järgneval joonisel (joonis 10).

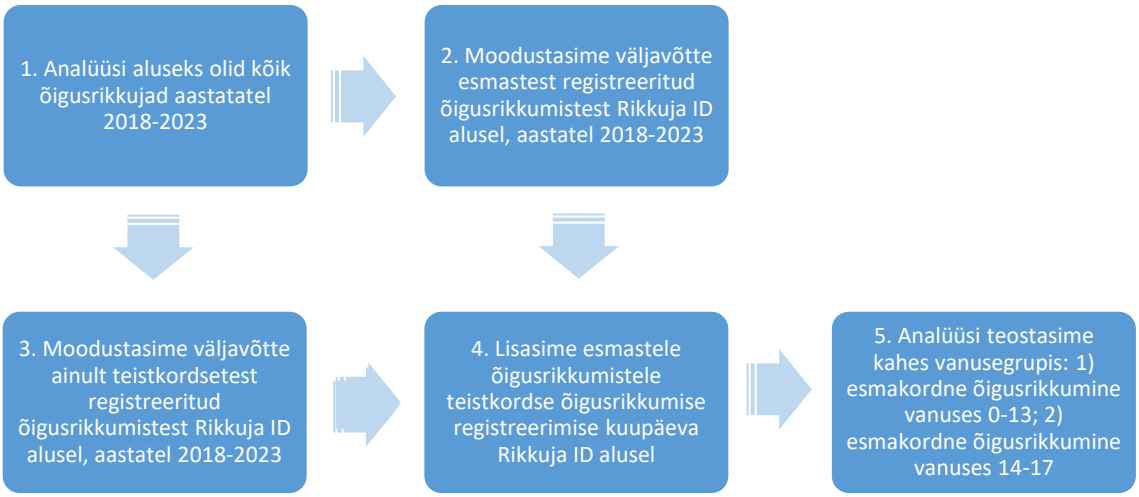

Joonis 10. Faktoranalüüsi teostamise etapid

Töös kasutatavad terminid:

- **Esmane õigusrikkumine** – vaadeldaval andmeperioodil vähemalt üks kord esinenud rikkumise korral loetakse rikkuja ID esmase õigusrikkumise kategooriasse. See viitab juhtumile, kus isikul ei ole varasemaid õigusrikkumisi samas andmeperioodis.
- **Ühekordne õigusrikkumine** – vaadeldaval andmeperioodil ainult üks kord esinenud rikkumise korral loetakse Rikkuja ID ühekordse õigusrikkumise kategooriasse. See tähendab, et isik on rikkunud seadust täpselt ühel korral kogu andmeperioodi vältel ning tema kohta rohkem rikkumisi ei registreerita.

Analüüsil kasutasime hii-ruut testi, mis on statistiline test seose tuvastamiseks kategoriseeritud muutujaga. See test uurib, kas muutujate vahel on märkimisväärne seos või on jaotus juhuslik. Hii-ruut testi tegemisel on peamised tingimused ja eeldused, et muutujad peavad olema kategoorilised ning nende sagedus on suurem kui 5. Analüüsil kasutasime kombineeritult Excelit ja Pythonit (*scipy.stats chi2* funktsioon).

Tabel 1. Esmased ja teistkordsed õigusrikkujad

Õigusrikkuja vanus	Ainult esmane õigusrikkumine registreeritud	Esmane ja teistkordne õigusrikkumine registreeritud	Kokku
Alla 14-aastased	3,147	1,432	4,579
Üle 14–18-aastased	8,272	5,483	13,755

Alla 14-aastased

Selles vanusegrupis on teistkordse registreeritud õigusrikkumise määr 31%. Peamine kasutatav meede on vestlus, 40% kõigist juhtumistest. Madalaim teistkordse õigusrikkumise registreerimise määr 16% on perevestlusega.

Tabel 2. Esmased ja teistkordsed ning sekkumine

Meede	Esmane õigus-rikkumine	Esmane ja teistkordne õigusrikkumine	Kokku	Osakaal	Teistkordse õigusrikkumise määr
Juhtumiarutelu	634	275	909	20%	30%
Kahju hüvitamine, heastamine	10	8	18	0%	44%
Kahjuvahendus	59	49	108	2%	45%
Konfliktivahendus	21	12	33	1%	36%
Perevestlus	**366**	**72**	**438**	**10%**	**16%**
Puudub alus*	635	556	1191	26%	47%
Vestlus alla 14-aastasega	**1402**	**442**	**1844**	**40%**	**24%**
Muu	20	18	38	1%	47%
Kokku	3147	1432	4579	100%	31%

* „Puudub alus" tähendab, et andmetabelisse sisestati „Väärteomenetluse lõpetamine" erinevatel põhjustel VTMS § 75; §29 vastavad lõiked.

Tegelik

Meede	Ühekordne	Korduv
Juhtumiarutelu	634	275
Kahju hüvitamine, heastamine	10	8
Kahjuvahendus	59	49
Konfliktivahendus	21	12
Perevestlus	366	72
Puudub alus	635	556
Vestlus alla 14-aastasega	1402	442
Muu	20	18
Kokku	3,147	1,432

Oodatud

Meede	Ühekordne	Korduv
Juhtumiarutelu	625	284
Kahju hüvitamine, heastamine	12	6
Kahjuvahendus	74	34
Konfliktivahendus	23	10
Perevestlus	301	137
Puudub alus	819	372
Vestlus alla 14-aastasega	1267	577
Muu	26	12
Kokku	3,147	1,432

H0: Alla 14-aastased, kasutatud meetme ja ühekordne ning korduv rikkumine on sõltumatud (puudub seos)
$\chi^2 = 239.2$
p väärtus = 0.00
Usaldusnivoo 0.05
Kriitiline väärtus = 25

Kuna χ^2 väärtus on suurem kui kriitiline väärtus, siis lükkame H0 tagasi, ja saame järeldada, et **on olemas statistiliselt oluline seos meetme ja korduva rikkumise vahel.**

Analüüsi tulemusel võib järeldada, et **perevestlus tagab madalaima teistkordse õigusrikkumise registreerimise määra.**

Võrreldes prefektuuride lõikes kasutatud meetmeid on näha, et perevestluse osakaal on madal võrreldes vestluse ja juhtumi aruteluga. Samas toob perevestlus madalaima teistkordse õigusrikkumise registreerimise määra.

Tabel 3. Alla 14-aastastele kohaldatavad sekkumised ja teistkordsete õigusrikkujate osakaal ning kohaldatud sekkumised 2018–2023 kokku

	Ida prefektuur		Lääne prefektuur		Lõuna prefektuur		Põhja prefektuur	
Sekkumine	Meetme osakaal	Teistkordse õigusrikku-mise määr	Meetme osakaal	Teistkordse õigusrikku-mise määr	Meetme osakaal	Teistkordse õigusrikku-mise määr	Meetme osakaal	Teistkordse õigusrikku-mise määr
Vestlus alla 14-aastasega	48%	22%	48%	28%	29%	24%	33%	24%
Juhtumi arutelu	20%	30%	20%	35%	28%	35%	15%	21%
Perevestlus	**10%**	**22%**	**4%**	**24%**	**12%**	**14%**	**12%**	**11%**
Puudub alus*	18%	55%	23%	53%	28%	37%	35%	44%
Kokku	1386	30%	1040	36%	792	30%	1361	29%

* „Puudub alus" tähendab, et andmetabelisse sisestati „Väärteomenetluse lõpetamine" erinevatel põhjustel VTMS § 75; §29 vastavad lõiked.

14–18-aastased

Selles vanusegrupis on teistkordse registreeritud õigusrikkumise määr 40%. Peamine kasutatav meede/karistus on rahatrahv – 25% kõigist juhtumitest. Madalaim teistkordne õigusrikkumise registreerimise määr 18% on perevestlusega, sellele järgneb suuline hoiatus 23%.

Tabel 4. Üle 14-aastastele rakendatavad sekkumised ja esmase ning teistkordse sekkumise osakaal

Sekkumine	Esmane õigusrikkumine	Esmane ja teistkordne õigusrikkumine	Kokku	Osakaal	Teistkordse õigusrikkumise määr
Arest	11	24	35	0%	69%
Eriõiguse äravõtmine	10	9	19	0%	47%
Juhtumiarutelu	952	372	1324	10%	28%
Kahju hüvitamine	226	261	487	4%	54%
Kahjuvahendus	21	11	32	0%	34%
Kirjalik hoiatus	604	479	1083	8%	44%
Kohustus/vahendusteenus	561	321	882	6%	36%
Mõjutustrahv	1172	347	1519	11%	23%
Perevestlus	**313**	**69**	**382**	**3%**	**18%**
Puudub alus	17	14	31	0%	45%
Rahatrahv	1341	2079	3420	25%	61%
Suutegu ei ole suur	899	696	1595	12%	44%
Sotsiaalprogramm	196	209	405	3%	52%
Suuline hoiatus	**1927**	**583**	**2510**	**18%**	**23%**
Muu	22	9	31	0%	29%
Kokku	8272	5483	13755	100%	40%

Tegelik

Vahend	Ühekordne	Korduv
Arest	11	24
Eriõiguse äravõtmine	10	9
Juhtumiarutelu	952	372
Kahju hüvitamine/heastamine	226	261
Kahjuvahendus	21	11
Kirjalik hoiatus	604	479
Kohtustus/vahendusteenus	561	321
Mõjutustrahv	1172	347
Perevestlus	313	69
Puudub alus (tegu, süü, jm)	17	14
Rahatrahv	1341	2079
Süü ei ole suur/puudub avalik huvi	899	696
Sotsiaalprogramm	196	209
Suuline hoiatus	1927	583
Muu	22	9
Kokku	8272	5483

Oodatud

Vahend	Ühekordne	Korduv
Arest	21	14
Eriõiguse äravõtmine	11	8
Juhtumiarutelu	796	528
Kahju hüvitamine/heastamine	293	194
Kahjuvahendus	19	13
Kirjalik hoiatus	651	432
Kohustus/vahendusteenus	530	352
Mõjutustrahv	913	606
Perevestlus	230	152
Puudub alus (tegu, süü, jm)	19	12
Rahatrahv	2057	1363
Süü ei ole suur/puudub avalik huvi	959	636
Sotsiaalprogramm	244	161
Suuline hoiatus	1509	1001
Muu	19	12
Kokku	8272	5483

H0: 14–18-aastaste õigusrikkujate puhul on kasutatud vahend ja ühekordne ning korduv rikkumine sõltumatud (puudub seos)
$\chi^2 = 1350$
p väärtus = 0.00
Usaldusnivoo 0.05
Kriitiline väärtus = 42.6

Kuna χ^2 väärtus on suurem kui kriitiline väärtus, siis lükkame H0 tagasi, ja saame järeldada, et **on olemas statistiliselt oluline seos meetme ja korduva rikkumise vahel.**

Analüüsi tulemusel võib järeldada, et **perevestlus tagab madalama teistkordse õigusrikkumise registreerimise määra.**

Prefektuuride lõikes saab välja tuua meetme ning karistuse kasutamise erinevat osakaalu. Näiteks kasutatakse Ida prefektuuris oluliselt suurema osakaaluga kirjalikku hoiatust, Lääne prefektuuris kohustus ja vahendusteenust, Lõuna prefektuuris rahatrahvi. Ka 14–18-aastaste vanusegrupis toob perevestlus kaasa madalaima teistkordse õigusrikkumise määra. Põhja prefektuuris on mõjutustrahvi määramisel harva registreeritud korduvaid õigusrikkumisi.

Tabel 5. Prefektuuride rakendatavad sekkumised

	Ida prefektuur		Lääne prefektuur		Lõuna prefektuur		Põhja prefektuur	
Sekkumine	Sekkumise, karistuse osakaal	Teist-kordse õigusrikku-mise määr	Sekkumise, karistuse osakaal	Teist-kordse õigusrikku mise määr	Sekkumise, karistuse osakaal	Teistkordse õigusrikku-mise määr	Sekkumise, karistuse osakaal	Teistkordse õigusrikku-mise määr
Suuline hoiatus	**22%**	**23%**	12%	26%	19%	21%	19%	24%
Sotsiaalprogram m	1%	75%	2%	52%	2%	57%	6%	48%
Süü ei ole suur, puudub avalik huvi	3%	44%	6%	47%	10%	46%	21%	42%
Rahatrahv	32%	62%	28%	59%	**35%**	**60%**	12%	62%
Perevestlus	**5%**	**24%**	**1%**	**19%**	**2%**	**18%**	**3%**	**13%**
Mõjutustrahv	9%	36%	12%	27%	11%	22%	12%	15%
Kohustus, vahendus-teenus	2%	26%	**18%**	**40%**	1%	37%	5%	32%
Kirjalik hoiatus	**15%**	**54%**	8%	38%	6%	40%	5%	38%
Kahju hüvitamine	4%	61%	3%	55%	2%	61%	5%	48%
Juhtumiarutelu	6%	31%	9%	26%	11%	28%	11%	28%
Kokku	2728	45%	2934	42%	3322	41%	4770	35%

4. OSAPOOLTE KOGEMUSED MITTEKARISTUSLIKE SEKKUMISTE RAKENDAMISEL EESTIS

Mittekaristuslike sekkumiste rakendamisega kokku puutuvate osapoolte kogemuste analüüs põhineb uuringu käigus tehtud intervjuudel (vt ka ptk Järeldused Ja Soovitused

Peatükis On Esile Tõstetuna Esitatud Soovitus, Millele Järgnevad Analüüsi Käigus Ilmnenud Leiud Ning Seejärel Soovituse Selgitused. Oluline On Tähele Panna, Et **Siinkohal Ei Ole Me Kirjeldanud Ühe Või Teise Soovituse Rakendamisega Kaasnevaid Konkreetseid Õigusmuudatusi, Detailseid Korralduslikke Lahendusi Ega Üksikasjalikke Juhiseid Soovituste Rakendamiseks, Vaid Oleme Raamistanud Muutmist Vajavad Põhimõtted.** Uuringu Eesmärk Ei Olnud Käsitleda Organisatsioonide Sisemist Ülesehitust, Protsesse Ega Detailset Hierarhiat Ning Soovitused On Tehtud Sekkumiste Tõhustamise Vaatenurgast, Lähtudes Fookusvaldkondadest Ja Tuvastatud Vajadustest.

Soovitused 1–6 On Suunatud Politsei- Ja Piirivalveametile (Edaspidi Ppa), Soovitused 7–9 On Võimalik Rakendada Võrgustiku Koostöös Ja Soovitused 10–11 On Suunatud Ettepanekute Tegemisena Teistele Institutsioonidele, Kes Valdkonda Kureerivad.

Leiud:

Esmast Kontrolli, Mille Käigus Hinnatakse Rakendatud Sekkumise Liiki, Teostatakse Ka Menetlusinfosüsteemi (Mis) Kaudu, Kuid Intervjuudest Selgus, Et Sekkumiste Tulemuslikkuse Hindamiseks Puudub Ühtne Ja Süsteemne Hindamissüsteem. Kuigi Kohtu Kaudu Rakendatavatele Sekkumistele On Kehtestatud Kontrollmehhanismid, Sõltub Kohtuväliste Sekkumiste Rakendamise Hindamine Sageli Piirkonnapolitseiniku Otsustest Ja Võimalustest. Siin On Tulemuslikkuse Ainsaks Mõõdupuuks Piirkonnapolitseinike Sõnul See, Kui **Noor Enam Piirkonnapolitseinike Huviorbiiti Ei Satu**. See Aga Ei Anna Täit Kindlust, Et Noor Uusi Rikkumisi Toime Ei Pane. Politseinikud Ise Aktiivselt Tagasiside Kogumisega Ei Tegele, Reeglina Lähtutakse Neile Perioodiliselt Saadetud Andmetabelitest, Kus Nähtub Erinevate Sekkumiste Rakendatavusest Piirkondades Kaupa. Kohtunikud Saavad Tagasisidet Varasema Sekkumise Kohta Ainult Toimikutes Leiduvast Teabest Ning Seda Juhul, Kui Noor Jõuab Korduva Teoga Taas Kohtuniku Ette.

Tulemuslikkuse Selgitamine On Ajamahukas Protsess, Milleks Ei Jätku Osapooltel Aega, Kuigi Kohtunike Hinnangul Oleks See Abiks Teadlikumate Otsuste Tegemisel. Intervjueeritud Politseinike Sõnul Ei Ole Neile Kättesaadavad Põhjalikumad Pikaajalised Ülevaated Sekkumiste Tulemuslikkuse Kohta. Ska Spetsialisti Sõnul Hindab Ska Mitmedimensioonilise Pereteraapia Tulemuslikkust Tagasisideküsimustike Abil, Kuid Spetsialisti Hinnangul Pole Need Piisavalt Hästi Valideeritud Ja On Vastajale Pikad, Mistõttu Osa Teraapias Osalenutest Ei Soovi Neid Täita. Nii Jääb Tagasiside Puudulikuks Ning Tulemuslikkuse Hindamine On Raskendatud.

Selgitus:

Praegu Hinnatakse Järelevalve Käigus, Kui Hästi Sekkumisi Rakendatakse Ning Nende Tulemuslikkust Mõõdetakse Peamiselt Korduvuse Põhjal. Nii Olemasolevate Kui Uute Loodavate Sekkumiste Rakendamisega Seotult Tuleb Välja Töötada **Ka Järelevalve- Ja Kontrollmehhanismid** Selleks, Et Kindlustada Sekkumiste Tegelik Rakendamine.

Sekkumiste Tulemuslikkuse Hindamiseks Tuleb Välja **Töötada Terviklik Hindamismetoodika,** Mis **Arvestab Nii Lühiajaliste Kui Ka Pikaajaliste Mõjudega**. Lühiajaliste Mõjude Hulka Kuuluvad Näiteks Laste Käitumise Ja Hoiakute Muutused, Samas Kui Pikaajalised Mõjud Hõlmavad Peresuhete Püsivat Paranemist, Noorte Õigusrikkumiste Vähenemist Ja Kogukonna Sotsiaalset Arengut.

Hindamise Eesmärk On Leida Tasakaal Otstarbekuse Ja Piisava Tagasiside Vahel, Et Selgitada, Kas Ja Kuidas Tegevused Toimivad Ning Kuidas Neid Vajadusel Täiustada. Hindamismetoodika Väljatöötamisel Tuleb Silmas Pidada, Et See Peab Olema Praktiline Ja Realistlik, Mis Hindab Sekkumiste Tõhusust Ja Tulemlikkust, Võttes Arvesse Olemasolevaid Ressursse Ja Vältides Liigset Töökoormust. Kuigi Akadeemilises Kirjanduses Leidub Põhjalikke Hindamismudeleid, Tuleb Praktikas Lähtuda Rakendatavast Ja Igapäevatöös Mõistlikust Metoodikast Ning Kasutada Selgeid Mõõdikuid Ja Hindamiskriteeriume.

Järelhindamise Ja Sekkumiste Tulemuslikkuse **Hindamise Aluseks On Korralik Andmebaas**. Andmebaasi Arendamisel Tuleb Eraldi Tähelepanu Pöörata Sellele, Et See Toetaks Sekkumiste Hilisemat Tulemuslikkuse Hindamist (Vt Ka Soovitus 4). Seetõttu Tuleb **Integreerida Nii Andmebaasi Arendamine Kui Järelevalve Ja Tulemuslikkuse Hindamismehhanismid.** Andmebaasi, Hindamismetoodika Ja Kontrollmehhanismide Koostöö Peab Olema Hästi Korraldatud, Et Kogu Süsteem Toimiks Sujuvalt. Siin On Oluline Jälgida, Et Ei Rakendataks Selliseid Rangeid Järelevalve Meetodeid, Mis Ise Nii Piiravaks Osutuvad, Et Hakkavad Segama Sekkumiste Rakendamist. Süsteemi Eesmärk On Tagada, Et Sekkumised Oleksid Tõhusad Ja Jooksvalt Parandatavad. Kui Rakendamise Või Hindamise Käigus Ilmneb Probleeme, Tuleks Regulaarselt Üle Vaadata Tööviisid Ja Kohandada Neid Vastavalt Tegelikele Vajadustele.

Leiud:

Dokumendianalüüsist Selgus, Et Alaealiste Õigusrikkujate **Õigusrikkumiste Ennetamiseks Ja Korduvrikkumiste Vältimiseks On Oluline Osa Ametnike Ja Spetsialistide Ettevalmistusel Ja Hoiakutel, Õigusalastel Teadmistel Ja Tajutaval Organisatsioonilisel Toel**. Need Tegurid Kujundavad Ametnike Kalduvust Valida Karistamise, Suunamise Või Abistamise Vahel Ning Mõjutavad Märkimisväärselt Nii Õigusmõistmise Protsessi Kui Ka Noore Suutlikkust Mõista Teo Ja Tagajärje Vahelisi Seoseid. Intervjuudest Selgus, Et Nii Mõnelgi Politseinikul On Keeruline Kohandada Oma Tööpõhimõtteid Reformi Põhimõtetega Ning Loobuda Karistavast Hoiakust Korduvalt Õigust Rikkunud Alaealise Suhtes. Samuti Selgus, Et Vanemad Ja Kogenumad Piirkonnapolitseinikud Rakendavad Sekkumisi Lähtuvalt Kogemustest, Nooremad Aga Vajavad Mentorlust Ja Väljaõpet. Samas Märkisid Intervjueeritud Piirkonnapolitseinikud, Et Seni Pakutud Koolitustel Keskendutakse Enamasti Küsimusele, **Kuidas Määrata Mittekaristuslikke Sekkumisi, Kuid Tihti Jääb Ebaselgeks, Mida Konkreetses Olukorras Rakendada**, Et Sekkumine Oleks Võimalikult Tõhus. Näiteks Näitas Analüüs, Et Kuigi Tõhusaimaks Kordusrikkumisi Vähendavaks Sekkumiseks On Perevestlus, Kasutatakse Seda Sekkumist Siiski Vähem Kui Võiks.

Alaealiste Õigusrikkujatega Töötades Peetakse Kõigi Intervjueeritud Gruppide Sõnul **Võtmetähtsusega Oskusteks Suhtlemisoskust Ning Võimet Luua Noortega Usalduslik Suhe**, Sh Erivajadustega Alaealiste Õigusrikkujatega Toimetuleku Oskusi. **Täiendavat Väljaõpet Vajatakse Eelkõige Psühholoogiliste Teadmiste Ja Jõustava Vestluse Oskuste Osas**. Samuti Vajatakse Süvitsi Minevaid Koolitusi Sõltuvusainetest, Kuna Nende Mõju On Teadmata, Kuid Nende Kättesaadavus Üha Kasvab.

Selgitus:

Jätkuvalt On Vajalik Tõsta Piirkonnapolitseinike **Teadlikkust Ja Pädevust Mittekaristuslike Sekkumiste Valikutest Ja Rakendamistest,** Et Võimaldada Kasutada Sekkumisi Alaealise Individuaalsetest Vajadustest Lähtuvalt. Vajalik On Koolituste Fookus Suunata Suuremale Paindlikkusele Sekkumismeetodite Kombineerimisele, Mis Toetab Sekkumiste Mitmekesisust. Karistava Hoiaku Muutumine On Pikaajaline Protsess Ning See Toob Esile Vajaduse Täiendava Koolituse Ja Toe Järele, Et Aidata Ametnikel Paremini Kohaneda Uute Nõuetega Ning Mõista Reformi Pikaajalisi Eesmärke Ning Suunata Seniselt Karistuslikult Mõtteviisilt Enam Mittekaristuslikule Mõtteviisile. Hoiakute Muutmise Läbi On Kõigil Osapooltel Hõlpsam Tegutseda Ühise Eesmärgi Nimel Ja Reform Oleks Sedasi Jätkusuutlikum.

Võtmetähtsusega On Hetkel Töös Olevate Koolituste Ülevaatamine, Selgitada Välja Nende Tulemused Ning Planeerida Järgmised Sammud Piirkonnapolitseinike Oskuste Ja Pädevuste Tõstmiseks. Vajalik On Süsteemne Lähenemine Koolitusvajaduste Lahendamiseks, Et Tagada Järjepidev Regulaarne Koolitusplaani Rakendamine Ja Teadmiste Täiendamine Ning Kaasaegsus.

Leiud:

Piirkonnapolitseinike **Suurimaks Töökorralduslikuks Murekohaks On Liigne Töökoormus,** Mis Tuleneb Peamiselt **Aja- Ja Inimressursside Puudusest**. Mitmed Intervjueeritud Tõid Esile, Et Uusi Kohustusi Küll Lisandub, Kuid Täiendavaid Ressursse, Näiteks Aega, Juurde Ei Tule.

Alaealistele Õigusrikkujatele Suunatud Juhendis Rõhutatakse, Et Õnnestunud Praktika Tugineb Põhjalikule Väljaõppele Ja Pidevale Supervisioonile Ning Paljudele Muudele Olulistele Oskustele, Et Keerukate Alaealistega Tegeleda. **Alaealistega Töötamine Nõuab Empaatiat, Psühholoogilisi Teadmisi Ning Oskust Erivajadustega Noortega Toime Tulla.** Paraku Nenditi Intervjuudes, Et Paljudel Juhtudel Jääb Sellistest Oskustest Ja Teadmistest Väheseks Ning Mitte Igaühel Ei Ole Alaealistega Tegelemiseks Sobivad Isikuomadusi.

Samas Pidasid Prefektuuride Esindajad Ja Kohtunikud Oluliseks **Spetsialiseerumist** Ja Märkisid, Et Kuigi Noorsoopolitseiniku Ametikohta Enam Ei Ole, Jaotatakse Tööülesandeid Sageli Siiski Nii, Et Noortega Töötavad Eelkõige Vastava Pädevusega Piirkonnapolitseinikud. Teisalt Oleneb See Ka Isikuomadustest, Üldjuhul Ei Suunata Noorega Tegelema Ametnikku, Kes Noortega Kontakti Saavutada Ei Suuda Või Kelle Jaoks See On Komplitseeritud. Siiski Olid Piirkonnapolitseinikud Üsna Kriitilised Noorsoopolitseiniku Ametikoha Likvideerimise Suhtes Ning Siiani Tuntakse Sellisest Ametikohast Puudust. Mõnel Juhul Isegi Väljendati Vajadust Selle Ametikoha Taastamise Järele, Kuna See Ametikoht Oli Spetsialiseerunud Konkreetselt Alaealistega Tegelema Ning Omas Vastavat Ettevalmistust.

Selgitus:

Piirkonnapolitseinike Tööprotsesse Tuleks Parendada Selliselt, Et Neil Oleks Rohkem Aega Tegeleda Alaealiste Õigusrikkujatega. Samuti Planeerida Spetsialiseerumist Senisest Korraldusest Veelgi Suuremalt, Kus Osad Piirkonnapolitseinikud Ongi Konkreetselt Orienteeritud Alaealistele Õigusrikkujatele Ning Neil On Ka Selleks Vastavad Pädevused Ja Ettevalmistus. Lisaks Võiks Kaaluda Eraldi Ametikoha Loomist, Mille Eesmärk Poleks Ainult Alaealiste Õigusrikkujatega Tegelemine, Vaid Ka Piirkonnapolitseinike Toetamine Ja Nende Töö Tõhustamine. Selle Ametikoha Ülesanded Võiksid Hõlmata Näiteks **Sekkumiste Hindamist Ja Tagasisidestamist, Võrgustikutöö Koordineerimist Ning Piirkonnapolitseinike Jõustamist Alaealistega Seotud Juhtumites.**

Kuigi Kesksete Ametikohtade Loomine, Mis Koordineeriks Ja Toetaks Piirkonnapolitseinikke, Ei Ole Praegu Ressursside Puudumise Tõttu Teostatav, On Sellise Lahenduse Vajalikkus Ilmne Ning See Võib Jääda Tulevikuperspektiiviks. Seni Tuleb Järjepidevalt Ja Süsteemselt Tegeleda Politseinike Hoiakute Ja Uskumuste Muutmisega, Pakkudes Neile Koolitusi Ja Tuge, Mis Aitavad Kaasa Nende Teadmiste Ja Oskuste Täiendamisele Alaealistega Seotud Juhtumite Käsitlemisel Ning Järelevalve Teostamisel.

Leiud:

Alaealiste Õigusrikkujate Juhtumite Dokumenteerimine Ja Haldamine Toimub Menetlusinfosüsteemis (Mis), **Kuid Piirkonnapolitseinike Hinnangul On See Protsess Liiga Ajamahukas.** Peamine Probleem On Andmete Dubleerimine – Samu Andmeid Tuleb Sisestada Mitmesse Erinevasse Programmi. Positiivsena Tõsteti Esile, Et Menetlusinfosüsteem Suhtleb Teiste Andmebaasidega, Näiteks Stariga, Mis Võimaldab Vajalikku Teavet Otse Lastekaitseni Edastada.

Probleemiks On Aga Tagasiside Puudumine. Nii Piirkonnapolitseinikud Kui Kohtunikud On Märkinud, Et Neil Puudub Info Selle Kohta, Kas Määratud Sekkumised On Olnud Tulemuslikud Või Mitte. Kuigi Teave Jõuab Lastekaitseni, Ei Saa Politseinikud Vajalikku Teavet Oma Töö Paremaks Korraldamiseks. Praegust On Infovoog Ühesuunaline Ning Lastekaitse Ei Saa Jagada Teavet Sekkumiste Tulemuste Kohta Politseinikega. Praegu Toimub See Suuresti „Telefonitsi Ja Kokkusaamistel," Mis On Küllaltki Ebaefektiivne Ja Aeglane. Samuti On Kohtunikud Rõhutanud, Et Neile Võiks Edastada Kasvõi Lühikesed Märgukirjad Selle Kohta, Kuidas Juhtumid Arenevad Ja Kas Need On Jõudnud Teatud Tulemuseni. Praegune Info Puudumine Takistab Tõhusat Koostööd Ja Juhtumite Haldamist.

Andmete Töötlemisel Selgus, Et Esines Väga Palju Sisestamisvigu Ja Muid Probleeme (Vt Ptk Metoodika), Mida Saab Vältida Andmebaasi Kvaliteetsema Ülesehitusega.

Selgitus:

Andmed On Oluline Väärtus Nii Era- Kui Avalikus Sektoris. Eriti Oluline On Andmehalduse Printsiipe Järgiv Andmete Haldamine Olukorras, Kus On Seotud Mitmed Erinevad Koordineerivad Asutused. **Korrektselt Hallatud Andmed Hõlbustavad Koostööd Ja Loovad Täiendavat Väärtust Andmete Aluselt Tehtavate Otsuste Näol.** Alaealiste Õigusrikkujate Andmehalduse Parendamiseks Ja Andmetest Täiendava Väärtuse Loomiseks Esitame **Kolme-Etapilise Arengu Soovituse**. **Esimeses Etapis** On Andmehaldus Korraldatud Ja Toimib: Andmed On Defineeritud, Andmete Kvaliteedi Kontrolli Teostatakse Süsteemselt, Andmehaldurid On Fikseeritud. **Teises Etapis** Kogutavate Andmete Alusel Teostab Programm Jooksvalt Kasutatavate Meetmete Ja Tulemuste Analüüsi. Alles **Kolmandas Etapis** Saame Rääkida Lisandväärtuse Loomisest Kogutavate Andmete Analüüsi Ja Rakendamise Läbi. Siin Etapis Soovitab Programm Uue Juhtumi Registreerimisel Välja Sobiliku Meetme, Lähtudes Rikkuja Tausta Andmetest Ja Rikkumisest. Lähtudes Teiste Riikide Praktikast Ja Erinevatest Uuringutest Soovitame Efektiivsemaks Analüüsiks Täiendavate Andmete Kogumist Ja Säilitamist, Näiteks Perekonna Olukorra Kohta (Üksikvanem, Sissetulek, Kärgperekond Jne), Alaealisega Töötavat Spetsialisti Kirjeldavad Andmed (Demograafia, Kogemus, Haridus, Koolitused, Jne). Siinjuures Tuleb Siiski Vältida Olukorda, Kus Programmi Soovitatud Meetmeid Rakendatakse Automaatselt, Otsustamisel Peab Säilima Inimlik Komponent Ning Suhtlus Noore Endaga.

Lisaks Eeltoodule, Tuleb **Andmesisestuste Kvaliteedi Parandamiseks** Luua Menetlusinfosüsteemis **Andmete Sisestamiseks Rippmenüü Valikutega Seal**, Kus See On

Võimalik, Nt Vahendi Ja Meetme Valikus. Valikuvõimalused Sisestamisel Parandavad Andmete Kvaliteeti. Samuti Tuleb Politseinikke Juhendada, Mis On Sekkumine Ja Mis On Vahend, Et Nad Oskaksid Andmebaasis Õigesti Valikuid Teha. Eelvalikute Lisamine Andmebaasi Tagab Ühtlase Ja Täpsema Andmete Sisestamise Ja Hilisema Analüüsimise.

Tagada Liidestuste Loomine Ja Andmevahetuse Selgus. Andmebaasidesse Sisestatava Info Liidestamisel Teiste Valitsemisalade Andmetega Tuleb Määratleda, Milline Info On Asjakohane Jagamiseks. Samal Ajal Tuleb Arendada Töötajate Pädevust Infosüsteemide Kasutamisel, Et Nad Suudaksid Sisestatud Andmetest Asjakohased Järeldused Teha. Selle Lahenduseks Nähakse Erinevate Programmide Liidestamist Ning Programmide Kasutajasõbralikkuse Parandamist, Et Vältida Korduvat Andmesisestust Ja Muuta Sekkumiste Dokumenteerimine Lihtsamaks.

Luua Minimaalne Tagasisidesüsteem. Tagasiside Puudumine Vähendab Töötegijates Motivatsiooni. Oluline On Arendada Mehhanism, Mis Võimaldab Kasutajatele Vähemalt Minimaalset Tagasisidet Selle Kohta, Kas Nende Sisestatud Info Põhjal On Midagi Ette Võetud Ja Milline On Probleemiga Tegelemise Staatus. See Tagasiside Peab Olema Kooskõlas Kõigi Kehtivate Õiguslike Nõuetega.

Leiud:

Intervjuudest Selgus, Et Osapooltel Pole Jätkuvalt Selge, Kuidas Sekkumisi Rakendada Nii, Et Sellest Sünniks Kõige Suuremat Kasu. Näiteks On Reform Nii Mõnegi Võrgustiku Osapoole Hinnangul Kaasa Toonud Kaasa Olukorra, **Kus Vastutust Alaealiste Õigusrikkujatega Tegelemisel Püütakse Sageli Hajutada Või Endalt Teistele Osapooltele Lükata**. Selle Tulemusena On Tekkinud Noori, Kes Ei Kuulu Ühegi Asutuse Huviorbiiti Ning Jäävad Seetõttu Vajaliku Toeta.

Osapoolte Erinevad Arusaamad Ilmnesid Eriti Teravalt Kinnise Lasteasutuse Teenuse (Klat) Puhul. Lahknevused Seisnesid Selles, Kas Klat On Abivahend Ja Võimalus, Mille Kasutamisel Võiks Olla Vabamad Käed (Piirkonnapolitseinikud, Prokuratuur) Või Karistus Ja Vabaduse Piiramine (Ska, Lastekaitsespetsialistid). Piirkonnapolitseinike Arvates Võiks Klat Olla Paindlikum Ja Kiirem, Võimaldades Last Kiiresti Eraldada Düsfunktsionaalsest Perekonnast, Ilma Kõiki Eelnevaid Kohustuslikke Sekkumisi Läbimata. Ska Seevastu Rõhutas, Et Klat Ei Ole Sobiv Lahendus Olukordades, Kus Probleem Tuleneb Eelkõige Perekonna Düsfunktsionaalsusest. Klati Kasutavate Noorte Arv On Siiski Kasvanud, Millest Võib Järeldada, Et Olemasolevad Sekkumised Ei Ole Piisavalt Tõhusad Või Et Probleemsete Noorte Hulk, Kes Vajavad Tugevamat Sekkumist, On Suurenenud.

Selgitus:

Kuigi Vastavad Juhised Sekkumiste Rakendamiseks On Olemas, Tuleb Need Konkreetsete Tegevuste Ja Osapoolte Rollide Tasandil Selgelt Sõnastada, Et Tagada Ühtne Arusaam Ja Vältida Vastutuse Hajumist. Selleks Tuleb Luua **Iga Sekkumise Kohta Teekaart**, Mis On Visuaalne Ja Struktureeritud Juhis, Mis Kirjeldab Alaealise Teekonda Läbi Sekkumisprotsessi Ning Kus On Selgelt Määratletud Sekkumise Erinevad Etapid, Vastutavad Osapooled Ja Vajalikud Tegevused, Et Tagada Noore Sujuv Ja Tõhus Toetamine.

Teekaart Võiks Sisaldada Järgmisi Elemente:

- Kaardistamine Ja Alguspunkt, Kus Analüüsitakse Toimunut Ja Teo Toimepanijat, Sealhulgas Tema Vajadusi, Probleeme Ja Võimalikke Sekkumisi.
- Sekkumise Eesmärgi Määratlemine – Mida Sekkumisega Tahetakse Saavutada (Nt Korduvrikkumise Vältimine, Rehabilitatsioon).

- Tegevuste Kirjeldus Ja Samm-Sammuline Ülevaade, Milliseid Meetmed Rakendatakse Ja Millises Järjekorras.
- Vastutajate Määramine – Kes On Igas Etapis Vastutav Osapool (Ppa, Kov, Teenuseosutajad Jne).
- Ajaraamistik Konkreetse Ajakavana, Mis Näitab, Millal Peaks Iga Sekkumise Etapp Toimuma.
- Järelevalve Ja Hindamise Mehhanismid, Kuidas Sekkumise Mõju Ja Progressi Jälgitakse Ning Vajadusel Kohandatakse.

Leiud:

Uute Tehnoloogiate Kiire Levik On Muutnud Noored Haavatavamaks Internetipõhise Kuritegevuse Ja Sealsete Manipulatsioonide Suhtes. Internetikeskkonnas Esineb Peamiselt Kahte Tüüpi Noori Mõjutavat Ohtu: Ühest Küljest Jagavad Noored Ise Veebikeskkondades Oma Õigusvastast Käitumist Ja Teisest Küljest Võivad Sattuda Veebikuritegevuse, Sh Küberkiusamise, Ohvriks. Lisaks Pääsevad Noored Lihtsalt Ligi Ebaseaduslikku Käitumist Propageerivatele Veebilehtedele Ja Platvormidele, Mis Suurendavad Veelgi Noori Mõjutavate Riskitegurite Hulka. Intervjueeritud Piirkonnapolitseinike **Sõnul Pööratakse Internetis Levivatele Ohtudele Ja Seal Toimuvale Siiski Liiga Vähest Tähelepanu**, Kuigi Sotsiaalmeedia Ja Erinevad Internetikeskkonnad Mängivad Noorte Igapäevaelus Üha Suuremat Rolli. Samal Ajal Puudub Kontroll Laste Tegevuse Üle Internetis Ning Veebipolitseiniku Sekkumised Piirduvad Üksnes Kommentaaride Tasandil.

Intervjueeritud Piirkonnapolitseinikud Märkisid, Et Mõnikord Teavitavad Alaealised Ise Mõnest Juhtumist, Kuid Puudub Võimalus Seda Teha Internetikeskkonnas, Välja Arvatud Kommenteerimise Vormis Facebookis. Tänapäeva Noor, Kes Veedab Enam Aega Internetikeskkondades, Soovib Õigusrikkuvast Käitumisest, Mis Toimub Samuti Veebis, Märku Anda Samuti Veebipõhiseid Tema Jaoks Sobivaid Tehnoloogiad Kasutades. Bürokratt Ei Pruugi Olla Noore Jaoks Kõige Kasutajasõbralikum Ja Kergesti Leitav Vahend Selleks.

Selgitus:

Kuna Noored Eelistavad Helistamise Asemel Enamasti Kirjutamist Ja Sotsiaalmeedia Platvormidel Suhtlemist, On Oluline Sisendkanaleid Ja Teenuseid Disainida Vastavalt Kasutajate Vajadustele. Üheks Võimaluseks On **Arendada Häireteadete Vastuvõtmist Noorte Jaoks Atraktiivsemal Ja Tõhusamal Moel.** Tuleks Analüüsida Juturobotite Kasutamise Võimalust Häireteadete Vastuvõtmiseks Ning Luua Automaatne Teavitussüsteem, Mis Annab Pöördujatele Teada, Kas Ja Millal Nende Probleemiga Tegeletakse. See Aitab Parandada Kasutajakogemust. Samas Peab Kõigil Digitaalsetel Kanalitel Olema Selgelt Välja Toodud Juhis, Et Hädaolukorras Saab Helistada Numbrile 112. See Aitab Vältida Pettekujutelma, Et Sotsiaalmeedia Või Juturobotid Suudavad Asendada Kõiki Hädaabiteenuseid.

Lisaks Tuleb Arendada **Veebipolitseinike Funktsionaalsust** Lähtuvalt Kasutajate Vajadustest. Sellest Tulenevalt Soovitame Kaaluda Veebinõustamisteenuse Arendamist (Nn Veebivestluse Näol) Laiemalt, Nt Luues Eraldi Veebiplatvormi Noortele, Kuhu On Koondatud Nii Veebipolitseiniku Tegevused, Kui Juhised Õigusrikkuva Käitumise Märkamisel Ja Teatamisel.

Veebipolitsei Nähtavust Sotsiaalmeedias Tuleks Parandada, Et Tagada Lihtsam Juurdepääs Ja Informeeritus, Eriti Nende Noorte Puhul, Kes Ei Külasta Traditsioonilisi Politsei Infokanaleid. Sotsiaalmeedia Analüüsil Soovitame Sotsiaalset Kuulamist (*Social Listening*), Mis

Aitaks Märgata Uusi Huve Ja Teemasid Noorte Hulgas. Samuti Tuleks Nähtavust Parandada, Kasutades Selleks Kanaleid, Mis On Noorte Hulgas Enim Kasutatavad Ning Ka Väljaspool Veebi, Nt Koolid Vms.

Leiud:

Intervjuudest Selgus, Et **Vaatamata Reformi Olulisusele Ei Suuda Praegune Sotsiaalkaitsesüsteem Reformi Nõudmisi Välja Kanda, Kuna Puudus On Nii Vajalikest Tugispetsialistidest Kui -Teenustest.** Olemasolevatele Tugiteenustele On Väga Pikad Järjekorrad, Mis Takistavad Oluliselt Terviklikku Lähenemist Alaealisele Õigusrikkujale. Need Puudujäägid Ilmnevad Eriti Teravalt Väiksemates Piirkondades, Kus Probleemsete Laste Arv Võib Olla Küll Suhteliselt Väike, Kuid Vajadus Laiaulatuslikumate Ja Kättesaadavamate Teenuste Järele On Siiski Olemas. Samas Rõhutasid Intervjueeritud Politseinikud, Et Olemasolevad Programmid Ei Ole Piisavalt Paindlikud Ega Juhtumipõhised Ning Lähtuvad Rangetest Vanusepiirangutest, Kuigi Vajadus On Erivanustele Suunatud Programmide Järele. Näiteks Puuduvad Alla 17-Aastastele Mõeldud Sõltuvusravi Võimalused, Kuigi Vajadus Nende Järele On Ajas Kasvav.

Selgitus:

Ppa Ise Saab Rakendada Sekkumisi Vastavalt Olemasolevate Võimaluste Piires, Näiteks **Erinevaid Sekkumisi Omavahel Kombineerides**. Analüüsi Tulemustest Selgus, Et Enamasti Piirdutakse Sekkumiste Valikutes Vestlusvormidega (Vestlus Alla 14-Aastasega, Juhtumiarutelu Vms), Millest Siiski Lähtuvalt Õigusrikkuja Taustast Ja Vajadusest Alati Ei Piisa. Seetõttu Tuleks **Piirkonnapolitseinikke Enam Julgustada Ja Toetada Erinevate Sekkumiste Kombineeritud Variantide Kasutamisel**. See Tõhustab Sekkumiste Rakendamist Olemasolevate Ressursside Baasil.

Küll Aga Ei Saa Süsteemset Puudujääki, Spetsialistide Ja Tugiteenuste Näol, Ppa Ise Muuta, **Kuid Saab Teha Ettepanekuid Teistele Institutsioonidele,** Kelle Pädevuses On Spetsialistide Vajaduse Ja Koolituste Korraldamine, Aga Ka Tugiteenuste Koordineerimine Ja Välja Töötamine.

Ministeeriumite Tasandil On **Soovitatav Luua Võimalused,** Et Suureneksid Võrgustikutöös Osalevate Spetsialistide Arvud, Millega Tagada Tõhusam Ja Jätkusuutlikum Koostöö Alaealiste Õigusrikkujatega Töötamisel. See Hõlmab Lisatööjõu Värbamist, Sealhulgas Lastekaitsetöötajaid, Sotsiaaltöötajaid, Piirkonnapolitseinikke Ja Teisi Spetsialiste (Nt Psühholoogid Vms). Soovitus Suunatud: Sotsiaalministeeriumile Ja Kohalikele Omavalitsustele.

Oluline On **Arendada Tugiteenuste Kättesaadavust Ka Maapiirkondades Ja Väikeasulates**. See Võiks Hõlmata Näiteks Mobiilsete Teenuste Loomist, Piirkonnapõhiste Spetsialistide Kaasamist Ja Digitaalsete Tugiteenuste Pakkumist. Soovitus Suunatud: Sotsiaalkindlustusametile Sotsiaalministeeriumile Ja Kohalikele Omavalitsustele.

Arendada **Paindlikumaid Teenuseid**, Mis Vastavad Noorte Ja Nende Perede Individuaalsetele Vajadustele, Näiteks Kohandatavad Rehabilitatsiooniprogrammid Ja Virtuaalsed Nõustamisteenused. Soovitus Suunatud: Teised Ministeeriumid Koostöös Siseministeeriumiga Ja Kohalikud Omavalitsused.

Siseministeeriumil On Oluline Algatada Läbirääkimised Ja Arutelud Sotsiaalministeeriumi Ning Teiste Asjakohaste Ministeeriumidega, Et Leida Lahendusi Ressursi Jagamiseks Ja Koostöö Tõhustamiseks Alaealiste Õigusrikkujate Juhtumite Käsitlemisel. Need Läbirääkimised Peaksid Keskenduma Konkreetsete Ettepanekute Ja Koostöömehhanismide Väljatöötamisele Ning

Vastama Küsimustele, Milliseid Lisavõimalusi Ja Ressursse Saab Pakkuda Mõlema Poole Panuse Maksimeerimiseks.

Leiud:

Enamasti Rakendavad Piirkonnapolitseinikud Sekkumisi Lähtuvalt Oma Kogemustest, Sisetundest Ja Loomingulisusest. Kuigi Intervjueeritud Piirkonnapolitseinike Hinnangul Puutuvad Nad Kokku Väga Erineva Suhtumisega Alaealiste Õigusrikkujatega Ning Enamasti Siiski Saavutatakse Koostöövalmidus, On Kahjuks Alaealisi Õigusrikkujaid, **Kellele Määratud Sekkumised Mingit Mõju Ei Avalda.** Intervjueeritud Piirkonnapolitseinike Arvates Puuduvad Praegu Tõhusad Sekkumised Nende Noorte Õigust Rikkuva Käitumise Piiramiseks Ning Sellisel Juhul Jääbki Ainsaks Võimaluseks Teha Trahve Ning Pidada Vestlusi, Kuigi On Juba Eelnevalt Teada, Et Need Ei Mõju. Eriti Ilmneb See Probleem Alla 14-Aastaste Noorte Puhul, Kellega Tegelemise Raamistik On Nende Vanuse Tõttu Piiratum. See On Aga Mõne Politseiniku Hinnangul Loonud Olukorra, Kus Politsei Tõsiseltvõetavus On Pandud Löögi Alla.

Intervjueeritud Piirkonnapolitseinikud Toetavad **Teatud Juhtudel Võimalust Rakendada Rangemaid Meetmeid Ja Kohustuslikke Sekkumisi**, Et Tagada Vajaliku Abi Kättesaadavus. See Aitab Omakorda Kaasa Selliste Olukordade Lahenemisele, Kus Alaealised Või Nende Vanemad Keelduvad Määratud Sekkumistest. Näitena Toodi Olukord, Kus Noor Vajab Psühholoogilist Abi, Kuid Hoolimata Ilmsest Vajadusest Keeldub Seda Vastu Võtmast. Sellisel Juhul Peaks Psühholoogiline Tugi Olema Kohustuslik, Sest Sekkumine Aitab Eelkõige Rikkujat Ennast.

Intervjueeritud Osapoolte Sõnul On Järjest Enam **Tekkinud Noori, Kes Ei Kuulu Selgelt Ühegi Asutuse Huviorbiiti Ning Jäävad Ilma Vajaliku Toeta.** Enamasti On Selle Põhjuseks Kõrge Riskitasemega Noortele Suunatud Sobivate Sekkumiste Vähesus Või Puudulikkus. Näiteks Toodi Kla Teenuse Kasutamine. Kus Paljudel Juhtudel Soovib Politsei Kla Teenust Kasutada Düsfunktsionaalse Perekonna Probleemide Lahendamiseks, Mida Ei Poolda Aga Ska Ja Kovide Lastekaitse. Sellisel Juhul Tuleks Rakendada Mõnda Teist Teenust (Nt Asenduskodu), Kuid Enamasti Jääb Noor Vajaliku Abita. Sellega Kaasneb Aga Omakorda Erinevaid Probleeme, Näiteks Noore Retsidiivse Käitumise Süvenemine Ning Ka Raskete Isikuvastaste Kuritegude Kasv.

Selgitus:

Sekkumiste Tõhusus Sõltub Mitmest Erinevast **Koondmõjus Eksisteerivast Tegurist, Milleks On Õigusrikkuja Riskitase, Toimepandud Süüteo Raskusaste Ning Valitud Sekkumismeetmete Iseloom**. Analüüsitulemused Näitavad, Et **Õigusrikkuja Suhtes Kasutatavate Programmide Valik Peaks Põhinema Astmelise Riskihindamise Baasil,** Mille Abil On Võimalik Sekkumised Kohandada Vastavalt Õigusrikkuja Individuaalsetele Vajadustele Ja Riskitasemele. Selleks On Välja Töötatud Vastav Ankeet (Pact Riskihindamine), Mida Kasutatakse Praegu Mõnede Sekkumiste (Nt Klat, Mdft Ja Ringist Välja) Rakendamisel. Selline Riskihindamine Näitab Kätte Üldise Riskitaseme, Millele Vastavalt Saab Valida Sobiva Intensiivsusega Teenused/Meetmed, Samuti Selle, Kui Kiiret Ja Intensiivset Tähelepanu Antud Juhtum Vajab, Et Ennetada Õigusrikkumist Ja/Või Riskikäitumise Jätkumist. Politseitöös Tuleks Sekkumiste Rakendamiseks Kaaluda Kohandatud Riskihindamise Kasutuselevõttu, Mida Rakendada Vastavate Sekkumiste Rakendamisel. Selleks Tuleks Välja Töötada Täpne Riskihindamise Metoodika, Mis Sisaldab Selgeid Kriteeriume Ja Metoodikat Alaealise Käitumise, Sotsiaalsete Olude Ja Võimalikku Korduvkäitumist Mõjutavate Tegurite Hindamiseks. Ühtlasi Kaaluda Igale Sekkumisele Nn Aste Määramist, Mis Kajastaks Sekkumise

Intensiivsust Ning Igal Sekkumisel Lisataks Andmebaasi Märge Vastavast Riskiklassist. Näiteks, Kui Tegu On Kerge Sekkumisega (Nt Suuline Hoiatus), Registreeritakse Andmebaasis Vastav Märge, Mis Võimaldaks Hiljem Analüüsida Sekkumiste Tulemuslikkust Ja Kasutatavust. Seda Soovitust Saab Ppa Rakendada Iseseisvalt.

Allpool Toodud Soovitused On Rakendatavad Koostöös Teiste Institutsioonidega.

Näiteks **Individuaalne Lähenemine Ja Individuaalsete Programmide Ja Juhtumitoe Loomine** Ei Ole Ppa Ainuülesanne, Vaid Koostöös Teiste Vastavate Osapooltega. Kuigi Individuaalne Lähenemine On Kahtlemata Tõhusaim Viis, Mida Mainisid Ka Intervjueeritud, On Selle Rakendamine Üsna Kulukas. Sõltuvalt Oma Eelarvelistest Võimalustest On Mõned Omavalitsused Loonud Individuaalteenuseid, Näiteks Üks-Ühele Teenuse, Mööndes, Et Sellised Lahendused On Kohalikele Omavalitsustele Siiski Väga Kulukad. Mitmed Uuringud Toovad Siiski Välja, Et Pikas Vaates On Sekkumiste Rakendamine Kulutõhusam Kui Tavaline Menetlustoiming Ning Annab Ka Noore Ühiskonda Integreerimisel Paremaid Tulemusi.

Kohtuvälistel Menetlejatel **Peavad Olema Selged Võimalused Suunata Kõrge Riskitasemega Noori** Rehabilitatsioonile, Nõustamisele Või Muudele Tugiteenustele Ka Juhul, Kui Noored Või Nende Esindajad Ei Anna Selleks Nõusolekut. Mõne Sekkumise Kohustuslikuks Muutmisel, Sh Selle Kohaldamisel Alla 14-Aastastele, Tuleb Kindlasti Üle Vaadata Ka Õiguslik Raamistik, Sest Praeguste Seaduste Kohaselt Ei Ole Alla 14-Aastastele Kohustuslikke Sekkumisi Võimalik Rakendada. Alla 14-Aastaste Kohustuslik Suunamine Programmidesse Ja Tegevustesse Oleks Põhimõtteline Muutus, Mis Vajaks Laiemat Arutelu Seadusandlikul Tasandil Ja Koostööd Nii Sotsiaalministeeriumi Kui Justiitsministeeriumiga.

Keerukamate Juhtumite Korral, Kus Alaealisele Õigusrikkujale Sisuliselt Ei Ole Vastavat Teenust, Ehk Ta Ei Kuulu Ei Klat Ega Asenduskodu Teenusele, On Soovitatav Luua Sotsiaalministeeriumi Eestvedamisel **Spetsiaalne Sotsiaalne Raviasutus, Mis On Suunatud Kõrgema Riskitasemega Ja Korduvrikkujatele Alaealistele Õigusrikkujatele**. Sellise Asutuse Funktsiooniks Oleks Pakkuda Terviklikke Teenuseid, Sealhulgas Rehabilitatsiooni, Nõustamist Ja Sotsiaalset Tuge. Tegu Ei Oleks Rangelt Järelevalve Teenust Pakkuva Asutusega, Kuna Analüüsist Selgus, Et Rikkumiskäitumist Suurendavad Just Kontrollile Ja Reeglite Sunniga Kehtestamisele Suunatud Asutused Ning Parandusravi Mõjutab Alaealiste Õigusrikkujate Retsidiivsust Üldiselt Paremini Kui Karistus (Nt Sanktsioonid Või Järelevalve). Sealjuures On Kõige Tulemuslikumad Kognitiivkäitumuslikud Programmid, Millele Järgnevad Sotsiaalse Õppimise Teoorial Põhinevad Sekkumised Ning Oskuste Omandamisele Suunatud Tegevused.

Raviasutuse Loomisel Võiks **Eeskuju Võtta Saksamaa Praktikast, Kus Sarnased Väikemahulised Asutused On Edukalt Integreeritud Sotsiaalsüsteemi** Ning Kasutusel Olevad Sotsiaal-Terapeutilised Üksused Ühendavad Endas Sotsiaalteraapia Põhimõtteid, On Organiseeritud Terapeutilise Kogukonnana Ja Seal Kasutatakse Psühhoterapeutilisi, Hariduslikke, Kutse- Ja Meelelahutuslikke Sekkumisi. Eestis On Välja Töötatud Ravikodu Mudel, Mille Sihtrühmaks On Traumakogemusega Ja Raske Ja Sügava Psüühikahäirega Lapsed Ning Vastava Teenuse Loomisel Võiks Kaaluda Sellise Mudeli Eeskujuks Võtmist, Kuid Sihtrühmaks On Alaealised Kõrge Riskitasemega Õigusrikkujad.

Sellise Raviasutuse Loomine Eeldab Siiski **Eraldi Põhjalikku Analüüsi Nii Tööjõuvajaduse, Asukohtade Ning Rajamise Ja Ülalpidamisega Kaasnevate Kulutuste Kohta.** Seega Ei Saa See Kindlasti Olla Kiirelt Realiseeritav Lahendus, Kuid On Võimalus, Mille Poole Liikuda. Kuigi Koostöö

Sotsiaalkindlustusametiga On Selle Algatuse Juures Oluline, Ei Peaks Politsei- Ja Piirivalveamet (Ppa) Olema Selle Süsteemi Juhtiv Osapool. Ppa Roll Võiks Piirduda Noorte Suunamisega Sellistesse Asutustesse Vastavalt Tuvastatud Riskitasemele. See Lähenemine Aitab Täita Lünka Noortele Õigusrikkujatele Mõeldud Sotsiaalsete Teenuste Osas Ja Toetab Korduvrikkujate Rehabiliteerimist Ning Kõrge Riskitasemega Korduvkuritegevuse Vähendamist.

Leiud:

Intervjueeritud Piirkonnapolitseinike Hinnangul On **Suurimaks Probleemiks Politsei Vastutusala Suurendamine Selliste Ülesannete Arvelt, Mis Tegelikult Kuuluvad Lastekaitse Või Teiste Sotsiaalasutuste Pädevusse**. Kohati On Osapoolte Jaoks Piirid Hägusad Ja Esineb Segadust, Kes Konkreetsel Juhul Peab Probleemi Lahendama. Näiteks Suunavad Piirkonnapolitseinikud Enda Sõnul Ise Lapsi Tugiteenustele Või Tegelevad Alatihti Probleemsete Lastega Rohkem Kui Nende Ametikohustused Võimaldavad. See Aga Ei Ole Piirkonnapolitseinike Roll Ning Tööülesandeid Ei Tohiks Varjutada Teiste Asutuste Vastutusvaldkonnad.

Selgitus:

Võrgustikutöö Osatähtsus Kasvab Alaealise Õigusrikkuja Korduvrikkumiste Kasvuga, Mistõttu On Kriitilise Tähtsusega, **Et Kõik Osapooled Mõistaksid Võrgustikutöö Tähtsust Ühtsetel Alustel Koos Oma Vastutuspiiridega.** Selleks **Tuleb Koostada Selged Ühtsetele Alustele Tuginevad Tegutsemisjuhised Erinevate Juhtimistasandite Lõikes,** Mis Kirjeldavad Täpselt Kõigi Võrgustiku Osapoolte Kohustused, Õigused Ja Vastutuspiirid Seoses Alaealiste Õigusrikkujatega. Sellised Juhised Aitavad Võrgustiku Liikmetel Mõista, Kuidas Nende Ülesanded Omavahel Suhestuvad Ning Millist Rolli Nad Võrgustiku Eesmärkide Saavutamisel Täidavad. Hästi Läbimõeldud Protsessid Ja Juhendid Loovad Aluse Tõhusale Koostööle, Läbipaistvusele Ja Paremate Tulemustele Alaealiste Õigusrikkujatega Tegelemisel.

Koostöövõrgustiku Toimepidevuse Vaatest Tasub Kaaluda, Millistel Territoriaalsetel Tasanditel Koostöövõrgustikud Toimivad Ning Kes On Võrgustiku Osalised. Väikseim Tasand On Kogukond, Kus Märgatakse Õigusrikkuvat Käitumist, Teine Tasand On Kohaliku Omavalitsuse Tasand, Kus Korraldatakse Vajalikke Tugiteenuseid Ning Järgmine Tasand On Prefektuuri Tasand, Mis Aitab Kaasa Võrgustikutöö Koordineerimisele Ühtsetel Alustel. Samuti Võib Mõelda Riiklike Institutsioonide Tasandile, Näiteks Siseministeerium Koostöös Sotsiaalministeeriumiga On Võrgustikutöö Juhtivad Osapooled Koos Kohalike Omavalitsuste, Politsei Ning Lastekaitse Spetsialistidega, Et Tagada Ühtne Ja Tõhus Lähenemine Alaealiste Õigusrikkujate Korduvate Rikkumiste Ennetamiseks Ja Lahendamiseks. Täpsem Tegevuskava Koos Tasanditega Töötatakse Välja Edasise Protsessi Käigus.

Leiud:

Intervjueeritud Lastekaitsespetsialistid Ja Piirkonnapolitseinikud Mainisid, Et Hälbiva Käitumise **Varajane Märkamine Vähendab Oluliselt Võimalust Kuritegelikule Teele Sattumiseks Ning Mida Varem Hälbivat Käitumist Märgatakse Ja Sellele Reageeritakse, Seda Suurem On Tõenäosus Vähendada Korduvate Õigusrikkumiste Esinemist**. Dokumendianalüüsi Leiud Märgivad, Et Enne 13. Eluaastat Ilmnev Varajane Agressiivsus On Üks Olulisemaid Kuritegelikku Käitumist Ennustavaid Tunnuseid. Agressiivsuse Kujunemisel Mängivad Olulist Rolli Ka Vanemlikud Oskused Või Nende Puudumine. Vanemate Võimetus Tegeleda Lapse Probleemide Ja Vajadustega

Varases Arengujärgus Loob Soodsa Pinnase Antisotsiaalsete Suundumuste Arenguks, Suurendades Kuritegelikku Käitumise Potentsiaali Hilisemas Eas.

Lastekaitsespetsialistid Märkisid, Et Laste Hälbivale Käitumisele Tuleks Tähelepanu Pöörata Juba Lasteaias, Kuid Seda Väga Ei Tehta Vähese Teadlikkuse Tõttu. Piirkonnapolitseinikud Lisasid, Et Ka Üldharidusasutuste Teadlikkus Hälbiva Käitumise Reageerimisele Ja Oskusliku Lahendamise Osas On Küllalt Madal. Tihti Esineb Olukordi, Kus Politseinikud Kutsutakse Lahendama Olukorda, Mille Lahendamise Võimekus On Olemas Kooli Personalil. Siiski On Koole, Kus Osatakse Ja Tahetakse Selle Teemaga Tegeleda, Kuid Samas Tõdesid Piirkonnapolitseinikud, Et Koolide Teadlikkus Mittekaristuslikest Sekkumistest Ja Nende Põhimõtetest Varieerub Nii Piirkonniti Kui Kooliti Üsna Suurel Määral.

Selgitus:

Esmalt Tuleb Hinnata Ja Ühtlustada Teadlikkust Hälbiva Käitumise Märkamisest Eri Piirkondades Erineta Asutuste Tasandil, Et Tagada Varajase Märkamise Ja Sekkumise Süsteemi Ühetaoline Toimimine. Tuleb Suurendada Probleemse Käitumise Varast Märkamist Ja Abile Suunamise Võimalusi, Kasutades Ära Olemasolevaid Ressursse Ja Kontakte. See Aga Eeldab Tõhusamat Koostööd Koolidega Ja Lasteaedadega, Et Ka Õpetajad Ja Sealsed Tugispetsialistid Oskaksid Riskikäitumist Märgata Ja Sekkuda. Sealjuures On Võtmetähtsusega Koolipsühholoogide Ja Sotsiaalvaldkonna Spetsialistide Võimekuse Arendamine Läbi Koolituste Ja Infomaterjalide, Et Nad Suudaksid Märgata Ja Ennetada Probleeme Varases Staadiumis.

Võimalusel Luuakse Tagasisidesüsteem, Mis Võimaldab Koguda Ja Analüüsida Infot Varajase Märkamise Protsesside Tõhususe Kohta Ning Teha Vajalikud Parendused. Näiteks Võiks Kasutada Märkamisel Digitehnoloogilisi Lahendusi Ning Luua Ühine Koostööplatvorm Võrgustikuliikmete Jaoks, Kuhu Koondatakse Käitumisjuhised Varajaseks Märkamiseks Ning Tuuakse Välja Näidisolukorrad Koos Sammudega, Mida Konkreetsel Juhul Ette Võtta.

Süsteemseks Parendamiseks Tuleb Tagada Süsteemi Koordineerimine Ja Juhtimine Haridus- Ja Teadusministeeriumi Või Mõne Muu Institutsiooni Tasandil, Et Vältida Koordineerimatust Ja Ebajärjekindlat Lähenemist. Lõppeesmärk On Saavutada Olukord, Kus Kõik Osapooled – Koolid, Sotsiaaltöötajad, Lastekaitsetöötajad Ja Politsei – Teevad Tõhusat Koostööd, Kuid Igaüks Täidab Selgelt Määratletud Rolli, Millega Tagatakse Varajase Sekkumise Süsteemne Ja Tulemuslik Toimimine Igas Piirkonnas.

Leiud:

Dokumendianalüüsist Selgus, Et **Noorte Hoiakuid Mõjutavad Olulisel Määral Vanemate Endi Hoiakud Õiguskaitseasutustesse**. Eriti Oluline On Emade Suhtumine – Nende Negatiivne Hoiak Politsei Suhtes Võib Aja Jooksul Kujundada Noorte Üha Negatiivsemat Suhtumist. Sama Kinnitasid Ka Intervjueeritud, Et Paljud Vanemad Ei Soovi Võtta Vastutust Oma Laste Käitumise Eest Või Puudub Neil Järjepidevus Vajalike Reeglite Kehtestamisel. Kohtunike Kinnitusel On Juba Kohtusaalis Näha, Kuivõrd Vanemad Protsessi Vastu Huvi Tunnevad Ja Kas Neil On Tõsist Soovi Oma Laste Heaolu Parandada. Kui Vanemad On Valmis Koostööks, On Kõigi Intervjueeritute Sõnul Suurem Lootus, Et Ka Lapse Käitumine Muutub. Kui Vanemad Ignoreerivad Probleeme Või Suhtuvad Politseisse Vaenulikult, Kajastub See Ka Laste Suhtumises. Piirkonnapolitseinike Hinnangul Tuleks Mõnikord Hoopis Vanemad Suunata Sundprogrammidesse, Kuna Laps, Kes Naaseb Düsfunktsionaalsesse Keskkonda, Satub Suure Tõenäosusega Taas Probleemidesse.

Olemasolevate Perepõhiste Programmide („Imelised Aastad“ Ja „Gordoni Perekooli“) Osas Tõdesid Nii Piirkonnapolitseinikud Kui Ka Lastekaitsespetsialistid, Et Kuigi Need Programmid On Vajalikud, **Ei Vasta Need Alati Kõigi Perede Tegelikele Vajadustele Ja Mitte Kõik Vanemad Pole Valmis Või Võimelised Sellistes Programmides Osalema**, Eriti Juhul, Kui Nad Ise On Sotsiaalselt Raskes Olukorras. Samas Tõdeti, Et Kuigi Paljud Lapsevanemad Hoolivad Oma Lastest, Puudub Neil Teadmine, Kuidas Oma Lapsi Kasvatada, Et Lapsed Ei Satuks Õigust Rikkuvasse Käitumisse.

Selgitus:

Selleks, Et Vanemaid Enam Kaasata, **Tuleb Kohandada Olemasolevaid Programme**, Et Need Vastaksid Paremini Erinevate Perede Vajadustele. See Hõlmab Programmi Sisu Ja Metoodika Kohandamist Erinevatele Sotsiaalsetele Gruppidele Vastavamaks. Samas Tuleks Kaaluda Teenuste Kättesaadavuse Laiendamist Ning Luua Võimalusi, Mis Võimaldavad Programmidest Osa Võtta Ka Vanematel, Kes Muidu Jääksid Kõrvale (Nt Pakkuda Tasuta Osalemist, Transporditoetust Või Lastehoiu Võimalust Programmi Ajaks).

Juhtudel, Kus Lapsevanemad **Ei Soovi Vabatahtlikult Koostööd Teha, Võiks Kaaluda Vanematele Kohustuslikke Toetusprogramme.** Sellised Programmid Võiksid Keskenduda Nii Lapsevanemaks Olemise Oskuste Arendamisele Kui Ka Düsfunktsionaalsete Käitumismustrite Muutmisele. Eriti Sel Juhul, Kui Laps On Toime Pannud Kõrge Riskiga Väärteo. See Eeldab Õigusliku Raamistiku Ülevaatamist.

Tuleks Arendada Välja Kogukondlikud Tugiteenused, Mis Toetavad Positiivseid Vanemluspraktikaid Ning Aitavad Vanematel Arendada Oskusi, Kuidas Oma Laste Käitumist Suunata. Ühtlasi Luua Süsteem, Mis Kaardistab Perede Vajadusi Enne Nende Suunamist Programmidesse, Et Tagada Teenuste Vastavus Perede Reaalsele Olukorrale.

Metoodika). Loetavuse huvides oleme siin peatükis intervjueeritavale viitamisel kasutanud järgnevaid lühendeid:

- PP – piirkonnapolitseinik,
- K – kohtunik,
- LK – lastekaitse,
- SKA – Sotsiaalkindlustusameti spetsialist.

Selles peatükis on iga alapeatüki alguses kokkuvõtlikult välja toodud olulisemad leiud sellest alapeatükist, järgneb põhjalik analüüs koos osapoolte kogemusi kajastavate tsitaatidega.

Alaealiste õigusrikkumistega seotud mittekaristuslike sekkumiste rakendamine praktikas ja hinnang tulemuslikkusele

- Sekkumiste valik sõltub politseinike teadmistest ja kogemustest, kuid nende arvates on vahendite hulk piiratud, mistõttu tuleb lahenduste leidmisel olla loominguline.
- Piirkonnapolitseinikud eelistavad esmakordsete rikkumiste puhul leebemaid meetmeid nagu juhtumiarutelud ja perevestlused, raskemate või korduvate rikkumiste korral hinnatakse juhtumi tausta ning vajadusel kaasatakse lastekaitse.
- Mittekaristuslikud sekkumised on tõhusad esmarikkumiste korral, kuid nende tulemuslikkus sõltub suurel määral noore ja tema pere koostöövalmidusest.
- Personaalne lähenemine alaealistele tagab parema tulemuse, kuid nõuab rohkem aega ja ressursse, mida sageli napib.
- Sekkumiste tulemuslikkust kesksel ei hinnata, kuna tagasiside kogumine on ajamahukas ja põhjalikumad ülevaated ei ole sageli kättesaadavad.

Intervjueeritud piirkonnapolitseinike sõnul tehakse rikkumiste toimepanekul lihtsamate juhtumite korral kohapealne hoiatus, mis dokumenteeritakse. Keerukamate ja sekkumist vajavate juhtumite puhul edastatakse info piirkonnapolitseinikele, kes otsustavad edasised sammud.

Kõigi intervjueeritud õiguskaitseorganite esindajate (politsei, kohus, prokuratuur) sõnul rakendatakse kõiki sekkumisi juhtumipõhiselt. Esmakordsete õigusrikkumiste puhul eelistatakse esmalt leebemaid meetmeid, milleks on enamasti juhtumiarutelud ja perevestlused. Tõsisemate juhtumite, sh korduvrikkumiste korral, uuritakse rikkuja taustsüsteemi (suhted koolis, kodus, suhtlusringkonnas, varasem käitumine), millest lähtuvalt hinnatakse juhtumi taga olevaid asjaolusid ning täiendava sekkumise vajadust. Täiendava sekkumise vajaduse ilmnedes tehakse koostööd lastekaitsega, et suunata õigusrikkuja edasi vajalikele tugiteenustele. Enamik intervjueerituid piirkonnapolitseinikke rõhutas, et peamine eesmärk on noorte abistamine ja toetamine. Karistuse määramine peaks nende hinnangul olema viimane abinõu, kuid teatud juhtudel, eriti korduvate või raskemate rikkumiste puhul, võib karistus intervjueeritute hinnangul osutuda vältimatuks.

„Kui tegu on esmakordse rikkumisega, eelistame mittekaristuslikke meetmeid, välja arvatud raskemad rikkumised. Kui ta on nn vana kala, siis peame mõtlema." (PP)

Piirkonnapolitseinikud tuginevad sekkumiste rakendamisel sageli oma isiklikule kogemusele, et otsustada, millised meetmed võiksid mõjuda kõige tõhusamalt. Mõnegi piirkonnapolitseiniku arvates ei ole esmatähtis, kas rakendatakse meedet või vahendit, vaid oluline on lapsele abi andmine ning sellisel juhul loeb sisu, mitte mõiste.

Mitme intervjueeritud piirkonnapolitseiniku arvates on sekkumisvahendeid üsna piiratud hulk, mistõttu tuleb sobiva lahenduse leidmisel olla küllaltki loominguline. Sekkumiste valik sõltub suurel määral politseinike teadmistest, oskustest ja soovist aidata, *„sest enamusel juhtudel sa saad siiski kohe aru, et mis mõjub, mis mitte"* (PP).

Kolme uut lühisekkumist on kasutanud vaid vähesed intervjueeritud piirkonnapolitseinikud, sedagi pilootprojekti raames. Enamik intervjueerituid märkis, et korduskontakt on korduvrikkujatega tegelemisel juba loomulik osa nende tööst. Samuti rakendatakse sekkumist „Paku ise lahendus", kuigi seda ei nimetata formaalselt sellise terminiga – noorele antakse valik, kuidas oma tegu heastada. Vaid väga vähesed intervjueeritud on kasutanud „Tuleviku puud", viidates, et tegemist on veel üsna uue meetmega, mis pole veel juurdunud.

Tulemuslikkust ei saa intervjueeritud piirkonnapolitseinike hinnangul pelgalt statistikaga mõõta, kuna see on väga individuaalne ja sõltub suurel määral laste ja nende vanemate koostöösoovist ja valmisolekust. Samuti sellest, kas tegu on esma- või korduvrikkujaga ning ka rikkumise raskustasemest. Enamik intervjueeritud politseinikest ja lastekaitsespetsialistidest leidis, et mittekaristuslikud sekkumised on esmarikkumiste puhul tõhusamad kui korduvrikkumiste korral.

„Teatud protsent lastest ei tahagi teha koostööd ja ongi korduvmuster sees. Neid pole küll palju, sa võid teha temaga mida iganes, aga tema jätkab oma õigusrikkuvat käitumist." (PP)

Nii piirkonnapolitseinikud kui kohtunikud ei saa enda sõnul tagasisidet selle kohta, kas määratud sekkumised olid tulemuslikud ehk millise lahenduse konkreetne juhtum sai. Politseinikud ise aktiivselt tagasiside kogumisega ei tegele, reeglina lähtutakse neile perioodiliselt saadetud andmetabelitest, kohtunikud saavad tagasisidet varasema sekkumise kohta ainult toimikutes leiduvast teabest ning seda juhul, kui noor jõuab korduva teoga taas kohtuniku ette. Tulemuslikkuse selgitamine on ajamahukas protsess, milleks ei jätku osapooltel aega, kuigi kohtunike hinnangul oleks see abiks teadlikumate otsuste tegemisel. Intervjueeritud politseinike sõnul ei ole neile kättesaadavad põhjalikumad ülevaated sekkumiste tulemuslikkuse kohta, seda ei peeta ka üldiselt vajalikuks.

Nii piirkonnapolitseinike, kohtunike kui lastekaitsespetsialistide sõnul tagab sekkumiste tõhususe alaealisele personaalne lähenemine, kuigi see nõuab oluliselt rohkem ajaressurssi, mida niigi napib. Teiseks tulemuslikkuse näitajaks peavad intervjueeritud õiguskaitse esindajad seda, kui noor enam nende huviorbiiti ei satu, mis viitab intervjueeritute arvates sekkumiste tõhususele.

Mõnel juhul proovitakse sekkumisi hinnata erinevate meetodite, näiteks tagasisideküsimustike abil. Intervjueeritud SKA spetsialisti sõnul hindab SKA mitmedimensioonilise pereteraapia

tulemuslikkust tagasisideküsimustike abil, kuid spetsialisti hinnangul pole need piisavalt hästi valideeritud ja on vastajale pikad, mistõttu osa teraapias osalenutest ei soovi neid täita. Nii jääb tagasiside puudulikuks ning tulemuslikkuse hindamine on raskendatud.

Alaealiste õigusrikkujate koostöövalmidus sekkumiste rakendamisel ja seos hoiakutega

- Alaealiste õigusrikkujate koostöövalmidus sõltub suuresti sellest, kuidas neile mittekaristuslikke sekkumisi selgitatakse. Oluline on kasutada lihtsat ja arusaadavat keelt ning selgitada tegude ja tagajärgede seoseid. Sealjuures on suhtlemis- ja enesekehtestamisoskused väga olulised.
- Mõned noored teavad oma õigusi, kuid mitte kohustusi, mis raskendab sekkumiste rakendamist. Samas mõistab enamik pärast esmast sekkumist oma teo tagajärgi ja hoidub edasistest rikkumistest.
- Enamik politseinikke ei pea alaealisi õigusrikkujaid karistuse sihtmärgiks, vaid püüavad leida lahendusi nende olukorra parandamiseks ja õigusrikkumiste vältimiseks. Korduvad õigusrikkujad, kelle puhul ükski sekkumine ei näi toimivat, tekitavad ametnikes frustratsiooni.
- Usaldusväärne ja toetav suhtumine on alaealistega töötamisel võtmetähtsusega. Noored vajavad turvatunnet, et avada end ja võtta abi vastu. Alaealistega töötamine nõuab empaatiat, psühholoogilisi teadmisi ning oskust erivajadustega noortega toime tulla.

Kuigi intervjueeritud piirkonnapolitseinike hinnangul puutuvad nad kokku väga erinevate suhtumistega alaealiste õigusrikkujatega, sõltub koostöövalmidus suuresti sellest, kuidas neile mittekaristuslikud sekkumised lahti seletatakse. Enamasti püüavad politseiametnikud selgitada nende tegude ja tagajärgede seoseid ning mõju nende tulevikule. Kohtunike ja prokuratuuri esindaja sõnul tuleb selgitada väga lihtsas keeles: *„Olenevalt intelligentsuse astmest ja vanusest."*

> *„Nad saavad väga hästi aru sellest, mida nad on valesti teinud. Vältida tuleb muidugi väga keerulisi juriidilisi termineid." (K)*

Alaealiste õigusrikkujatega suhtlemisel peab enamik intervjueeritud piirkonnapolitseinikutest üheks oluliseks teguriks suhtlemise ja enesekehtestamise oskust, kuid ka tõsiseltvõetavust. Mitme intervjueeritu arvates on just see viimane aspekt kannatada saanud, kuna mittekaristuslikud sekkumised alati ei toimi. Eriti korduvate alla 14-aastaste õigusrikkujate puhul, kes *„käivad politseis ainult vestlemas"* ilma, et reaalseid muutusi käitumises toimuks. Mõned piirkonnapolitseinikud ja lastekaitsespetsialistid märkisid, et selline suhtumine on aja jooksul süvenenud*: „Noored teavad oma õigusi, kuid mitte oma kohustusi ja see raskendab sekkumiste rakendamist"* (PP). Siiski on suurem osa intervjueeritutest veendunud, et enamik alaealistest mõistab teo ja tagajärje seoseid ning hoidub pärast esimest sekkumist edasistest õigusrikkumistest eemale.

Suurem osa intervjueeritud politseinikke märkis, et nad **ei käsitle alaealisi õigusrikkujaid kui lapsi, keda tuleb ilmtingimata karistada,** vaid püüavad igal juhul suunata rikkujaid mõistma oma teo tagajärgi. Samavõrd oluline on kiire lahenduse leidmine, et *„nende olukorda parandada ja aidata*

neil tagasi õigele teele" (PP). Piirkonnapolitseinike jaoks on määrava tähtsusega see, kui need noored enam nende juurde tagasi ei satu: „*Mitte sellepärast, et nad vahele ei jää, vaid sellepärast, et nad ei riku enam korda*" (PP).

„Mul on neid, kes on välja saanud sellest ringist, tulevad linna peal vastu ja ütlevad, et mul on hea meel, et sa ei andnud minu suhtes alla ja surusid edasi." (PP)

Peamiste märksõnadega, mis iseloomustavad suhtumist alaealistesse õigusrikkujatesse, tõstsid piirkonnapolitseinikud esile toetavat suhtumist, koostööd noore ja tugivõrgustiku vahel ning usaldusväärsust. Viimase puhul rõhutasid intervjueeritud, et enamasti vajavad noored enda avamiseks ja abi vastuvõtmiseks turvatunnet. Sealjuures on piirkonnapolitseinike roll olla abistav ja toetav, et välja selgitada konkreetse rikkuja taust ja sellest lähtuvad vajadused õigustrikkuva käitumise muutmiseks. Siiski tekitab intervjueeritud piirkonnapolitseinikes mõningast frustratsiooni korduvad õigusrikkujad, kelle puhul mitte miski ei näi töötavat.

Kogemus mängib kõigi intervjueeritud piirkonnapolitseinike arvates alaealistega töötamisel üliolulist rolli. Alaealistega töötamine nõuab suhtlemisoskuseid ning psühholoogilist teadlikkust, kuna ebaõige lähenemine võib piirkonnapolitseinike sõnul kiiresti põhjustada noore sulgumise ja vastumeelsuse koostööks.

„Ausalt, laste puhul, kes ei tunnista süüd, on mõningane eelarvamus, aga muidu mitte, nad on abivajavad lapsed." (PP)

Kohtunike arvates peavad alaealiste õigusrikkujatega tegelejad omama teatud iseloomujooni, millest tähtsaimaks nimetati empaatiat. Oluliseks peeti ka teadmisi psühholoogiast ja oskust erivajadustega alaealistega toime tulla. Samas tõdeti, et olenemata sellest, mis ametis ollakse, ei sobi kõik inimesed selliste probleemsete lastega töötama, sest „*inimesed on väga erinevad*" (K) ning lastega ei sobi töötama spetsialist, „*kes ei tunne selle vastu mingisugust huvi*" (K).

Korduvmustri käsitlemine

- Korduvõigusrikkumiste peamisteks teguriteks on düsfunktsionaalsed peresuhted ja vaimse tervise raskused, mis loovad soodsa pinnase hälbiva käitumise kujunemiseks. Need juhtumid nõuavad mitmetahulist ja põhjalikku lähenemist.
- Alla 14-aastaste noorte rikkumiste korral keskendutakse pere ja lastekaitse koostööle ning vajadusel rakendatakse kohtumenetlust või sekkumisprogramme.
- Korduvrikkumisega noorte puhul kaalutakse KLATi, tingimisi karistust või äärmuslikel juhtudel reaalset vangistust.
- Väljakutsed süsteemis seisnevad selles, et osad noored kasvavad süsteemist välja, ilma et sekkumised toimiksid, mistõttu nende probleemid kanduvad edasi täiskasvanuikka.

Kuigi suurem osa õigusrikkumistest pannakse toime kas kamba survel, teadmatusest või igavusest, piisab enamikel juhtudel ühest kontaktist politseiga, et hoiduda õigustrikkuvast käitumisest. Samas on siiski suur hulk alaealisi, kellel kujuneb välja korduv õigusrikkumise muster. Intervjueeritud piirkonnapolitseinike hinnangul kujundavad korduvrikkumise mustri välja mitmed koosmõjus eksisteerivad tegurid. Peamiselt nimetati sellisteks teguriteks düsfunktsionaalseid peresuhteid, aga ka vaimse tervise raskuseid.

Enamiku intervjueeritute hinnangul on korduvõigusrikkujate puhul tagasilangemise ennetamine keeruline, eriti olukordades, kus noore kodune keskkond soodustab hälbiva käitumise kujunemist. Piirkonnapolitseinike sõnul varieerub korduvate õigusrikkujate arv piirkonniti, sõltuvalt piirkonna suurusest ja elanikkonna tihedusest, ulatudes mõnest kuni kümne või enama õigusrikkujani. Nendega tegelemine nõuab keerulist ja mitmetahulist lähenemist. Alla 14-aastaste korduvõigusrikkujate puhul väitsid intervjueeritud politseinikud, et esmane fookus on koostööl pere ja lastekaitsega. Tõsisemate juhtumite puhul, kus alaealine on korduvalt seadust rikkunud, rakendatakse piirkonnapolitseinike sõnul ka kohtumenetlust või suunatakse lastekaitse abil tugiteenustele ja sekkumisprogrammidesse.

> *„KLAT tuleb samuti kõne alla, kui see asi on juba väga keeruline. Trahv on viimane meede. Samas on neid, kelle puhul midagi ei tööta. Sel juhul teeme trahvi ja ongi kõik." (PP)*

Kohtunike sõnul jõuavad nende vaatevälja eelkõige need korduvad õigusrikkujad, kelle puhul on politsei alustanud kriminaalmenetlust ja kohtuvälise menetluse rakendamine ei ole enam võimalik. Korduvate õigusrikkujate osas kaalutakse KLATi suunamist, kuna varasemad sekkumismeetmed ei ole soovitud tulemusi andnud. Sellistel juhtudel peetakse vajalikuks rakendada tõhusamaid ja rangemaid meetmeid. Samas võib teatud olukordades olla vajalik määrata tingimisi karistus või äärmuslikumal juhul otsustada reaalne vangistuse täideviimine.

Samas väitsid intervjueeritud piirkonnapolitseinikud, et alati on teatud protsent neid alaealisi õigusrikkujaid, kellega ei ole midagi võimalik teha, sest ükski sekkumine ei näi töötavat. Sellistel juhtudel kasvavad need noored süsteemist välja ja on juba järgmiste asutuste tegeleda. Osad piirkonnapolitseinikud mainisid ka, et mõnel juhul oodatakse õigusrikkuja 18-aastaseks saamist, kuna temaga ei suudeta tegeleda. Intervjueeritud kohtuniku arvates aga ei ole see süsteem päris õige ja õiglane, et kui noor inimene saab 18-aastaseks, siis koheldakse teda täiskasvanutele mõeldud reeglite järgi, sest inimese aju selles vanuses veel areneb ja *„tagajärje väljatöötamine või oskus tagajärgi oma teole analüüsida"* (K) kestab veel 26. eluaastani. Ka prokuratuuri esindaja väljendas muret probleemsete noorte täiskasvanute saatuse üle.

> *„Võib tõesti juhtuda nii, et nooruk, kes on olnud kõrge riskiga, aga ta tuli enam-vähem toime, sai täiskasvanuks. Lastekaitse kadus ära. Vanemad viskasid välja – sa oled nüüd täisealine. /.../ Ühesõnaga neil ei ole mitte kedagi, ükski KOVi sotsiaaltöötaja ei taha nendega tööd teha." (Prokuratuur)*

Samas võib probleemsete noorte täiskasvanute olukord tulevikus siiski paraneda, sest prokuratuuri esindaja sõnul *„noortel täiskasvanutel on ka nüüd erikohtlemise mudelid, aga see on nii uus asi, et see ei ole veel käivitanud"*.

Teenuste kättesaadavus

- Teenuste hulk ja kättesaadavus on piirkonniti väga erinev. Linnades on rohkem teenuseid, samas väiksemates piirkondades on tugi sageli piiratud omavalitsuse ressursside ja teenusepakkujate nappuse tõttu. Teenustele pääsemist raskendavad pikad järjekorrad igal pool.
- Pereteraapia ja sotsiaalprogrammid on tõhusad, kuid nende kättesaadavus ja sobivus varieeruvad piirkonniti.
- KLATi suunamist peetakse vajalikuks raskematel juhtudel, kuid erinevatel osapooltel on eriarvamused, kas KLAT on abivahend ja võimalus või on tegemist vabadust piirava karistusega.
- Mõned omavalitsused pakuvad kohandatud teenuseid, kuid nende rakendamine on kulukas ja vajalikke spetsialiste napib.

Lastekaitsespetsialistide, piirkonnapolitseinike ja prokuratuuri esindaja hinnangul **on teenuste hulk ja kättesaadavus piirkonniti märkimisväärselt varieeruv.** Lastekaitsespetsialistid rõhutavad, et linnalistes piirkondades on võimalik kasutada nii riiklikult kui ka kohaliku omavalitsuse rahastatavaid teenuseid ja programme, kuna suuremad omavalitsused suudavad pakkuda mitmekesisemat tuge. Väiksemates ja hajaasustusega piirkondades jääb teenuste kättesaadavus aga tihti piiratumaks, sõltudes nii kohaliku omavalitsuse eelarvelistest võimalustest kui ka vastavate teenusepakkujate olemasolust piirkonnas.

„Ja sellist ressurssi ei ole, et igas linnas on olemas mingi teenus, hea teenus. Kliente ei ole nii palju, et meil praegu… Ma ei tea, oletame, et [väiksemas linnas] on kolm toimepanijat. Võib-olla järgmine aasta ei ole mitte ühtegi. Ehk siis see ongi see ring, et kuidas me suudame tagada igale noorele need teenused. Noh, tegelikult ilmselt väiksemates kohtades ei saaqi taqada." (Prokuratuur)

Siiski mööndi, et ka suuremates keskustes esineb teenuste kättesaadavusega probleeme. Paljude teenuste puhul on järjekorrad väga pikad ja jätkuvalt kasvavad, kuna abivajavate laste arv on tõusutrendis ning teenusepakkujate ressursid ei suuda nõudlusele vastata. Näiteks toodi välja, et mõne teenuse järjekorrad võivad ulatuda isegi kuuest kuust 10 kuuni, mis muudab abi õigeaegse osutamise keeruliseks ning halvendab abivajajate olukorda. Seda kinnitasid ka piirkonnapolitseinikud, et vaatamata mõnel pool pakutavate tugiteenuste rohkusele, on neile ligipääs üldiselt *„väga raske"*. Eriti keeruline on olukord hajaasustusega piirkondades, kus teenuste kehva kättesaadavuse leevendamiseks pakkusid intervjueeritud piirkonnapolitseinikud võimalust viia abivajav laps teenuse juurde. Samas leidsid aga mõned piirkonnapolitseinikud, et selline lahendus ei ole pikaajaliselt jätkusuutlik, kuna see nõuab suuri ressursse ning võib noorele kaasa tuua täiendavaid probleeme, näiteks uute ebasoodsate sotsiaalsete suhete kujunemise. Kuna mõnede piirkonnapolitseinike hinnangul on väiksemates keskustes teenustele saamine väga problemaatiline, lahendatakse enamus juhtumeid siiski protokollide ja trahvidega, *„sest mingit paremat alternatiivi meil hetkel ei ole." PP*

Keeruliste peresuhete korral peetakse tõhusaks lahenduseks mitmedimensioonilist pereteraapiat (MDFT), mis toetab nii noori kui ka nende peresid ja aitab neil hõlpsamini igapäevaelus toimida. Siiski möönsid intervjueeritud piirkonnapolitseinikud, et selle programmi kättesaadavus on

piirkondades väga erinev, mõnes piirkonnas isegi olematu. Lisaks MDFT programmi kättesaadavusele ei pruugi see kõigile noortele olla ka sobiv meede – SKA spetsialisti sõnul ei sobi teraapia neile, kellel ilmneb psühhopaatseid tunnuseid, sest nemad saavad teraapiast juhiseid hälbiva käitumise jätkamiseks ja edasiarendamiseks. Samuti tuleks enne MDFTsse suunamist rakendada pehmemaid meetmeid, nt vestlust psühholoogiga.

Narkootikumide või alkoholi tarbimise juhtumite puhul leidsid piirkonnapolitseinikud, et noorte suunamine sotsiaal- ja psühholoogilise toe programmidesse peaks olema kättesaadavam ja ka kiirem. Näitena toodi programmi „Puhas tulevik", mis on suunatud küll esmakordsetele narkootikumide tarvitajatele ja mille eesmärk on ennetada edasisi rikkumisi. Kuid piirkonnapolitseinike sõnul peaks sekkumine olema tänaseid arenguid arvestades juba palju varasem, sest vajadus on laiem, kui konkreetne programm suudaks katta. Sellega nõustusid ka lastekaitsespetsialistid, et programmi suunamine tuleks teha tunduvalt varasemas etapis, kui seda praegu tehakse.

Lisaks märkisid piirkonnapolitseinikud, et isegi olukordades, kus alaealine on valmis oma teo eest võtma kohustuse, osutub tema suunamine vastavatesse tegevustesse keeruliseks. Probleemi peamiseks põhjuseks on sobivate kohtade nappus ning potentsiaalsete tööandjate vähesus, kuhu alaealist saaks heastamisega seotud tööle suunata.

Intervjueeritute seas tekitas enim vastakaid arvamusi KLATi suunamisega seonduv. Kõik intervjueeritud möönasid, et see ei peaks üldjuhul olema esimene meede ning enamasti oldi nõus, et enne KLATi suunamist tuleks rakendada leebemaid sekkumisi. Lahku läksid arvamused aga selles osas, kas KLAT on abivahend ja võimalus, mille kasutamisel võiks olla vabamad käed (piirkonnapolitseinikud, ka prokuratuur), või karistus ja vabaduse piiramine (SKA, lastekaitsespetsialistid).

„Meie jaoks on nagu päästerõngas noore jaoks, sest tõesti seal on kõik tagatud. /.../ Neil on sellised väiksemad rühmad tehtud, selline turvatunne on tagatud, neid on võimalik ümber paigutada, kui lapsed kuskile ei sobi. Kui on vaja lihtsustatud õppekava tagada, siis on ka tagatud neil."
(Prokuratuur)

Seega on nii SKA kui lastekaitseametnike hinnangul igati põhjendatud praegune süsteem, mille kohaselt tuleb enne KLATi suunamist rakendada leebemaid meetmeid ning seda tuleks kohaldada vaid viimase meetmena ning ainult neile, kes on toime pannud raskemaid õigusrikkumisi. Samas nõustus ka SKA sellega, et mõne noore puhul on KLAT siiski vajalik ja kasulik, kuna see tagab rutiini ja distsipliini ning korra nende laste elus.

„Kuivõrd me mõistame, mis on selle teenuse sisu ja millist muutust me loome tegelikult noore inimese elus, kui me tema vabadust piirame. Ja mis eesmärk meil päriselt on. Kas me päriselt inimesena usume, et kellegi vabaduse piiramine teeb olukorra paremaks või et teeb ta terveks?"
(SKA)

Lastekaitsespetsialistide sõnul esineb olukordi, kus noored, kes sisuliselt vajaksid KLATi, on asendushooldusel. Samas leidis SKA, et KLAT ei ole sobiv lahendus juhtudel, kus lapse keskkonnast eraldamise vajadus tuleneb eelkõige tema düsfunktsionaalsest perest. Sellistes olukordades

peetakse õigemaks kasutada asenduskodu teenust, et tagada lapsele stabiilne ja turvaline keskkond. Mõned omavalitsused, sõltuvalt oma eelarvelistest võimalustest, on loonud individuaalteenuseid, näiteks üks-ühele teenuse, et täita oma kohustust hoolitseda kõigi abivajavate laste eest. Siiski tunnistatakse, et sellised lahendused on kohalikele omavalitsustele väga rahamahukad ning mõnel juhul lahendatakse probleem asendushoolduse kaudu, mis on kohati vähem koormav KOVi eelarvele. Kuid vajalikke spetsialistide nappus kimbutab kõiki omavalitsusi.

Prokuratuuri esindaja väljendas ebakindlust seoses SKA hinnanguga, et aastane viibimisaeg KLATis võib olla noore jaoks liiga pikk. SKA spetsialisti hinnangul tuleks seal viibimise aega kohaldada *„mitte aastaks, vaid palju-palju lühemaks ajaks*".

> *„Sinna lähevad ju väga kõrge riskiga lapsed. Kas tõesti kahe kuuga me suudame, ütleme nii, lapse suunata õiguskuulekale teele? /.../ Kui me räägime kuritegudest ja äärmiselt kõrge riskiga nooruk paari kuuga alles harjub ära seal." (Prokuratuur)*

SKAl on aga ka kogemusi olukordadest, kus laps „unustatakse" KLATi teenusele – taotletakse kohtus teenusel viibimise pikendamist, seda ka korduvalt, et probleemse lapsega tegeleks keegi teine. Nii võib SKA spetsialisti tõlgendusel tekkida olukord, kus alaealisele sisuliselt määratakse karmim karistus kui täisealisele sama teo eest.

Koostöö tugivõrgustikuga

- Koostöö kvaliteet varieerub piirkonniti ning probleemid erinevate osapoolte koostöös on seotud osapoolte aktiivsusega, spetsialistide nappuse ja oskustega ning protsesside kulukusega, mis raskendavad õigeaegset ja tõhusat sekkumist.
- Lastekaitsega koostöö probleemiks on ressursside piiratus ja spetsialistide vahetumine. Mõnel juhul vajab lastekaitse suuremat survet politseilt, et probleemidega kiiresti tegeleda.
- Koostöö koolidega on piirkonniti ja kooliti erinev. Taastava õiguse põhimõtteid ei tunta alati piisavalt, mistõttu jäävad varased sekkumised sageli kasutamata. Mõnes koolis on näha politseiga koostöö järkjärgulist paranemist.
- Koostööd kohtuga nähakse erinevalt: mõnes piirkonnas on see efektiivne, kuid mujal liiga aeglane ja leebe, sest kohtumääruste täitmine võib venida ja kohustusi sageli ei järgita.
- Politseinikud ootavad SKAlt kiiremat reageerimist, eriti KLATi suunamisel, kuid SKA töökorraldus ja ressursid ei võimalda alati ootustele vastata.

Peamised võrgustikupartnerid, kellega piirkonnapolitseinikud koostööd teevad, on omavalitsuste lastekaitse- või laste heaolu spetsialistid, koolid ning piirkondlikud laste hariduslike või sotsiaalkaitse küsimustega tegelevad keskused. Lisaks mainiti koostööd prokuratuuriga, kohtutega, meditsiiniasutustega ja Sotsiaalkindlustuse ametiga (SKA). Mitmed piirkonnapolitseinikud tõid

esile ka noori endid, kes teavitavad politseid mõnest sündmusest või *„võivad aidata teisi noori korrale kutsuda.“* Üks intervjueeritu rõhutas, et *„kõik, kes kuidagi noore elu puudutavad, on meiega kontaktis“* (PP), viidates laiaulatuslikule ja süstemaatilisele koostööle võrgustiku kõigi osapoolte vahel, kuigi mitte kõik intervjueeritud piirkonnapolitseinikud ei jaganud sama seisukohta. Enamik piirkonnapolitseinikke hindas küll koostööd **võrgustiku osapooltega toimivaks**, kuid selle tõhusus varieerub piirkonniti. Politseinike sõnul sõltub koostöövõimekus suuresti osapoolte aktiivsusest ja ressurssidest. Spetsialistide, nagu psühholoogide ja sotsiaalpedagoogide kaasamine sõltub konkreetsest juhtumist ja lapse vajadustest.

Koostööd **lastekaitsega ja omavalitsustega** hinnati piirkonnapolitseinike poolt üldiselt heaks, kuid tõsteti esile ka probleeme, eriti spetsialistide vahetumise ja ressursside piiratuse osas. Erinevused on nähtavad isegi piirkondlikult, näiteks ühe ja sama prefektuuri ühtede esindajate sõnul on koostöö *„igapäevane“,* samas kui teiste sõnul esineb tööjõupuudusest ning spetsialistide sagedasest vahetumisest takistusi koostöö järjepidevuses. Veel nimetati takistavateks teguriteks, et *„koostöö sõltub isikutest“* ja *„maal on distantsid suuremad ja inimeste iseloomud teised.“* Samas leidus vastupidist arvamust, kuna väikestes kohtades tunnevad inimesed üksteist paremini, siis on koostöö osapoolte vahel sedavõrd lihtsam. Koostöö kvaliteedist sõltub ka see, kuivõrd peab piirkonnapolitseinik ise õigusrikkujaga tegelema ja talle vajalikud teenused välja nõudma. Nii mõnigi intervjueeritu nentis, et *„pressima peab ka lastekaitset, kuigi nemad ka väga seda teha* [teenustele saata] *ei saa. Suure pressinguga ainult.“* Väiksemates valdades võib olla keerulisem kiiresti reageerida, kuna *„lastekaitse töö võib vahel võtta kauem aega, kui me loodaksime. Neil on neid probleemsete laste toimikuid rohkem laua peal ka“* (PP).

„Kui mina ei tegele, siis kes tegeleb?“ (PP)

„Oleneb lastekaitsest, esineb väga head koostööd, aga esineb ka neid, kes ei tunne üldse huvi. Lastekaitse suunab KLATi, seal on järjekorrad, siis tegelen ju mina ikka. Me oleme siin nagu sotsiaaltöötajad.“ (PP)

Kuigi intervjueeritud lastekaitsespetsialistid hindasid koostööd piirkonnapolitseinikega enamasti heaks, märkisid nad siiski, et mõnel politseinikul võib olla keeruline oma tööpõhimõtteid reformi põhimõtetele vastavaks muuta. Eriti puudutab see neid, kes on harjunud oma tööülesandeid täitma samal viisil aastaid ning pigem suhtuvad õigust rikkunud lapsesse läbi karistava hoiaku.

Ka koostööd **koolidega** hindavad piirkonnapolitseinikud ja lastekaitseametnikud heaks, kuid see võib kooliti ja piirkonniti varieeruda ning sõltuda koolide arusaamast ja teadlikkusest taastava õigluse põhimõtetest. Õpetajad, kes puutuvad küll igapäevaselt kokku noortega, ei ole piisavalt kursis taastava õiguse põhimõtetega ega tea, kuidas sekkuda, kui noorte käitumises ilmnevad probleemid. Seetõttu jääb varajane sekkumine tihti kasutamata ja probleemid eskaleeruvad, enne kui abi otsitakse. Teisalt leiti, et osades koolides on keeruline mõista, et väiksemaid konflikte peaks suutma lahendada sotsiaalpedagoog, mitte ilmtingimata piirkonnapolitsei. Samas on ka neid koole, kus saadakse aru taastava õiguse põhimõtetest ning koostöö piirkonnapolitseiga ajas aina paraneb.

Koostööd **kohtutega** hindasid piirkonnapolitseinikud väga erinevalt, see sõltub piirkonnast ja kohtute töö kvaliteedist. Mõnes piirkonnas täidetakse kohtumääruseid rangelt, kuid mõne

piirkonna kohtu tööd peavad politseinikud liiga leebeks. Nii mõnigi piirkonnapolitseinik arvas, et kohtud on oma alaealisi õigusrikkujaid puudutavates otsustes liiga leebed. Kohtumenetlused on väga aeganõudvad ja kulukad, kuid tihtipeale saavutatakse kohtutes samad tulemused, mis vabatahtlike meetmete rakendamisega. Kohtumenetluste fookus on süü küsimusel ning menetlused venivad pikale ilma, et sekkumine üldse aset leiaks. Seda seletati asjaoluga, et piirkonnapolitseinike meelest määrab kohus mõnikord alaealistele õigusrikkujatele kohustusi, mida nad ei täida, kuna *„nad* [alaealised õigusrikkujad] *ütlevad kohtus, et nad ei pea midagi tegema ja ei teegi*" (PP). Kohtunike sõnul sõltub palju prokuröride taustast ja tahtest teha põhjalikku eeltööd menetlusse puutuva taustinformatsiooni kogumisel. Siinjuures on tähelepanuväärne, et konkreetselt lastele spetsialiseerunud erikonsultant on olemas vaid Põhja prefektuuris. Lastekaitse hindas koostööd kohtutega heaks, kuna kohtud kasutavad lastekaitse konsultatsiooni selleks, et alaealise õigusrikkuja kohta rohkem teavet saada, samuti konsulteerib tõendite ja taustainfo kogumisel KOVidega prokuratuur. Samas näevad kohtunikud ise oma töös, et koostöö sujuvus erinevate osapooltega oleneb väga palju konkreetsest spetsialistist.

„On ühest äärmusest teise lastekaitsetöötajaid. Mõned on sellised, et müts maha nende ees. /.../ Nad on väga hingega asja juures. Mõned on täiesti ükskõikseid. Sama on sama politseinike puhul. Täpselt sama on klassijuhatajate puhul, vanematest rääkimata." (K)

Intervjueeritute hinnangul on koostöö SKAga erinevates ametkondades varieeruv. Lastekaitsespetsialistid mõistavad hästi SKA töökorraldust ja põhimõtteid, mis hõlbustab koostööd. Samas on politsei esindajatel selles vallas rohkem raskusi, kuna nende ootused SKAle hõlmavad sageli kiiremat reageerimist, mis ei pruugi alati kooskõlas olla ametkonna senise töökorralduse ja ressurssidega. Kriitikat jagus eeskätt KLATi suunamise protsessi osas, kus piirkonnapolitseinikud ootavad SKAlt palju kiiremat reageeringut ja võimalust keerulise õigusrikkuva mustriga nooruk paindlikumalt ja kiiremalt teenusele saata, seda ilma vajalikke eelsekkumisi rakendamata.

Koostöö lastevanematega/seaduslike esindajatega

- Kodused probleemid, sealhulgas sotsiaalmajanduslik olukord, mängivad lapse õigusrikkumiste kujunemisel olulist rolli, kuigi probleemid võivad esineda ka jõukates peredes.
- Vanemate valmisolek ja teadlikkus probleeme tunnistada varieerub suuresti, mõjutades oluliselt laste käitumise muutmist. Paljud vanemad soovivad aidata, kuid ei tea, kuidas. Samas mõned keelduvad vastutust võtmast või suhtuvad ametivõimudesse vaenulikult.
- Politseinike hinnangul tuleks mõnel juhul suunata vanemad sundprogrammidesse, kuna düsfunktsionaalne keskkond takistab lapse püsivat muutumist. Programmid nagu „Imelised aastad" ja „Gordoni perekool" on kasulikud, kuid ei kata alati kõigi perede vajadusi. Mõned vanemad ei ole valmis osalema või ei ole programmid nende jaoks sobilikud.
- Vajadus on pikemaajalise ja paindlikuma toetuse järele, mis arvestaks erinevate perede spetsiifilisi vajadusi ja sotsiaalset tausta.

Nii intervjueeritud piirkonnapolitseinike, lastekaitse spetsialistide kui kohtunike hinnangul on koostöö lastevanematega *„seinast seina"*. Üldiselt kinnitatakse, et koostöö lastevanematega sõltub suuresti vanemate teadlikkusest ja valmisolekust probleeme tunnistada. Enamik vanemaid soovivad oma lapsi aidata, kuigi ei teata, mil moel seda teha. Seetõttu esineb vahest olukordi, kus *„mõnikord on keerulisem töötada lapsevanemaga kui lapsega"* (PP). Politseinikud ja lastekaitsespetsialistid tõdesid siiski, et paljud vanemad ei taha oma laste eest vastutust võtta või ei jagu neil püsivust lapsele vajalikke reegleid kehtestada. Kohtunikud näevad enda sõnul juba kohtusaalis, kuivõrd vanemad protsessi vastu huvi üles näitavad ja on tegelikult huvitatud oma laste saatusest.

„Last ma ei süüdista kunagi, minu jaoks on lapse rikkuval käitumisel otsene seos vanemate käitumisel." (PP)

Kui vanemad on valmis koostööks, on kõigi intervjueeritute sõnul ka rohkem lootust, et ka lapse käitumine muutub. Kui aga vanemad ignoreerivad probleeme või suhtuvad politseisse vaenulikult, peegeldub see ka laste suhtumises. *„Osad on väga mures lapse pärast, samas kui teised õigustavad oma lapse käitumist ja ründavad meid juba esimese telefonikõne ajal"* (PP). Selline polariseeritus mõjutab ka seda, kuidas lapsed tajuvad nii politsei kui kohtute rolli ja oma käitumise tagajärgi. Laste seaduslike esindajatega on lastekaitseametnike hinnangul mõnel juhul isegi keerulisem koostööd teha kui lastevanematega, sest neil on väga kindel lähenemine, kuidas asju peaks lahendama ilma, et tegelikult asjasse väga süüvitud oleks.

Probleemid koduses keskkonnas, sealhulgas sotsiaalmajanduslikud tegurid, mängivad lapse kujunemisel olulist rolli. Nagu üks intervjueeritutest piirkonnapolitseinikest märkis: *„Lapsed tunnetavad hästi pere /.../ majanduslikku seisu. Kui pere peab kulusid kärpima ja ei saa endale lubada nii palju kui varem, võib see põhjustada noortes stressi ja pingeid. Mõned lapsed võivad varastada /.../. Samuti võivad lapsed reageerida drastiliselt, näiteks ennast vigastades /.../"* (PP). Siiski rõhutatakse, et majanduslik olukord ei ole alati määrav – ka jõukate perede lapsed võivad sattuda probleemidesse, näiteks narkokaubanduse või muude ebaseaduslike tegevustega.

„Lapsed on katki sellepärast, et vanemad on hullud, sõna otseses mõttes, nad on mingites ideaalides kinni ja lõpetavad oma lapsed vaimselt ära." (PP)

Piirkonnapolitseinike hinnangul tuleks mõnel juhul suunata hoopis lapsevanemad sundprogrammidesse. Laps, kes naaseb keskkonda, kus vanemad jätkavad düsfunktsionaalset eluviisi, satub suure tõenäosusega varem või hiljem taas probleemidesse. Lastevanematele suunatud programmide, nagu „Imelised aastad" ja" Gordoni perekooli", osas tõdesid nii piirkonnapolitseinikud kui ka lastekaitsespetsialistid, et kuigi need programmid on vajalikud, ei vasta need alati kõigi perede tegelikele vajadustele. Mõned intervjueeritud piirkonnapolitseinikud arvasid, et mitte kõik vanemad pole valmis või võimelised sellistes programmides osalema, eriti juhul, kui nad ise on raskes olukorras. Lisaks märgiti, et programm „Imelised aastad" keskendub lastega töötamisele kuni 8. eluaastani, samas on vajadus pikemaajalise toe järele. „Gordoni perekooli" puuduseks peeti aga asjaolu, et programm eeldab osalejatelt *„teatud tasemel avatud*

mõtlemist ja laiemat silmaringi" (PP), mis ei pruugi kõigi vanemate puhul realiseeruda, eriti nende hulgas, kes on keerulisemas sotsiaalses või majanduslikus olukorras.

Töökorraldus ja andmehaldus

- Piirkonnapolitseinikud seisavad silmitsi suure töökoormuse ja piiratud ressurssidega, mis raskendavad alaealiste õigusrikkujatega tõhusalt tegelemist. Dokumenteerimise ajamahukust süvendab andmete dubleerimine erinevates süsteemides. Menetlusinfosüsteem hõlbustab andmevahetust lastekaitsega, kuid vajaks rohkem liidestamist ja kahesuunalist infovoogu, et teave jõuaks ka politseini.
- Vajatakse rohkem süvitsi minevaid koolitusi psühholoogiliste teadmiste, sõltuvusainete mõju ning jõustava vestluse oskuste alal. Olemasolevad juhendmaterjalid sobivad peamiselt noorematele ametnikele, kuid ei kata keerukamaid juhtumeid. Kogenumad politseinikud toetuvad oma praktilistele kogemustele, juhendmaterjalid on abiks protseduurireeglite järgimisel.
- Alaealiste õigusrikkujatega peaks tegelema peamiselt politseinikud, kellel on vastavad oskused ja sobivad isikuomadused. Kuigi keeruliste juhtumite korral saab toetuda kolleegidele ja juristidele, on mõnes piirkonnas politseinike koormus väga suur ja tugev seljatagune puudub.
- Suuremat rõhku tuleks panna ennetusprogrammidele ja kriisiabi kättesaadavusele, et probleemseid noori tõhusamalt toetada.

Intervjueeritud piirkonnapolitseinike suurimaks murekohaks töökorralduses on liigne töökoormus, mis tuleneb peamiselt aja- ja inimressursside puudusest. Mitmed intervjueeritud tõid välja, et uusi kohustusi lisandub pidevalt, kuid täiendavaid ressursse, näiteks aega, juurde ei tule.

Alaealiste õigusrikkujate juhtumite dokumenteerimine ja haldamine toimub menetlusinfosüsteemis (MIS), kuid piirkonnapolitseinike hinnangul on see protsess ajamahukas. Töövoogu aeglustab andmete dubleerimine, kuna samu andmeid peab sisestama mitmesse erinevasse kohta. Kuigi enamik politseinikest on aja jooksul menetlusinfosüsteemi kasutamisega kohanenud ja süsteem on selgemaks saanud, tekitab raskusi mitme programmi vahel pendeldamine, kuhu info juhtumi kohta talletatakse. Selle lahenduseks nähakse **erinevate programmide liidestamist** ning programmide kasutajasõbralikkuse parandamist, et vältida korduvat andmesisestust ja muuta sekkumiste dokumenteerimine lihtsamaks.

Positiivsena toodi välja, et menetlusinfosüsteem suhtleb teiste andmebaasidega (nt STAR), mis võimaldab edastada vajalikku teavet otse lastekaitseni. Samas vajaksid politseinikud teavet oma töö ja sekkumiste valikute tõhustamiseks, mistõttu peaks infovoog olema praeguse ühesuunalisuse asemel **kahesuunaline.** Kui info jõuab lastekaitseni, peaks info laekuma juhtumi protsessist ja tulemusest ka politseini, mida praegu lahendatakse *„telefonitsi ja kokkusaamistel"* (PP).

Koolitustest rääkides märkisid intervjueeritud piirkonnapolitseinikud, et seni pakutud koolitustel keskendutakse enamasti küsimusele, kuidas määrata mittekaristuslikke sekkumisi, kuid tihti jääb ebaselgeks, mida konkreetses olukorras rakendada, et sekkumine oleks võimalikult tõhus.

Alaealiste õigusrikkujatega töötades peetakse kõigi intervjueeritud gruppide sõnul võtmetähtsusega **oskusteks suhtlemisoskust ning võimet luua noortega usalduslik suhe**, sh erivajadustega alaealiste õigusrikkujatega toimetuleku oskusi. Täiendavat väljaõpet vajatakse eelkõige psühholoogiliste teadmiste ja jõustava vestluse oskuste osas. Samuti vajatakse süvitsi minevaid koolitusi sõltuvusainetest, kuna nende mõju on teadmata, kuid nende kättesaadavus üha kasvab.

„Meil lisandub sotsiaalset tööd üha rohkem juurde ja ressursipuudus paneb lõpuks valiku ette, millega tegeleda." (PP)

Enamik intervjueeritud piirkonnapolitseinikke tajusid oma **tööandjaid** toetavana, eriti keeruliste juhtumite korral saab kaasata juriste ja kolleege. Samas leidus ka piirkondi, kus töökoormus on väga suur ning ressursside ja spetsialistide vähesus seab töötajad keeruliste valikute ette. Mõned politseinikud tõid siiski esile, et riskinoorte ja lahendamata juhtumite puhul on vastutus tihti üksnes nende õlul ning puudub vajalik tugev seljatagune, et probleemsete situatsioonide ja noortega edukamalt toime tulla. Mõnede piirkonnapolitseinike arvates tuleks ennetusprogrammidele ja kriisiabi kättesaadavusele senisest enam rõhku panna, et töötada noortega tõhusamalt.

Kuigi mittekaristuslike sekkumiste rakendamiseks on välja töötatud juhendmaterjal „Taastava õiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös (2018) ning uuendatud versioon 2024. aastast, **siis kogenumad piirkonnapolitseinikud juhinduvad oma sõnul alaealistega seotud juhtumite käsitlemisel siiski oma kogemustest**. Olemasolevad juhised peetakse sobivamateks noorematele kolleegidele, kes alles omandavad praktilisi oskusi. Juhised keskenduvad intervjueeritute sõnul tüüpolukordadele, mis ei pruugi aidata igas olukorras, kuna juhtumid on harva ühetaolised. Kuid juhised ja käsiraamatud on kahtlemata vajalikud, et järgida protseduure ja vajadusel saada teavet käitumisjuhisteks.

Prefektuuride esindajad ja kohtunikud pidasid oluliseks **spetsialiseerumist**. Kuigi noorsoopolitseiniku ametikohta enam ei ole, jaotatakse tööülesandeid sageli siiski nii, et noortega töötavad eelkõige vastava pädevusega piirkonnapolitseinikud. Teisalt oleneb see ka isikuomadustest, üldjuhul ei suunata noorega tegelema ametnikku, kes noortega kontakti saavutada ei suuda või kelle jaoks see on komplitseeritud.

„Näiteks prokuratuuris ja politseis, et need inimesed, kes alaealistega tegelevad, nad peavad omama väljaõpet ja nad peavad olema spetsialiseerunud. See on nagu võtmeküsimus." (K)

Reformi plussid

- Kõik intervjueeritud kinnitasid, et reform on toonud kaasa positiivseid muutusi ja võimaldab probleemidega tegeleda tõhusamalt. Politsei ja kohtusüsteem on muutunud noortesõbralikumaks, pakkudes paindlikumaid ja individuaalsemaid lahendusi, mis arvestavad noorte vajadusi ning tulevikuvõimalusi.

- Alaealiste õigusrikkujate reformi keskne eesmärk on täidetud, millega vähendati karistusregistrisse sattuvate noorte arvu, mida peavad politseinikud, kohtunikud ja prokurörid oluliseks sammuks õiges suunas.
- Karistusmeetodid muutusid ning varasemad meetodid, nagu trahvimine ja protokollimine, asendati taastava õiguse ja mittekaristuslike sekkumistega, mis rõhutavad õigusrikkuja vastutust ja tagajärgede mõistmist.
- Alaealiste vahistamisi ja korduvrikkumisi on oluliselt vähem ning esmakordsed õigusrikkujad satuvad pärast sekkumist harva uuesti politsei huviorbiiti.

Suurem osa intervjueeritud politseiametnikest, samuti kohtunikud ja prokuratuuri esindaja leidsid, et alaealiste õigusrikkujatega seotud reform on toonud kaasa olulisi muutusi ning **sammutakse järjekindlalt reformi keskse eesmärgi – vähendada karistusregistrisse sattuvate noorte arvu** – poole. Varasemad karistusmeetodid, nagu trahvimine ja protokollimine, ei olnud piirkonnapolitseinike arvates tõhusad, kuna noored ei tajunud neid tõsiste tagajärgedena. Kohtunikud märkisid, et võrreldes enne reformi ja pärast reformi, on alaealiste vahistamist jäänud *„kõvasti vähemaks"*.

Reformi positiivseks küljeks peavad intervjueeritud piirkonnapolitseinikud ja kohtunikud seda, et **paljud noored saavad teise võimaluse ilma menetlusse sattumata**. Taastava õiguse põhimõte rõhutab vastutust ja arusaamist, et igal teol on tagajärjed, mis ei pea olema karistus ning konflikte saab lahendada juba väga varajases faasis. Intervjueeritud piirkonnapolitseinikud, kohtunikud ja prokuratuuri esindajad nõustusid, et **taastava õiguse ja mittekaristuslike sekkumiste kasutamine on tihti tõhusam kui lihtsalt karistamine.**

Intervjueeritud politseinike hinnangul on politsei muutunud laste- ja noortesõbralikumaks ning nad püüavad leida lahendusi enne, kui probleemid eskaleeruvad, seda eeskätt laste vajadusi silmas pidades. Kui menetlus on siiski jõudnud prokuratuuri, on prokuröridel mitmesuguseid võimalusi mittekaristusliku sekkumise kohaldamiseks, sealjuures lähtutakse lisaks teo iseloomule ka noore vajadustest ja arvamusest.

„Muu asjakohane kohustus on selline, et siis prokurör otsustab enda nägemuse järgi, hinnates vajadusi. Lisaks siis koostöös õiguskantsleri bürooga, laste ombudsman on teinud soovitusi, kuidas peaks olema see erikohtlemine." (Prokuratuur)

„Hästi oluline ka erikohtlemise mudelis on see, et me küsime lapse arvamust." (Prokuratuur)

Intervjueeritud kohtunik sedastas samuti, et võrreldes reformile eelnenud ajaga, kui vanglakaristuse alternatiiviks oli suunamine alaealiste komisjoni, on praegu võimalusi rohkem ning probleemidega on võimalik tegeleda paindlikumalt ja individuaalsemalt.

„Ma isegi praegu ei kujuta ette, et kuidas üldse teisiti saaks, kui nii, nagu praegu." (K)

Sekkumised on näidanud piirkonnapolitseinike sõnul positiivseid tulemusi, eriti esmakordsete õigusrikkujate arvu vähenemisega, kes pärast sekkumist enam politsei huviorbiiti ei satu. **Korduvrikkumiste muster on just kohtunike hinnangul vähenemas**.

Kõik intervjueeritud olid seda meelt, et alaealiste erikohtlemise reform on samm õiges suunas. Nad rõhutasid, et oma töös soovivad nad lähtuda eelkõige sellest, mis on lapsele või noorele parim nii lühi- kui ka pikaajalises perspektiivis, arvestades tema hetkeseisu ja tulevikuvõimalusi.

Reformi rakendamisel ilmnenud kitsaskohad

- Reformi rakendamine on ebaühtlane, sõltudes piirkondlikest ressurssidest ja tugisüsteemide suutlikkusest. Tugisüsteem vajab tugevdamist, sealhulgas rohkem ressursse ja paremat koostööd erinevate osapoolte vahel.
- Reform on toonud kaasa olukorra, kus vastutust alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel püütakse sageli jagada või edasi lükata. Selle tulemusena leidub noori, kes ei kuulu selgelt ühegi asutuse huviorbiiti ning jäävad seetõttu vajaliku toeta.
- Reform on vähendanud politseinike tõsiseltvõetavust, mistõttu nähakse mõnel juhul vajadust rangemate meetmete, nagu lühiajaline vangistus, järele.
- Paljud tugiprogrammid sõltuvad välisrahastusest ja on seetõttu lühiajalised, mis takistab nende jätkusuutlikku rakendamist.
- Kohtupraktika ei ole reformi eesmärkidega täielikult kohandunud ning politseinikud leiavad, et sekkumisvahendeid on liiga vähe. Mõned sekkumised viiakse läbi vaid statistika täitmise nimel, mitte tegeliku abi pakkumiseks. Politseinike sõnul võib statistika korduvsüütegude vähenemise kohta olla petlik, kuna kõik juhtumid ei saa piisavat tähelepanu.

Kuigi enamik politseinikke peab reformi vajalikuks, on selle rakendamisel ilmnenud ka kitsaskohti. Reformi mõju on praktikas olnud ebaühtlane, sõltudes suurel määral piirkondlikest ressurssidest, võrgustiku osapoolte (PPA, KOV, SKA jne) omavahelise koostöö tõhususest ning tugisüsteemide suutlikkusest.

Kõik intervjueeritud tõid **peamiste probleemidena** esile, et reformi täielikuks rakendumiseks **ei ole piisavalt vajalikke tugiteenuseid ning sotsiaalkaitsesüsteem ei suuda praegust koormust kanda**. Need puudujäägid ilmnevad eriti teravalt väiksemates piirkondades, kus probleemsete laste arv võib olla küll suhteliselt väike, kuid vajadus laiaulatuslikumate ja kättesaadavamate teenuste järele on siiski olemas.

Lisaks tõstatus **keelebarjääri probleem** piirkondades, kus on palju venekeelset elanikkonda. Venekeelsetel peredel on raskusi sobivate spetsialistide leidmisel, kuna suur osa psühholooge ja teisi tugispetsialiste on eestikeelsed.

Tugisüsteem vajaks intervjueeritute sõnul **olulist tugevdamist,** kuna *„politsei põhiülesanne ei peaks olema keeruliste perede ja noorte probleemide lahendamine“* (PP). See puudutab tugiteenuste kõrval ka asenduskaristuse ehk oma teo heastamise rakendamist. On juhtumeid, kus noored soovivad oma tegu hüvitada ja vastutust võtta, kuid valikute piiratuse tõttu pole leitud selleks sobivaid võimalusi.

Kiireloomuliste juhtumite korral **on süsteem liiga aeglane,** sest puudub paindlikkus noori kiiresti vajalikesse programmidesse suunata, mis võib süvendada noorte probleemide kulgu või lõppeda isegi traagiliselt. Näitena tõid enamik piirkonnapolitseinikke KLATi suunamise keerukuse. KLATi ei näe piirkonnapolitseinikud karistusena, vaid võimalusena eemaldada noor probleemsest keskkonnast, mis vähendab oluliselt kõrvalekalduva käitumise eskaleerumist enamike noorte puhul. Paraku on sellele teenusele saatmine keeruline nii protsessi aegluse kui kohtade piiratuse tõttu.

Lastekaitsespetsialistide hinnangul on reform toonud kaasa olukorra, kus **vastutust alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel püütakse sageli hajutada või edasi lükata**. Selle tulemusena on tekkinud noori, kes ei kuulu selgelt ühegi asutuse huviorbiiti ning jäävad seetõttu vajaliku toeta. Sama seisukohta jagasid ka piirkonnapolitseinikud, kuid rõhutasid probleemi teisest küljest – kogu süsteem ei suuda praegust koormust tõhusalt kanda. Selle tulemusena tekib noori, kellega justkui keegi tegeleda ei soovi ega suuda.

Mõned piirkonnapolitseinikud leidsid, et **reform on vähendanud politsei tõsiseltvõetavust** alaealiste, eriti alla 14-aastaste õigusrikkujate seas. Noored on teadlikud, et seadus piirab politsei otseseid sekkumisvõimalusi ning üsna tihti piirdubki sekkumine vaid vestlusega. Intervjueeritute hinnangul on see teatud olukordades, eriti kõrge riskiga õigusrikkujate puhul, selgelt ebapiisav ning ega arvesta rikkumise raskusastet. Piirkonnapolitseinike hinnangul on see kasvatanud noortes karistamatuse tunnet, mis omakorda vähendab nende motivatsiooni vabatahtlikult sekkumisprogrammidest osa võtta. Teisalt võib selline olukord tekitada ka piirkonnapolitseis teatud frustratsiooni, mistõttu ollakse mõneti skeptilised mittekaristuslike sekkumiste tõhususes.

> *„Statistika on muutunud ebamõistlikuks – trahve ei saa teha, sest see tõstaks numbreid, ja me keskendume juhtumiaruteludele, et statistikat korrigeerida. Samal ajal on leebed sekkumised kasvanud, kuid rangemaid meetmeid pole piisavalt.“ (PP)*

Kõigi intervjueeritute hinnangul ei ole siiski vabatahtlikkus teatud juhtudel tõhus, eriti olukordades, kus nii alaealine õigusrikkuja kui ka tema vanemad ei näe sekkumisprogrammis kasutegurit ega mõista toimepandud teo tagajärgi või mõju lapse tulevikule. Mõnel juhul tuleb ette sedagi, et keeldutakse määratud sekkumistest. Selle probleemi lahendamiseks näevad intervjueeritud vajadust teatud juhtumite puhul **rakendada kohustuslikku sekkumist**, näiteks suunata laps psühholoogi või psühhiaatri juurde. Mõnel juhul nähakse vajadust isegi rangemate meetmete järele, milleks pakuti välja võimalust kasutada lühiajalist šokivangistust. Sarnase meetme pakkus välja ka kohtunik, et võiks kaaluda vabaduse võtmist kuni viieks päevaks, kuid rõhutas, et seda tuleks kasutada ainult äärmuslikel juhtudel, kui leebemad meetmed ei ole andnud soovitud tulemusi.

Intervjueeritud tõdesid, et **tähelepanu keskendub liiga vähe lapsevanematele**, kuigi enamikel juhtudel oleks oluline tegeleda paralleelselt lapsega ka tema vanematega. Vanematele tuleks pakkuda pikaajalisemat tuge, kui praegused programmid võimaldavad, et saavutada püsivamaid tulemusi.

Nii kohtunikud kui piirkonnapolitseinikud rõhutasid, **et olemasolevad riiklikud projektid**, mille kaudu paljusid sekkumisi rakendatakse, **on lühiajalised**, kuigi noorte tõhusamaks mõjutamiseks ja probleemide varaseks lahendamiseks oleks vaja palju pikemajalisemaid lahendusi, kui praegu paariaastased projektid seda võimaldavad. Samal ajal väljendas kohtunik muret seoses programmide jätkusuutlikkusega, kuna paljud neist sõltuvad välisrahastusest, mis ei taga vajalike sekkumiste järjepidevust.

„Jah, igale rikkumisele ei pea järgnema karistust. Samas ma saan aru, et politsei oma ühe sekkumisega ei pruugi kaasa tuua seda muutust, mis vaja oleks, sest laps on aastaid sellist elu elanud." (PP)

Kohtupraktika ei ole piirkonnapolitseinike hinnangul **reformi eesmärkidega veel täielikult kohandunud.** Politseinikud leiavad, et kohtute **tööprotsess tuleks senisest enam suunata süümenetluselt sekkumismeetmete rakendamisele**. Samal ajal rõhutavad kohtunikud vajadust tõhustada esmarikkujate ja korduvrikkujate sekkumisprogramme selleks, et noori õigusrikkumiste teelt kõrvale suunata.

Mõnede piirkonnapolitseinike sõnul on sekkumisvahendeid vähe, mis piirab tõhusat tegutsemist. Nad leidsid, et praegune *„tööriistakast"* on liiga väike, pakkudes väheseid võimalusi konkreetsetele olukordadele reageerimiseks. See piiratus tuleneb peamiselt ressursipuudusest, mida piirkonnapolitseinike sõnul tuleks süsteemselt lahendada.

Samuti märkisid piirkonnapolitseinikud, et tihti kasutatakse sekkumisi isegi siis, kui nende mõju on minimaalne. *„Sa pead perevestlused tegema, isegi kui see ei anna tulemusi. Seda tehakse tihti ainult statistika jaoks,"* ütles üks intervjueeritud piirkonnapolitseinikest, rõhutades, et fookus peaks olema noorte abistamisel, mitte formaalses numbrite täitmises.

Veel ühe olulise murekohana tõsteti esile, et reformi rakendamisega on tekkinud pigem näiline süütegude vähenemine. Politseinikud kinnitavad, et reform on toonud kaasa korduvsüütegude vähenemise, kuid teatud juhtumitega ei jõuta piisavalt tegeleda, mistõttu statistika ei peegelda tegelikku olukorda.

„Statistika kohaselt on korduvate õigusrikkumiste arv tõepoolest vähenenud, kuid see ei pruugi täielikult kajastada probleemi ulatust, eriti seoses teatud õigusrikkumiste, näiteks alaealiste seas tubakatoodete ja muude ainete kasutamisega". (PP)

Lisa 1

Mõjutusvahend/ meede	Sisu	Sihtrühm	Tõendus- ja teaduspõhisus	Rakendaja Eestis
Suuline hoiatus	Suuline hoiatus: tehakse märkus õigustrikkuva käitumise märkamise koha peal (nt punase tulega tee ületamine, suitsetamine, prahi loopimine vms).	Pisirikkumise sooritanud alaealised õigusrikkujad, nii alla kui üle 14-aastased.	Wilson et al (2018) järeldasid oma uuringus, mis käsitles 26 andmestikku 12–17-aastaste õigusrikkujate kohta, et eriti madala süütegude riskiga laste/noorte hulgas toimivad enim menetluseta mittekaristuslikud meetmed, mis aitavad vähendada tulevikus tehtavate süütegude riski. Enamasti rakendatav esmarikkumise korral. Lähtub taasintegreerivast häbistamise teooriast.	Määratakse koha peal, vahetult pärast rikkumist politseipatrulli poolt. Kohtuväline menetleja
Kirjalik hoiatus	Formaalne hoiatus, millega selgitatakse õigusrikkumise olemust ja hoiatatakse alaealist edasiste rikkumiste eest, ilma et teda ametlikult süüdi mõistetaks.	Üle 14-aastased	On tõendeid, et kirjalik hoiatus mõjutab õigusvastase käitumise korduvuse vähenemist: O`Mahony (2006) leiud kinnitavad, et kirjaliku hoiatuse saanuist sooritas korduvteo 20%, samal ajal süüdimõistetute korduvkuritegude osakaal oli 75%.	Kohtuväline menetleja
Juhtumiarutelu ja perevestlus	Juhtumiarutelu on konkreetsele teole ja sellega seotud käitumise muutmisele suunatud kindla struktuuriga politseivestlus, kas ainult lapse ja/või tema seadusliku esindajaga. Perevestlus on	Alla 14-aastased süütegude korral, 14–17-aastaste esmarikkujatest väärtegude korral	Sekkumised, kuhu kaasatakse lapsevanemad, omavad suurt mõju õigusvastase käitumise vähenemisele, sest rikkujad tunnevad rohkem vastutust oma perekonna ees.	Kohtuväline menetleja

Mõjutusvahend/ meede	Sisu	Sihtrühm	Tõendus- ja teaduspõhisus	Rakendaja Eestis
	struktureeritud vestlus lapse ja perega (seadusliku esindajaga), selgitamaks välja, mis ja miks juhtus ning mida pere on ise valmis tegema, et selline rikkumine ei korduks.[196]		Lähtub taasintegreerivast häbistamise teooriast ning teadvustamata häbi teoorias.	
Konflikti- või kahjuvahendus	Kahjuvahendus – vahendaja poolt juhitav kannatanu ja kahjutekitaja vabatahtlik kohtumine, mille eesmärk on kahju heastamine või hüvitamine ning võimalusel osapoolte leppimine. Vahendusel võivad osaleda ka mõlema poole toetajad, nt pereliikmed, sugulased, sõbrad.[197] Konfliktivahendus – vahendaja poolt juhitav kindla struktuuriga vestlus konflikti osapoolte aktiivsel osalemisel, mille eesmärgiks on osapoolte vaatenurkade väljendamine ja ärakuulamine ning mõlemaid osapooli rahuldavale kokkuleppele jõudmine. Kasutatav juhul kui kahju on keeruline välja tuua.	Alla 14-aastased	Suuremas osas tuuakse kirjanduses välja selle tulemuslikkust ning vahenduses osalenud õigusrikkujad peavad vahendusega sõlmitud kokkulepetest enam kinni kui võrdlusrühmade vahendust mitte saanud õigusrikkujad. Tõhusaim viis koheselt peale sündmuse toimumist. Lähtuv teadvustamata häbi teooriast ning protseduuriõigluse teooriast.	Nii kohus kui kohtuväline menetleja

[196] PPA juhend 2024
[197] PPA juhend 2024

Mõjutusvahend/ meede	Sisu	Sihtrühm	Tõendus- ja teaduspõhisus	Rakendaja Eestis
„Paku ise lahendus"	Sekkumine, kus laps pakub ise välja omapoolse lahenduse tema poolt toime pandud õigusrikkumisele.	Alla 14-aastased	Pole väga kasutatud, teaduspõhiselt viidatakse üldise pinge teooriale, negatiivseid emotsioone põhjustavad eelkõige ebaõiglasena näivad olukorrad ja kui noor on kaasatud selle lahenduse väljapakkumisse, võetakse seda tõsisemalt. Lähtub protseduuriõigluse teooriast.	Kohtuväline menetleja
Tulevikuvõimaluste puu	Täites töölehte, formuleerib noor enda põhilisi omadusi, tugevaid ja nõrku külgi. Seejärel paneb noor kirja omadustega seotud soovid, ootused ja hirmud. Selle info põhjal joonistab ta enda tulevikuvõimaluste puu, mis aitab tal sõnastada enda eesmärgid ja mõelda välja plaan, mis aitab nendeni jõuda.[7]	Alla 14-aastased	Teaduspõhisusena *possible selves* ehk võimalike tuleviku minade kontseptsioonil, kus luuakse pilt enda tuleviku minast.	Kohtuväline menetleja
Korduskontakt	Eelnevalt kokkulepitud vestlusel põhinev sekkumine umbes kuu pärast esmast sekkumist. Korduskontakti käigus antakse lapsele märku, et tema tegevuse vastu tuntakse huvi ka peale õigusrikkumises lahendi tegemist.	Alla 14-aastased	Suunavad alaealist õigusrikkujat tõhusama käitumiskontrollini ning mõistma, et tegudel on tagajärjed, mida saab edukalt ära hoida. Lähtub taasintegreerivast häbistamise teooriast.	Kohtuväline menetleja
Kahju heastamine, hüvitamine	Tekitatud kahju heastamine või hüvitamine ning võimalusel osapoolte leppimine.	Üle 14-aastased	Eeldus teo tegijal soov mõista oma teo tagajärgi. Ei ole tulemuslik kõrge riskitasemega noorte puhul.	Nii kohus kui kohtuväline menetleja

Mõjutusvahend/ meede	Sisu	Sihtrühm	Tõendus- ja teaduspõhisus	Rakendaja Eestis
			Lähtub trotsi teooriast.	
Kohustuse võtmine	Konkreetse kohustuse võtmine, näiteks osaleda nõustamises, täita ühiskondlikke ülesandeid või käituda vastavalt seatud tingimustele teatud aja jooksul.	Üle 14-aastased	Eeldab teo toimepanija soovi mõista oma teo tagajärgi, võtma kohustust vabatahtlikult vanemate toel. Lähtub trotsi teooriast.	Nii kohus kui kohtuväline menetleja
Sotsiaalprogrammid	Sotsiaalprogramm on vahend, kus õigusrikkuja suunatakse kindla mahu ja tähtajaga (*max* 10 kuud) spetsiaalsesse programmi, mille eesmärk on õigusrikkumiseni viinud käitumiste ja hoiakute muutmine.	Üle 14-aastastele	Allikad viitavad sotsiaalprogrammide positiivsele mõjule käitumisele, eriti kui need on pikemaajalised programmid. Eriti tõhusateks on osutunud perepõhised programmid ning need, mis rakendavad mitmekülgseid ja intensiivseid sekkumisstrateegiaid, need programmid võivad 10-20% korduvat õigusvastast tegevust vähendada.	Nii kohus kui kohtuväline menetleja
Vahendusteenus (varasema nimega lepitusteenus)	Süüteomenetluse raames korraldatakse vahendusmenetlus, kus sõlmitakse kirjalik kokkulepe, mille täitmist kontrollitakse. Järelevalveperiood kestab kuni kuus kuud.[198]	Üle 14-aastased	On sarnane eelpool toodud vahendustegevustega. Lähtub nii protseduuriõigluse teooriast kui trotsi teooriast.	Nii kohus kui kohtuväline menetleja
Üldkasulik töö ÜKT	Alaealine õigusrikkuja peab tegema teatud hulga tööd ilma palgata oma vabast ajast.	Üle 14-aastased	-	Kohus

[198] PPA juhend 2024

Mõjutusvahend/ meede	Sisu	Sihtrühm	Tõendus- ja teaduspõhisus	Rakendaja Eestis
Kinnise lasteasutuse teenus (KLAT)	Alaealise ajutine liikumisvabaduse piiramine kodust eemal turvalises ja toetavas keskkonnas. Eesmärk on anda tuge arengu- ja käitumisprobleemide korral ning lähedastega suhtlemisel.	Üle 14-aastased	Nii poolt- kui vastuargumente. Kui enamik politseinikke peavad KLATi pigem võimaluseks düsfunktsionaalsest ja arengule negatiivselt mõjuvast keskkonnast pääseda, on Euroopas hakatud suunduma KLATi sarnastelt asutustelt enam taastava õiguse meetmete suunas. Mõnel juhul märgitakse, et kinniste asutuste autoriteetsed lähenemisviisid mõjuvad noortele taastraumeerivalt.	Kohus